

K R I T I C K Ý S B O R N Í K 1 9 8 6

=====

r o č n í k š e s t ý

888 888 888

s v a z e k t ř e t í

ČLÁNKY/STUDIE

/01/ živá řeč stávky

/32/ kafka a kniha job

/eva formánková/

888

O KNIHÁCH

/48/ spory o tkedlečka

/s.z./

/51/ hořký humor karla pecky

/milan jungmann/

/56/ tajný čtenář v paříži

/františek kautman/

888

OPERNÍ HLÍDKA

/65/ trubač z klece vypuštěný

/caruso/

888

GLOSÝ

/67/ pelc jako heretik

/miroslav červenka/

II - /71/ dobrý časopis

/ir/

888

DISKUSE

/74/ filosofie/nebo filozofie? /v/

/-pf-/

888

KNIŽNÍ ZPRAVODAJ

=====

Ž I V Á Ř E Č S T Á V K Y

// Vybráno a přeloženo z almanachu PUNKT
 // /12/, Wydawnictwo Morskie, Gdańsk, ří-
 // jen - prosinec 1980. Úvodní studii na-
 // psal a následující dokumentaci zpracoval
 // Stanisław ROSIEK.

/1/

Záměr zaznamenat a studovat živou řeč stávký /nebo as-
 poň část z toho, co se říkalo při poradách Mezipodnikového
 stávkového výboru/ vyrůstá z nedůvěry k historii "velkých
 slov". Ta totiž sice usnadňují vznik historického diskursu
 /výrazně jej dramatizují/, ale zároveň se obracejí proti živ-
 lu řeči. Historický pohled se zaměřuje na protagonisty divad-
 la dějin. Sluch historie vytrhává z kontextu ona "velká slo-
 va", ony pečlivě vybrané věty a partie, jež se skládají ve
 veliké monology epochy. Obvykle to jsou věty zkamenělé v pí-
 semných dokumentech. Živá řeč, slovo spontánně vyřčené beze-
 jmennými účastníky velkých historických událostí umírá zane-
 dlouho; výjimečně a jen vzácnou shodou příznivých okolností se
 dostává za hranice svého vlastního času.

C o s e ř í k a l o v těch dnech, kdy se jednalo
 o Ústavě Třetího máje? Jak spolu rozmlouvali Targowičané?^{+/}
 Jaká slova mezi sebou vyměňovali kadeti v noci z 29. na 30.
 listopadu 1830?^{++/} Víme víceméně, jak se tenkrát /i později/
 o tom, co "se" říkalo ve Varšavě a v Targowici, p s a l o .
 Víme to z dopisů, z memoárů a historických prací účastníků
 těchto zde připomenutých událostí. Víme to však pouze odtam-
 tud. Skutečnost v y ř č e n ý c h slov je nestálá. Slovo
 jako takové - pomíjivé a nestálé - se historii vymyká; hyne
 ve vzdalující se vřavě minulosti.

+/ Strůjci Targowické konfederace z r. 1792 neboli schvalo-
 vatelé druhého dělení Polska, při němž bylo o třetinu
 okleštěno /pozn. překl./.

++/ V předvečer protiruského povstání /pozn. překl./.

Jenom někdy je toho uchrání legenda. Právě ona, protože může stejně snadno naslouchat rozhovoru velikánů historie jako mluvě ulice, u d í l í minulosti s l o v o . Slova jí zachycená se ocitají v kolektivní paměti a stojí nad časem. Ale i nad živou řečí, poněvadž slovům zachyceným legendou přísluší zvláštní způsob existence. Nejsou obvykle zapsaná, nejsou však ani mluvená. Jsou tu potenciálně, jako stálá možnost zpřítomnění. "Bohem mi byla svěřena čest mé vlasti, jen Bohu mohu vrátit své pověření." Můžeme tuto dávnu větu opakovat mockrát; můžeme jí tímto způsobem navracet ztracený statut živé řeči. Vždy to však bude sotva imitace - tedy jen divadlo živé řeči.

Podobně se udílí minulosti slovo také v literatuře. Ale v ní se slovo zdá být ještě dále od svého pravzoru. Literatura spíš rekonstruuje /dělá to koneckonců nepokrytě, jinak než legenda, která své zásahy maskuje/, raději se domýšlí toho, co se opravdu říkalo, než by si "pamatovala" - - jako legenda - slova, jež byla řečena. Jindy zase, zvláště v poslední době, literatura odposlouchává ty, kteří mluví, zaznamenává tyto "denunciáty na skutečnost" a právě "mluvící skutečnost" činí svým hrdinou. Neopakuje již tedy chybu legendy a té části literatury, která, sahajíc hluboko do minulosti, vytváří psané imitace živé řeči. Ví už, že dějiny "se vyslovují" jinak.

Legenda a literatura jsou byliny vyrůstající z téže půdy. Jedna i druhá jsou zakořeněné v živé řeči, jedna i druhá přetvářejí tekutou substanci řečených slov ve ztuhlé tvary zápisu či stereotypu kolektivní paměti. Temným sekvencím v živé řeči odpovídá sice - jinak v literatuře, jinak v legendě - do nich vstupující temnost, ale dokonce už i nepatrná odlišnost tónu a valéry, jakou lze zachytit, umožňuje lokalizovat hranici, dělící je od ní. Napodobujíc živou řeč, podléhá legenda /i literatura/ příliš často pokušení rétoričnosti a obrušuje drsnost řeči podle klasických vzorů. Tak asi jako v legendární verzi posledních slov knížete ěo- zefa, citované před chvílí /"Bohem mi byla svěřena..."; připomenutí překl./ . Ve skutečnosti byla ta slova sekretem ducha tonoucího už v tmách, mumlání beze smyslu, z něhož bylo

rozumět jen jednotlivým vytrženým slovům. Teprve legenda jí dala tvárnost rétorické figury, přetvořila je v pánbič-kařsko-vlastenčící stereotyp. Ani nemohlo být jinak. Legenda a literatura víc "artikuluji sebe" a svůj čas, nežli čas minulý. Pakliže se obracejí k minulosti, tak proto, že v ní hledají své vlastní zdůvodnění. Jenom někdy, když se legenda přiblíží svým vlastním hranicím /stávajíc se výrazovou formou malých skupin/ nebo když literatura uveďe v pochybnost svou vlastní suverenitu a podlehne náporu "denunciací na skutečnost" - živá řeč v nich pozná sama sebe.

I tak se ovšem zachraňuje jen napůl, neboť způsob, jakým legenda i literatura posilují křehkou existenci mluveného slova, nepřekračuje vzorec "udělení slova a ovládnutí". Minulost však promlouvá s v o u v l a s t n í ř e č í a historie, která nechce být jen historií "velkých slov", se musí zaposlouchat do jeho slábnoucího hlasu. A to tím spíše, že legenda a literatura, vybavující hovořící minulost svými vlastními "artikulačními aparáty", docilují nad ní až příliš snadného vítězství.

Co to vlastně znamená, že dějiny - minulost - vyslovují samy sebe?

V tomto krátkém a chvatně napsaném úvodu nejsem s to na tuto otázku odpovědět. Odkládám také další, stejně fundamentální - o vzájemné závislosti slov a událostí, slova a činu v historii. Vráťím se k nim na jiném místě. Zde se nicméně pokusím načrtnout odpověď alespoň částečnou. Otázku, již jsem si položil před chvílí, nahraďím tedy jinou, mnohem užší:

Co znamená ona "živá řeč", kterou stávka sama sebe vyslovuje?

/2/

Srpnová stávka se odehrávala ve dvou přilehlých sférách: ve sféře jednání a řeči. A v každé z těchto sfér odmítla zavedenou praxi. Stávka se někdy v tomto aktu odmítnutí podobá revoluci, která - podle Jeana Duvignauda - "je rovněž /.../ odvetou skupin dosud němých a donucených k mlčení. Získání práva hlasu znamená nejčastěji získání práva na život." T í m byla srpnová stávka: sáhnutím po právu

/3/

hlasu, přerušením dlouhého mlčení, řečí, která se stala možnou ve chvíli odmítnutí obligátních výrobních činností. Především řečí - údernou, protivící se cizím zásahům, vylučující intervenci moci.

Již na samém počátku si stávka určila jisté meze. Politiku přijatou v srpnu vykládali stávkující asi takto: "neuděláme znovu chybu z prosince /1970 - pozn. překl./". Nevyjdeme z brány loděnic. Nebudeme podnikat nic venku: to by dalo vládě možnost k protiakcím." A tak se stávka stala svátkem osvobozených slov, praktikováním "čisté exprese".

Na rozdíl od revoluce je tedy stávka formou abstinence, činem paradoxním, poněvadž spočívá v nečinění, ve zadržení se obligátních výrobních činností a v nepouštění se do žádných činností nových, náhradních, které by mohly vyplnit vzniklé vakuum. Vakuum vyplňující slova, jež mají jiné /továrníka, vládu/ přinutit k zahájení jednání, jak to očekávají stávkující. Stávka je revoluce "cizíma rukama". Vynucuje si změny v sociální praxi svou pasivitou - změny často stejně velké, jakých revoluce dosahuje díky akci namířené proti existujícím způsobům sociálního jednání.

Akt přerušení sociální praxe uvádí do horizontu "čisté exprese". Řeč, která se tímto způsobem vysvobozuje z pout, teprve hledá zakořenění v praxi jiné. Je to jen krátce trvající a asi s ničím jiným nesrovnatelný nulový stupeň jazykové aktivity - zvláště když, jako v tomto případě, nemá vlastní tradici, neboť stávkující teprve teď, když přestali "vyrábět", sahají po právu hlasu. Je to moment "šílenství" stávky /rovněž známý všem revolucím/, v němž nastává rychlé a radikální přehodnocování. Svět je postaven na hlavu. Veškeré tužby, dokonce i ty, které by předtím i potom byly obecně považovány za nereálné, se zdají být stejně reálnými a jejich vyplnění snadným. Jazyk, vázaný ze souvislostí, jež ho dosud tísnily, neklade žádný odpor. Dovoluje hovořit o utopii jako o hmatatelném a snadno dostupném světě. Řeč se v době pozastavení praxe stává jednáním, vyřčené uskutečněným. Je to rovněž okamžik se zvláštním poetickým zabarvením.

Leč hle: najednou se to "šílenství" opanuje a postupně pohasíná. Řeč, která se chvíli jevila jako osvobozená, odkrývá své zpětné vazby. Nyní se vyjasňuje, že přerušení bylo dílčí, že sáhnutí po právu hlasu nezačalo úplně novou jazykovou praxi, ale že umožnilo, aby se prodralo a vyjevilo to, co dosud zůstávalo utajeno, v podzemí, přidušeno, neboť to poukazovalo k jiné p r a x i s než obecně platné. Stávka od počátku předpokládala návrat a obnovu sociální p r a x i s , jenomže přeměněné, jež je výsledkem dvojnásobného kompromisu - kompromisu stávkujících a vládnoucích.

Prozatím se však kompromis zdá vzdálený a konflikt stran, který nadále trvá, se projevuje především ve sféře řeči a v obmyslném a skrytém jednání vlády, blokující cesty, jimiž se šíří slova stávkujících. Osvobozená řeč stávky naráží na odpor řeči cizí - na slova, nacházející podporu v počínání moci. Není na tom nic divného. Když si stávkující berou právo hlasu a neptají se nikoho na svolení, ohrožují právo těch, kdo si je dosud uchovávali pro sebe. Panický protiútok slov /stále opakovaných a všudypřítomných/ tedy udeří na teprve se rodící jazyk, na jeho první, ještě slabá slova. V tom okamžiku je na vážkách osud celé stávky. Její konečný výsledek závisí na úspěchu v této válce slov.

Ale což je to vůbec v dnešních společnostech možné, aby se zlomil komunikační monopol moci? Zadržet tok stovek tisíců, miliónů propagačních letáků a výtisků novin, vyplivovaných enormně rychle pracujícími tiskařskými stroji? Překřičet megafony zesilovaná slova moci? A kromě toho: což "dosud němí a donucení k mlčení" dokáží - až sáhnou po právu hlasu - odmrstit paralyzující jazyk moci a stvořit si jazyk vlastní?

Srpnová stávka by /bezpochyby!/ utrpěla porážku, kdyby stávkující čekali, až jim tisk začne měřit spravedlivě a kdyby se tedy všechny síly soustředily na k r i t i k u oficiální pravdy o stávce. V srpnu však už nešlo o konfrontaci dvou pravd - pravdy vládní strany a stávkujících. Jen vzácně se vyvracela první /slovní/ pomocí druhé /očividné/. Tisková a televizní hlášení o "dalších pracovních prosto-

jích" byla vytěsněna do závorek a čtena stávkujícími v takovýchto závorkách - jako hlasy z jakéhosi neznámého a cizího světa. Kritika svazuje ruce někdy natolik, že vylučuje možnost repliky. Proto se stávka musela radikálně odpojit od oficiálního, odhodit dosud platné principy exprese. Stávkující žádali, aby bylo uznáno právo hlasu, jež si vzali. Nedomáhali se, aby se o nich říkala pravda. Chtěli mluvit sami.

"MY-CHCE-ME-ZÁ-VOD-NÍ-ROZ-HLAS" - skandovali dělníci před budovou ředitelství třetího dne stávky ráno. Chcese přímý televizní nebo alespoň rozhlasový přenos - říkali vládním představitelům během rozhovorů v ložnici. "Žádáme, aby nám byly k dispozici tiskařské stroje," a "Žádáme přístup k hromadným sdělovacím prostředkům" - volaly o něco později, v září a v říjnu, plakáty vylepované na zdech Trojměstí. Tato maximalizující se přání svědčila o šířícím se akčním radiu stávkové vlny a zvětšující se potřebě exprese, která nedocházela uspokojení. Část z nich byla splněna, ale jen část. Stávka však rychle našla v l a s t n í výrazové prostředky a tehdy mohla konečně promluvit plnějším hlasem. Jaká byla tato vlastní řeč stávky?

/3/

Nejprve promluvila stávka ústy dělníků shromážděných před branou č. 2, kteří na otázku: "Chcete stávkovat?" odpověděli "Ano." A tichem, které nastalo po další otázce: "Kdo je proti?" /V tom okamžiku započala stávka ze s o l i - d a r i t y./ Potom to první "ano" opakovala v tlapačích závodního rozhlasu ložnic - opakovala a rozšiřovala pomocí magnetofonových nahrávek, jež delegáti rozváželi do stávkujících závodů rozptýlených po celém Trojměstí, po celém polském pobřeží a nakonec po celém Polsku. K obyvatelům Trojměstí promluvila stávka skrze městskou dopravu, tím, že se odmlčely tramvaje a autobusy. To, že najednou nebyly, jejich nepřítomnost na ulicích znamenala: "Stávka ze solidarity nadále trvá." Proto bylo nutno odpovědět zamítavě na žádost předloženou stávkujícím vládní komisí - "ať se uvede do chodu doprava". Nejenom proto, že byla namířená proti so-

lidaritě pracujících - vždyť některé podniky služeb ve městě, jakkoli stávkovaly, přece práci nepřerušovaly. Červené slabiky tramvají a autobusů, projíždějících svými každodenními trasami, byly by se složily do lživých vět: stávka špatně dopadla, stávka skončila.

Ona však trvala dále a promlouvala letáky, nápisy objevujícími se na zdech loděnic a všude tam, kde se cesty obyvatel nejčastěji protínají. Vypovídala o sobě v poezii, která v těch dnech vznikala - nejprve opisované, později však rozmnožované a tištěné v tisících exemplářů. Rozkvétala červenými nápisy plakátů - "Solidarita" a "21 x ano".

Buď jak buď, celá ta mnohost forem exprese, mnohotvárnost jazyka stávky, neodkrývá jejich pramen. Ten tryskal někde jinde a letáky, nápisy a plakáty byly jenom vnějším projevem, zhmotněním prchavých slov, která z tohoto zřídla vytryskla.

S t ř e d i s k o ř e č i stávky bylo ve velkém sále BHP /oddělení bezpečnosti a hygieny práce - pozn.překl./, kde se setkávali delegáti stávkujících závodů. To tam se rodila slova a odtamtud se vydávala na svou dlouhou pouť. Právě tam se začal zvolna utvářet jazyk, který jedněm umožňoval mluvit za stávku a druhým porozumět jí.

Slovo, pokud má být srozumitelné, musí se opírat o nějaké společenství. Odděleno od něho ztrácí svou komunikativní schopnost a může jím promlouvat pouze izolovaný jednotlivec. Jazyk - tak jako pravda v Nietzscheho pojetí - "se počíná ve dvou". Stejně tak jazyk stávky. Byl vytvořen společenstvím stávkujících, všemi těmi, kdo k prvotnímu "ano - chceme stávkovat" připojili své vlastní "ano". Slova po něm následující se už skládala v řád nového jazyka, třebaže se s obtížemi a obyčejně jen s malým zdarem uvolňovala z vazeb, jež je doposud tísnily. Ti, kdo teprve před chvílí sáhli po právu hlasu, totiž poprvé zkoušeli svobodně hovořit.

Takže ti, kteří mlčeli - p r o m l u v i l i . Ti, jejichž slova byla násilně tlumena - vyslovována tedy jen vskrytu, a proto sotva slyšitelná v povyku cyklicky se opakuje slov politiky a propagandy -, p r o m l u v i l i otevřeně a hlasitě. Stávka rozervala i obruče tisknoucích hrdla všech těch, kdo se pokoušeli mluvit už dříve. Vyprostila

dosud hluboko skrytá, "podzemní" slova. Skulinami a mezera-
mi nyní rozbíjené novořeči, této řeči nikoho, která až do-
posud neprodyšně vyplňovala prostor hromadné komunikace,
s e p r o d r a l a s l o v a "dosud němých a donucených
k mlčení", slova pronásledovaná a zpočátku deformovaná,
nejistá ještě svým vlastním právem a pravdou, slova, ji-
miž promlouvající jen těžko vládli, neboť - odvrhující ri-
goróznost logické skladby a frazeologická kliše novořeči -
ne vždy nacházeli vlastní řád vět a celých promluv. Často
uzavírali kompromis mezi minulými a novými jazykovými zvyk-
lostmi. Proto právě slova jimi vyslovovaná, jakkoli už osvo-
bozená, prozrazují stopy svého nedávného zotročení nepře-
hlédnutelnou příměsí zperchantělých jazykových praktik no-
vořeči.

Tady musím na jistý čas přerušit v zásadě dosud poklidný
tok tohoto úvodu. Jeho první stránky se mi už vracejí v ko-
rekturách. Stávkové číslo "Punktu" skládají v tiskárně po-
stupně, podle toho, jak jsou jednotlivé texty redakčně zpra-
covány, a zdá se, že tento, který právě píšu, "dochází" už
jako poslední. Proto ho odkládám, ale ještě neopouštím. Dal-
ší pokračování a dokončení bude pravděpodobně v jiném čísle
"Punktu", v redakci plánované reedici tohoto hlavně fakto-
grafického a dokumentačního materiálu, doplněné jeho inter-
pretací. Chtěl bych však už teď poukázat na několik - pro
tuto chvíli důležitých - věcí.

/X/ Účastníci diskuse v zasedacím sále MKS /Mezipodnikového
stávkového výboru - pozn. překl./ stáli před dilematem:
p ř e ě r á v a t před auditoriem text řeči, napsaný již
dříve, nebo - mluvíce a chybuje - teprve n a l é z a t
vlastní slova. Každé vystoupení svědčilo o důvěře či nedů-
věře k vlastním jazykovým schopnostem /"nejsem řečník",
"nejsem rozeným řečníkem", zdůrazňovali často delegáti,
sotvaže vystoupili/, leč především i o něčem jiném. Rozptýl
přijímaných rozhodnutí - mluvit spatra? číst? - zrcadlil
různost způsobu chápání norem "přiměřenosti" a přípustnosti
ve veřejných vystoupeních. Ti, co se rozhodli pro riziko
improvizované řeči s možností omylu, se odvrátili od dosud
závazného stylu oficiálních vystoupení. Díky jim se "kultu-
ra přednášeného /čteného/ slova" začala v loděnicích trans-
formovat v "kulturu bezprostředně pronášeného slova" - re-
ferát ve zprávu, řeči a projevy v prostou promluvu.

/X/ Č t e n á prohlášení prozrazovala větší podléhání novo-
řeči /a zachovávala její jazykovou úpravu/. Vystoupení, při
nichž se m l u v i l o s p a t r a /improvizovaná/, její
zákony a normy přestupovala častěji, platila však za to ja-
zykovými omyly a nepřesnostmi.

/X/ Rozvazující se jazyk stávkujících se v první řadě /a nej-
snáze/ rozešel s rituální titulaturou novořeči a s jazyko-

vými způsoby stvrzování stranicko-vládní hierarchie a autority moci.

/X/ Veřejné dění viděné v "osobní" perspektivě, resp. v perspektivě "výrobní" a "ideologické". Stávkující ve svých vystoupeních snadno uplatnili "osobní" perspektivu /při níž je možný například politický vtip, pamflet/. Inženýři stávkujících do oblasti veřejného dění, jež jim byla dosud uzavřena příkazem mlčení a zakryta neprůhledným pláštěm novořeči, si vyžádala uplatnění i jiných perspektiv - "výrobní" a "ideologické". Vystoupení, která porušovala sociální tabu, svědčí o změně perspektivy.

/X/ V loděnicích se rozpadly rituální formy oficiálního schůzování. Nový styl měl pramálo společného se stylem "porad aktivu", "sjezdu", organizované demonstrace nebo celozávodní schůze. Dovoloval spontánní aktivitu všech účastníků schůze, předpokládal proměnlivost rolí, absenci scénáře a pouze velmi volný rámec, demokratizaci prostoru. Do nového stylu jednání se vejde i poetika intimní rozmluvy, veřejná zpověď a patos přísahy na kříž. Dovoluje žert a improvizované vyprávění - nudu a hieratičnost rituálu proměnil v živelnost svátku.

/X/ Tři stávkové symboly: prapor, kříž, socha dělníka z loděnic. Tři kulturní hodnoty stávky: národně-vlastenecká, religiózně-katolická, plebejská.

/X/ Rytmus stávky. Pravidelný rytmus po sobě jdoucích komuniké a vystoupení byl každou chvíli rušen elektrizujícím slovem, jež dávalo nový smysl dřívějším vystoupením a provokovalo příští. Stávka se tu začínala dramatizovat. Některé takové chuchvalce slov, gest a činů - provokace; obrácení - případ Lesniaka a Marchilewicze, oba bystře zachycené reportéry.

V centru řeči stávky se tedy nezrodil nový jazyk. Příliš dlouho byli - dříve - ti, kdo hovořili, vystaveni tlaku novořeči a příliš krátce - nyní - užívali práva hlasu, než aby mohl nastat nějaký radikální zvrat, definitivní a úplný rozchod s jazykovými praktikami minulosti. Odtud též vzešel paradox stávky: kritika počínů moci - minulých i nových - byla vyslovována jazykem moci. Není tedy asi pravdou - jak tvrdí jistý Francouz -, že "soukromé vlastnictví hrdla" zajišťuje těm, kdo mluví, nevinnost a nezávislost na zritualizovaném oficiálním žargónu. Dokonce i tehdy, když mluvíme "v soukromí" /a "v soukromí" uvažujeme/, podléháme mimovolně jeho tlakům. Když je pak najednou odstaven a my můžeme mluvit jinak, tu se "privátní" nevinnost slov, která už pronášíme veřejně, ukazuje obvykle jako iluze a řeč nadále potvrzuje svou někdejší příslušnost. "Soukromé vlastnictví hrdel" nechrání před novořečí. Psal

o tom ostatně Klemperer, pro něhož každý dotyk s internalizovanou řečí vítězů byl "novým udeřením do tváře". Takovou řečí "se nemluví beztrestně, její atmosféra se dýchá a podle ní se žije".

V světě popisovaném Klempererem i ve světě současného Polska působí týž zákon - jazyk vítězů i novořeč přítomnosti jsou stejně zálučné. Pronikají do sféry soukromých kontaktů a podmaňují si i nejodolnější. Jejich stopy se nesmazou jednorázovým aktem vůle, ale úpornou - a to odlišnou - jazykovou praxí. Právo hlasu je v s t u p e m do takové praxe.

/4/

Jistá část slov, která byla během stávky vyřčena, již teď zvolna vchází do legendy /jejímu vzniku předchází ústní opakování toho, co se v ložnicích říkalo/, jiná část se stane nepochybně materiálem pro literaturu, ještě jiná se dostane do sociologických a historických prací. Buď jak buď, všude tam budou c i t á t e m , buď ou podržena psaným diskursům - legendárnímu, literárnímu, historickému. Záznam, který tu předkládáme, měl - z principu - přesahovat formuli "udílení slova". Ale je to skutečně možné? Což záznam opravdu uchrání živou řeč stávky před zotročením, před pomíjivostí?

Zdá se, že i když je záznam ve srovnání s jinými formami uchování nejpokornější, stejně se zaplétá do spousty ~~ix~~ fundamentálních dvojznačností, majících svůj původ v metodě, na niž je odkázán.

Při vytváření záznamu rozhovorů uskutečňujeme drastickou transformaci. To, co bylo tam a tenkrát ř e č e n o , je zde a nyní s e p s á n o . Záznam usmrcuje živou řeč. Zbavuje ji toho, co je možná nejdůležitější: intonace, rytmu, specifického umístění v čase, jakož i celé řady nesystémových zvláštností, které nicméně rozhodují o tom, co z promluvy, již posloucháme, vyrozumíváme, jaké v nás vzbuzuje emoce. Interpunkční znaménka mnohotvárnost živé řeči nevystihují ani zdaleka. Délka pauz je rozlišena čárkou, středníkem a tečkou, přerušování hlasu je označováno třemi tečkami

nebo otazníkem, podobně všechny jiné melodie a rytmy mluvené řeči jsou zredukovány na několik konvenčních znaků. Proto je někdy nutno, aby mohla být zachována věrnost mluvené řeči, odchýlit se od interpunkční normy a - například - pomlčkami a tečkami rozbít větu na jednotlivá slova. Jindy /při rekonstrukci něčí promluvy/ je uplatňované oddělování vět a větných členů pocíťováno jako arbitrární a falešné, poněvadž ne vždycky /zřídka!/ "promlouváme v celých větách". Častěji skupina slov seskupených kolem nějakého slova centrálního představuje elementární článek promluvy, jehož hranice se nekryjí se základními komponentami psaného jazyka, popisovanými syntaxí. Veškeré pokusy o věrný záznam živé řeči musí končit kompromisem - menším, když se soustředíme na fonetickou složku řeči, větším, když na stránku prozodickou. Záznam rozhovorů, který zde předkládáme, není ovšem fonetickou transkripcí /pro niž jsou již vypracovány precízní metody notace/, poněvadž způsob vyslovování hlásek a slov bývá jen zřídka vehikulem významů. Jinak je tomu v případě intonace, jež se podřizuje rétorické stránce mluvené řeči, zakládající specifická napětí významů a smyslu. Zde jsou divergence /a tedy i kompromisy/ mezi mluveným a psaným slovem mnohem větší a citelnější.

Konsekvence záznamu živé řeči jdou ještě dále. Pronášená slova jsou obvykle provázena originálním gestem, mimikou - ř e ě í t ě l a , která promlouvá stejně v paralelích, jako v autonomních významech zároveň s řečí artikulovanou. Veškerá "tam a tenkrát" vyřčená slova byla zakořeněna v nějaké tělesnosti. Zde pak byla připravena nejen o svou fónickou osobitost, ale i o takovéto individuální zakořenění /ostatně podobně jako magnetofonová nahrávka - ležící uprostřed mezi mluveným a psaným -, která ještě registruje fónický aspekt řeči/. V záznamu, který zde předkládáme, jsou akce doprovázející řeč zachyceny zjednodušeně a obvyklou formou. Kurzívou jsou zaznamenána a zdůrazněna ta gesta a ty projevy chování, které se zdály důležité pro porozumění slovům, jež doprovázely. Jiné, které by vyžadovaly rozšířený a individualizující popis /nikoli schematický/, byly pomínuty. Ostatní už tedy závisí na obrazotvorné síle mluveného slova.

Záznam je polyfonní - není diferencován ani časově rozčleněn podle toho, jak jednotliví řečníci vystupují; aby vyniklo vnitřní členění celku, neuvádíme jejich pořadí. Je to ve shodě s principem uplatňovaným v loďnicích. Ti, kdo se ujímali slova, skoro vždy začínali své vystoupení formulkou: "Jsem delegátem...", přičemž jméno a příjmení ustupovalo do pozadí. Nevidím důvodu, proč jednat v rozporu s touto praxí. Jenom někdy - pod tlakem normy "dobrého vychování" - uvedl se ten, kdo vystoupil, i příjmením /"Sobieszek - sluší se představit se"/, někdy je dokonce párkrát zopakoval nebo i přeslabikoval /hlas ze sálu: Jméno toho pána? - Předse dající: Mar-chi-le-wicz/. V takovýchto případech se příjmení ocitlo v záznamu. Absence jakéhokoli náznaku jmenování velké části promlouvajících se ovšem nezdá zvláště důležitou. Skoro každý z těch, kdo promluvil, stanul před mikrofoni m jen jednou, a když pověděl, co chtěl, vrátil se na své místo a stal se živě reagujícím posluchačem. Pouze někteří vytvářeli kreace o mnoha aktech a pouze jejich vystoupení - proto, aby byla zachována jejich návaznost - jsou označena jmény. Byli to, lze se snadno dovtípit, členové předsednictva MKS, jak postupně řídili jednání. Pokud však sami nepřicházeli s diskusními tématy, a pokud jenom řídili jednání, je jméno nahrazeno grafickým znakem./★/

A nakonec ještě poslední z výčtu dvojznačností záznamu. Záznam, jak ji zachraňuje před smrtí, mění časoprostorové souřadnice živé řeči, zbavuje ji nejen tělesného zakořenění, ale i umístění v prostoru, jaké zaujímal původně. Staví ji - podobně jako legenda - mimo čas. Je to vlastnost každého záznamu živé řeči. Ten, který je zde prezentován, do ní zasahuje ještě více. Z nesmírného, rozlévajícího se toku živé řeči si všímá jen některých proudů. Je selektivní ve dvou ohledech. Když dokumentuje jazyk srpnové stávky, vybírá si pouze jediný z jejích jazykových projevů: slova pronesená v gdaňských loďnicích v sálu BHP během porad MKS a prvního setkání s vládní komisí, a to jenom ta, jež zachytil mikrofon, a ta, jež byla zaznamenána na magnetofonovém pásku. Zedruhé: jeho časový záběr ohraničují dvě data - 21. srpen, 16.20 hod. a 23. srpen, 22.20 hod.

Střihy a vynechávky v záznamu samozřejmě neznamenaají odmlky v řeči stávky. Její promlouvání je totální - v tom smyslu, že neklade /jednostranně/ žádné meze, ani prostorové, ani časové. Záznam neumí tuto totalitu tlumočit, Místa, kde došlo k jeho přerušení, jsou označena dvojím způsobem: /.../ znamená, že v danou chvíli přestal jednání přenášet závodní rozhlas, resp. mezeru v magnetofonovém záznamu, /.../ nedosta-
tečně srozumitelný fragment nahrávky. Pokud se v rovných závorkách někdy objevují slova, jsou to rekonstruované fragmenty.

Úryvek z magnetofonového záznamu průběhu plenárního zasedání Mezipodnikového stávkového výboru v gdaňských loděnicích dne 22. srpna 1980

~~000~~ Jsem dělník stejně jako vy
~~000~~

ANDRZEJ GWIAZDA / Prosím vás, máme tady v předsednictvu dělníka propuštěného za stávku: Občan Lewicki Marian, z Żarů... "Rozvazují s občanem ke dni 21. srpna 1980 smlouvu, o pracovním poměru na dobu neurčitou v důsledku těžkého porušení pracovních povinností pracovníkem, zvláště pak pro narušení klidu a pořádku na pracovišti na základě paragrafu padesát dva, odstavce jedna Zákoníku práce." A ještě pracovní posudek: "Občan Lewicki Marian byl zaměstnán v družstvu invalidů "Przodownik" /Úderník - pozn. překl./ Żary... ve funkci obsluhy kovolisu, naposledy tantéž, kde ve IV. mzdové kategorii vydělával 11,50 zlotých na hodinu. Práce v akordu. Jeho průměrná měsíční mzda činila 2869 zlotých."

/*/ Snad byste měl vystoupit. (...) měl rovnou vystoupit.

Dělníci, delegáti a vy všichni tady ve výboru, co reprezentujete práva dělníků. Přijel jsem z druhého konce Polska. Jsem vzrušený. Když jsem uviděl, kolik je tu lidu... brečel

jsem. Nediďte se, jsem hned naměkko. Uklidním se a hned vám dál všechno povím, jak to bylo. /potlesk/ Jsem dělník stejně jako vy. Byl jsem zaměstnaný, ale teď už nejsem, včera mě vyhodili za stávku. Poněvadž jsem se domáhal lepšího zítřka, aby moje děti měly co jíst. /potlesk/ Dílna, ve které jsem dělal, je lisovna. Velmi nebezpečná práce. Chvilka nepozornosti, nedostatek koncentrace nebo když chybuje stroj, to znamená když udeří dvakrát, napodruhé vás zmrzačí. A potom už pro nás není žádné... záchrany ani pomoci, poněvadž bez rukou se nehodíme k žádné práci. /potlesk/ A za tu práci nám podnik, fabrika platí tři, třiapůl a nejvíc čtyři tisíce. Takhle se má cenit práce dělníka, který ze sebe vydává všechno - pot, krev a námahu - aby měl slušnou vejplatu? Copak chceme tolik? Kolegové, řekněte!

HLASY V SÁLE / Ne! /potlesk/

Řeknu vám, jak došlo k té stávce. Buďte to možná trošičku delší vyprávění, ale doufám, že nebudu nudit, poněvadž proto tu jsme, abyste mě vyslechli. Vždyť jsem přijel z Polska. Dneska jsem vstal v půl páté, a přijel jsem, abych tu byl, abych si postěžoval. Protože kam bych jinam jel, kdo by mě jinde pochopil? Kdo by mě vyposlechl? /potlesk/ Stávkovali jsme na dílně, na ... na té, na té, co se na ní nejvíce vydělává, čili jak se tu řeklo kolem čtyř tisíc, pravda? Před stávkou, asi tři tejdny předtím, byla podnikové schůze, na které jsme my diskutovali, že málo vyděláváme, že se často chytáme s parťákama, poněvadž ne všechny procesy jsou řádně zaplacené. Čekali jsme, jelikož podnik nám slíbil, že se zvýší normy a bude taková vejplata, že vyděláme na akordu tak kolem těch 200 zlotých, protože jak to řekli, když je člověk odpočatej a střízlivej, tak si to musí vydělat. Ale jak se pak ukázalo, ty naše denní výdělky byly po sto třiceti, po sedmdesáti, po osmdesáti. Takže jakpak bysme po tom všem měli dělat? Po rozhovorech se zaměstnanci jsme se rozhodli pro stávku, pro to poslední, protože nás nikdo nechtěl pochopit. Mistři se nám posmívali, ti z ředitelství ukazovali, že máme o kolečko víc, a takhle to vypadalo všechno. Ale řekli jsme si: zkusíme stáv-

kovat, třeba nám to zvýšej. Copak to je tak velký zvýšení těch sedm set, osm set zlotých. Takže jsme udělali stávku. Takže jsme dvacátého prvního ráno přišli s vlajkou, s tou vlajkou, tou vlajkou, kterou tady mám, co je mi drahá jak nic jiného v týchle naší milované vlasti. /potlesk/

/K/ Odkud jste, odkud jste přijel?

Od Zelené Hory.

/K/ Ale která obec.

Žary. Jsem z Žar, zelenohorské vojvodství.

Občané, dělníci, podívejte na ten prapor! A jak mohli oni vyhodit pracovníka s tím praporem? Prosím pěkně. /potlesk/

HLASY ČLENŮ PŘEDSEDNICTVA / (...)moc emocí. Trochu moc emocí, trochu moc emocí.

No, ale děkujem. Můžete pokračovat. (...)

No, třeba bych ještě dělníkům podal zprávu, jak stávka skončila. Naše stávka netrvala dlouho, jenom necelý dvě hodiny. Najednou tam vpadl říča s křikem: "Vás vyhodím a ostatní makat, nebo jak ne, tak hned všecy... budou propuštění a přijede bezpečnost!" Lidi se strachem odešli. To je všechno, co bych vám chtěl říct. Moc děkuju, že jsem mohl promluvit. /potlesk/

/K/ Dostali jsme pro účely MKS peníze, tři sta tři zloté se vzkazem: "Od kolegyň a kolegů ve společném úsilí" a kytičku. /potlesk/

ZÁVODNÍ ROZHLAS / Pozor! Všem zástupcům stávkujících závodů. Žádáme, abyste do prostoru loděnic nepouštěli různé osoby s tím, že tvrdí strážím, že si za ně budete odpovídat. Opakuji, žádáme, abyste do prostoru loděnic nepouštěli (...) protože budou vyvozovány důsledky i proti delegátům. Děkuji.

/K/ Máme tu další peněžitý dar od osazenstva podniku Železniční stavby PRK 12 - 6035 zlotých a padesát grošů. /potlesk/

Kolegové udělají další sbírku, zítra... tadyhle nám ohlašují, že pošlou další peníze. /potlesk/
Občan Żebrowski, zástupce "Transbudu" z druhého oddělení má se dostavit do vrátnice číslo dvě, kde ho čekají spolupracovnice-spojky. Žádáme zástupce RSW "Ruch", aby zvedli ruku.

ZÁVODNÍ ROZHLAS / Pozor! Žádáme kolegu z údržby, který (...) stávkového (...) aby se přihlásil v závodním rozhlasu.

/A/ Šofér Taunusu GDK 31-38 ať /.../

Zástupce koncernu na výrobu zápalek! Spojka na vás čeká u druhé vrátnice. Spojka z mateřského závodu čeká na zástupce Zápalkářského průmyslu. Nemá..., nevlastní propustku.

Jenom pár slov (...) chtěl bych vás informovat - poněvadž jsem tu vyrozuměl, že vy nic nevíte - minulou neděli byla v Dolním Slezsku, ve Vamberčicích, krásná náboženská slavnost. Zkrátka, je tam takový klášter a v něm byla korunovace sochy Panny Marie. Ale chtěl jsem mluvit o něčem jiném. Byl tam náš kardinál Wyszyński, který v nádherném kázání strašně pěknými slovy podpořil naše úsilí... podpořil úsilí lidí, aby byl v Polsku klid, aby v Polsku měli všichni dostatek chleba i svobody. A říkám vám to prostě proto, abyste o tom věděli, poněvadž sem možná ty informace nedocházejí. Ale tam bylo... no, víc než sto padesát, dvě stě tisíc lidí. A k takovému množství teda kardinál Wyszyński tak velice pěkně mluvil. Vyslovil žádost, v jistém smyslu, k naší vládě, že v zájmu celé země, v zájmu národa je, aby zavládl pořádek. Ale ten pořádek musí zavládnout na základě něčeho, na základě pochopení potřeb lidí, potřeb materiálních, i potřeb duchovních. Nemusím vám jistě povídat, že kázání našeho kardinála každých pár minut, každých pár vteřin, prostě, přerušoval uragán potlesku. No, nevím, jestli vám to nějakým způsobem dodá sebedůvěru, ale myslím, že ano. Děkuji. /potlesk/

/A/ Děkuje.

000 Osazenstvo to nebere na vědomí

Na znamení solidarity osazenstvo Krajského střediska geodézie a kartografie v Gdaňsku skládá do rukou Mezipodnikového stávkového výboru se sídlem v gdaňských loděnicích skromných šest tisíc osm set zlotých na znamení podpory, se slibem, že to ještě není celá částka, když sbírky se zatím ještě neúčastnilo celé osazenstvo vzhledem k tomu, že naše pracoviště jsou rozmístěná po celém kraji a se všemi jsme neměli kontakt. /potlesk/

/A/ Děkujeme.

Dobrý večer, jsem představitelem Kožedělného družstva "Nutrie". Promiňte, že to, co vám chci říci, jsem si napsal, ale chci vám to říct sice krátce, ale v úplnosti. Takže: "Po ranní schůzi osazenstva byla situace v našem družstvu velmi dobrá. Ředitelství, které v jistém momentu využilo chvilkové nepřítomnosti dvou členů stávkové komise, započalo akci... agitovat lidi do práce, navrhovalo jim rozhovor s představitelem Odborové rady vojvodství. Osazenstvo nebra... osazenstvo nebralo... nevzalo to na vědomí. Před... představitel však při..." - Velmi se omlouvám - "Osa... osazenstvo to nevzalo na vědomí. Avšak předsta... představitel..."

HLASY V SÁLE / Nehlas, nehlas. Pomalu! Nenervuj se! Bez těch nervů!

"Navrhovalo jim rozhovor s představitelem Odborové rady vojvodství. Osazenstvo to nevzalo na vědomí. Představitel se však dostavil stejně. Naštěstí přišel do podniku zpátky jeden člen stávkové komise. Osazenstvo pochopilo, že má oporu! Na dotaz představitele WRZZ /Odborové rady vojvodství - pozn. překl./, co děláme a v čem nám může pomoci, odpověděl rozhodně: 'Stávkujeme!' /potlesk/ 'Vaše pomoc se může projevit jen tím, že na budově WRZZ vztyčíte bíločervenou vlajku a přidáte se k MK... k MKS se sídlem v gdaňských loděnicích.' /potlesk/ Odpověď představitelova byla: 'Děkuji, nashledanou.' Později došlo... později došlo k dalším nátlakům ze

strany vedení družstva. Navrhli vyslat dvě osoby do WZSP /Vojvodská rada družstev - pozn. překl./, kde vypracují nové zvýšení mezd. Ovšem osazenstvo tuto skvělou zprávu zamítlo, namítajíc, že na takové zprávy čeká především komise KS ... MKS se sídlem v gdaňských loděnicích. Vedení, když vidělo, že nemá na osazenstvo žádný vliv, hledalo... pomoc u třetího člena vedení družstva" - aby se /omyl/ ředitele družstva... tedy našeho, ředitele v našem družstvu, kterého přivezli, vlastně však stáhli z dovolené, který byl v té době na dovolené někde u jezer, na Mazurech, ale nevím přesně kde. Buď jak buď, v každém případě náš technický náměstek a obchodně administrativní náměstek tam zajeli autem a vytáhli ho odtamtud. "Ale on... on to stejně včas nestíhl, protože osazenstvo, co stávkovalo... co stávkovalo, bylo posláno domů, a ti, co zbývali, zbývaly jen služby, co měly službu, členové stávkové komise, kteří jménem osazenstva odmítli všechny pokusy o agitaci. Žádný... Vedení to vzdalo a odešlo z provozovny družstva." Velice děkuju. /potlesk/ Ještě chci tedy předat další příspěvek od našeho družstva. Je to nevelká částka 1720 zlotých. /potlesk/

Na adresu podniku Komunální služby mořských přístavů padl i teď návrh ze strany ředitele našeho podniku, aby se navázal kontakt s náměstkem ministra ziółkowskiým, to jest vlastně přesně nevím... ale z našeho rezortu bude každopádně. A "informujeme, že nesouhlasíme, stojíme na svém stanovisku, obsaženém v denním zápisu z 21.8.1980. Jediným naším reprezentantem pro rozhovory s vládou je MKS se sídlem v gdaňských loděnicích. - Za stávkový výbor..." podpisy. A ještě nám došlo z dětského domova v Gdyni, Demptowska ulice 64... "Stávkovému výboru při podniku Komunálních služeb mořských přístavů v Gdyni. Ředitelství dětského domova v Gdyni se obrací s žádostí o souhlas s tím, aby pracovníci vašeho podniku mohli pokračovat v malířských pracích v obytných místnostech dětí, žijících v dětském domově. Bez zakončení malířských prací je situace dětí, bydlících v našem domově, dosti obtížná. Prosíme o příznivé posouzení naší žádosti." Takže stávkový výbor rozhodl, že

práce budou normálně pokračovat jako doposud a prostě zvýší počet pracovníků, především malířů, kteří je provádějí. Prostě pohoda, jsme s vámi. /potlesk/

0000 Byl jsem Kmicic
0000

(...) Ano, ano.

Moji milí, jmenuji se Zdzislaw Marchilewicz. Momentálně jsem předsedou stávkového výboru tří podniků v Pruszczi Gdaňském: v PKWiM /potlesk/, v PSTWiM a ve WODROLu - Pruszcz Gdański. B y l j s e m: Prvním tajemníkem závodního výboru strany v PKWiM. V sedmdesátém pátém delegátem 7. sjezdu PSDS. V sedmdesátém sedmém na II. konferenci PSDS členem výboru... členem KV PSDS. Členem exekutivy MV v Pruszczi Gdaňském. Momentálně členem PSDS. Tam jsem nemohl povědět pravdu! Tam mě... Všecko bylo režírované. Teď jsem tu proto, že chci být s vámi. Byl jsem Kmicic - Sienkiewicz: Potopa. Přísahám na kříž! /dlouhotrvající potlesk/

/A/ No ano, taková je pravda. Mezi partajníky jsou taky lidi, kteří myslí. /potlesk/

HLAS ZE SÁLU / Jméno toho pána! Jméno!

/A/ Zdzislaw... Pardon, Zdzislaw Mar-chi-le-wicz, je to tak?

HLASY V SÁLE / Neslyšíme! Funkce, jaké měl?

/A/ Aktuálně je předsedou stávkového výboru tří závodů.

HLASY V SÁLE / Má vůbec pověření z těch podniků? - Má, má, jistě! (...)

/A/ Pověření je.

HLASY V SÁLE / Bravo, bravo! /potlesk/

/★/ Oznamuji plénu, že doprava University v Gdaňsku dává na účely MKS 900 zlotých. /potlesk/

HLASY V SÁLE / Prosíme, opakovat, jaké pozice zaujímal.

/★/ Už to opakuju. První tajemník POP /závodní organizace strany - pozn. překl./.

HLAS V SÁLE / Bývalý?

/★/ Bývalý, bývalý! v PKWiM... V roce 1975 delegát na 7. sjezdu PSDS. V roce 1977 delegát na II. konferenci PSDS. 1977 delegát na II. konferenci PSDS. Člen pléna vojvodského výboru Polské sjednocené dělnické strany v Gdaňsku.

HLAS V SÁLE / Teď je?

/★/ Ne. Bývalý. Bývalý. Člen exekutivy městského výboru PSDS v Pruszczi Gdaňském.

HLAS V SÁLE / Bývalý?

/★/ Bývalý. Pořád "bývalý". Momentálně člen PSDS. Oznamuji vám, že jsme dostali obrázky svatého Kryštofa a medailonky od důchodců, dříve zaměstnaných v gdaňských výrobních drobného zboží, pobočka v Żukowě. /potlesk/

(...) Ryszard Nikiel, jsem představitelem Institutu spojů v Gdaňsku-Wrzeszczi. Mám pro shromážděné krátkou zprávu. Dnes se konala celoustavní schůze našich zaměstnanců, na níž se diskutovalo o návrhu rozhovorů s dílenským výborem a vládní komisí, které nám byly dnes předloženy. Oba návrhy byly zamítnuty rozhodnou většinou hlasů. /potlesk/ Současně jsme rozhodli předat návrhy týkající se našich vnitřních věcí ředitelství teprve poté, co centrální úřady začnou jednat s Mezipodnikovým stávkovým výborem. Do té doby nepovedeme sami s nikým žádné rozhovory. Náš postoj je jasný. Byli jsme, jsme a budeme s Mezipodnikovým stávkovým výborem. Děkuji. /potlesk/

/★/ Prosím vás, medailonky už docházejí. Netlačte se, prosím. /rozruch v sále, hovory, výkřiky/

/X/ Zbylo jenom pár kousků pro předsednictvo, tak promiňte. Ale kolik, kolik vás chce jenom ten jeden. Pro předsednictvo zbyvá. Předsednictvo ještě medailonky nemá. Prosím, k další věci. Obrazáky. No vidíte. Můžeme rozdat obrázky /.../

První hodina rozhovorů

/ 23. srpna 1980, v desátý den trvání stávky, se do centra stávky v gdaňských loděnicích dostavila vládní komise vedená náměstkem předsedy vlády PRLR Mieczysławem Jagielským a ve 20 hod. zahájila rozhovory s předsednictvem Mezipodnikového stávkového výboru /MKS/ o jedenadvaceti požadavcích stávkujících dělníků. Toto je úryvek ze stenografického záznamu první hodiny jednání, kdy se vládní komise - převážně ústy svého vedoucího - vyjadřovala k prvním třem bodům požadavků.

MIECZYSLAW JAGIELSKI / Jak tomu rozumím, bod druhý, to je "záruka práva na stávku a bezpečnosti stávkujících osob a těch, kdo jim pomáhají". V rámci probíhajících diskusí - jak slyším - vidím, že je diskutován problém práva na stávku. Chtěl bych prostě... a sám teď uvažuji, jestli o tom můžeme přijmout rozhodnutí dnes, dnés, jestli ho můžeme dnes přijmout, takové rozhodnutí. Přece pánové to nepopřete, všichni to prožíváme společně, jsou to dny velikých emocí, i určitého rozrušení, a vznášení, a ovšem často i oprávněných nároků, stížností - že ano. A ohledně toho máme dnes přijmout takové rozhodnutí? Chci však říct, chci však říct - že ano - jestli by tedy nebylo účelné, jestli by se i v této věci nemělo uposlechnout názoru celé společnosti. Nechci tvrdit, že ten problém neexistuje. To ne, je to také problém důležitý. A vyžaduje si diskuse. Nelze to probrat současně s návrhem zákona o odborech? A zatím ponechme tento problém jako otevřený pro diskusi. Pokud jde o bezpečnost stávkujících a těch, co pomáhají účastníkům stávky čili také těch, co se jim pomáhá, to nevyvolává žádné problémy, to chci říct. Mohou tu být výjimkou - jenom takové činy, které porušují ustanovení zákonů, které v zemi platí, nebo - řekněme - loupež, nebo ničení majetku, nebo něco jiného takového. Ne-

jsem právník. Je to právní záležitost, ale jde tu o jejich respektování. Avšak - tvrdím s plným pocitem odpovědnosti, že bezpečnost stávkujících a osob pomáhajících účastníkům stávky je zabezpečena, že to nemůže vyvolávat žádné problémy. Dovolí pan předseda, abych přešel k třetí otázce?

LECH WAŁESA / Ale u nás je to trochu jinak, poněvadž - když to spočítáme - dost lidí sedí, dost jich bylo zbitých. Takové jsou pravdy. Taková jsou fakta. A s tím souvisí - protože to měl být upřímný rozhovor, proto taky jsem toho míně-
ní, že ty věci mají být známe. Posloužíme jmény, prosím.

MIECZYSLAW JAGIELSKI / Můžete mi takový seznam dát?

LECH WAŁESA / Je takový seznam, jenomže já, prostě... Ano, je takový seznam, jsou zbití, jsou lékaři - byli zbití a jsou už podruhé zavření. A s tím souvisí - že to není jak říkáte.

MIECZYSLAW JAGIELSKI / Mohu požádat o seznam?

(krátká přestávka v nahrávce)

WOJCIECH GRUSZEWSKI / (...) právě jsme se dověděli, prostě přišla uplakaná matka s tím, že její syn, Andrzej Slomiński, lékař z Tczewa, z nemocnice v Tczewě, který..., už..., jenž už tu byl na pořadu - byl ve vazbě už 20. tohoto měsíce. Teď byl znovu spolu se čtyřmi jinými - mezi nimi i jeho bratr Wiesław - zatčen a zbit. Před chvílkou jsem zrovna volal panu vojvodovi Kolodziejskému, ale bohužel jsem ho už nezastihl. Ve spojitosti s tím bych žádal, aby tato záležitost byla co nejrychleji vyjasněna. Chtěl bych poznamenat, že jeho matka, která sem k nám přišla, je invalidní důchodkyně a má měsíční důchod 1300 zlotých.

MIECZYSLAW JAGIELSKI / Před chvílkou jsem dostal ten seznam. Jestli pánové souhlasí, vyřídíme tu záležitost až skončíme, a já ji vyjasním, spolu s tou, kterou pan doktor - neboť, jak se mi zdá, seznámili jsme se už včera při domluvě dnešního setkání - spolu s tou věcí, s kterou přišel on.

LECH WAŁESA / Samozřejmě, souhlasíme.

MIECZYSLAW JAGIELSKI / Děkuji.

FLORIAN WIŚNIEWSKI / Florian Wiśniewski, jsem z "Elektromontáže". Pane předsedo! Věc je složitá, ne tak jednoduchá. Poněvadž - vy stojíte někde jinde než my. My jsme na straně našich spoluzaměstnanců. V odborech dělám dlouho a ty věci jdou skutečně z hloubky. V téhle chvíli to po právní stránce těžko může vypadat jako formálně podložené, protože v zákoníku práce je to zformulováno tak, že jak někdo začne stávkovat - může být propuštěn z práce. Přijíždějí sem lidé z jižního Polska. Ukázal dokument, že je propuštěný z práce pro stávkování. Tady, v téhle atmosféře Přímoří to bylo nemožné, jako že tady byla ta vlna příliš silná a věci šly hodně daleko. A můj dojem a moje stanovisko jako odboráře by bylo takové, že se ta věc má srovnat se zákoníkem práce a změnit se má taky paragraf - jestli se dobře pamatuji, dvanáctý zákoník práce. Měly by se ty věci dát do pořádku, jakože... V téhle chvíli už to nejde, dovolávat se veřejného mínění. My jsme už veřejné mínění vysondovali. Máme tu jeho zástupce - v tomhle fóru, které nás reprezentuje, to je tři sta osmdesát dva podniky, ty, jejichž zaměstnanci stávkují. Myslím, že by se tu mělo rozhodnout, jakože profil mínění je úplný a v Přímoří - jak pan předseda ví - už to tohohle typu bylo nejednou... Chtěli bychom se prostě v budoucnosti uchránit vážných událostí, které se nikomu nehodí, které nikdo nepotřebuje mít. A také hodnocení událostí tohohle typu by mělo být solidní. Myslím, že pro budoucnost je důležité, aby, co je tohohle typu... Mělo by se prostě s takovými stávkujícími podniky jednat o dohodě a vláda by měla za nimi posílat svoje lidi. Proto, kdyby se tady ten kontakt navázal - a několikrát už byla ruka přímo nabídnutá - a nikdo se prostě nepřihlásil. Byly výmluvy... prostě se o nás falšovaly informace, vyvolávaly se taky incidenty, vykonstruovávaly se... a přitom se dávalo najevo, že to byla činnost - opravdu! - čistě politická, což je úplně nepravdivé. My jsme ale působili z nepolitických pozic, ve sféře sociálních a hospodářských problémů. Myslím, že snad v této věci můžeme dohody dosáhnout.

HLAS ČLENA VLÁDNÍ KOMISE / Mohu teď já...?

MIECZYSLAW JAGIELSKI / Ne, snad já... Já bych navrhoval takhle... Já úplně chápu - chtěl bych to znovu opakovat - povahu toho, o čem mluvil můj předřečník. Například je jistým důležitým momentem - zaujímám k tomu stanovisko jen tak narychlo - aby, jakmile je to taková věc, a kdyby... konečně bylo správně řečeno, aby to nedocházelo tak daleko, aby se včas takové záležitosti řešily za účasti - samozřejmě - výše uvedených organizací a za účasti představitelů, nazvěme to neutrálně: administrativy; že ano. Souhlasím, že se musí tímto směrem. A teď snad k návrhu zde vyslovenému, takže k návrhu na změnu v Zákoníku práce. Viděl bych to jako jedno z řešení. Ale je to Zákoník práce. Cožpak já tady dneska mohu takové rozhodnutí udělat? Uvažte přece - Zákoník práce je dokumentem, který schválil Sejm, že ano, je to zákon vydaný Sejmem. Tudíž si lze vlastně tu věc představit, ba navíc v takovéto formě, v níž už je navrhováno řešení, jako projekt novelizace, příslušné novelizace Zákoníku práce. Já si to představuji tak.

LECH WAŁĘSA / Navrhuji přejít k dalším bodům, poněvadž i tak máme před sebou delší diskusi a určitě to napoprvé nevyčerpáme. Až budeme mít přehled, budeme moci případně vybírat vhodná řešení.

MIECZYSLAW JAGIELSKI / Pokud jde o... Pokud jde o třetí bod: "Respektovat ústavou zaručenou svobodu slova, tisku, publikace a současně nepotlačovat nezávislá vydavatelství, jakož i zpřístupnit masové sdělovací prostředky zástupcům všech náboženských vyznání." Jakou informaci bych chtěl v té věci tlumočit? Jak je tato věc postavena, nebudí žádných pochybností, protože je to ústavně zaručená svoboda slova, tisku a publikace, že ano, jakkoli téma samo je zdrojem neklidu ve sféře - abych tak řekl - realizace. Ústavně je to všecko zaručeno! Je to věc realizační praxe. Proto se musíme podívat na činnost cenzury - neboť já chápu, že v určitém mom... nebo v určitém ohledu jde právě o to - v širokém kontextu fungování ostatně všech institucí naší - abych tak řekl -

socialistické demokracie. Myslím to takhle: mezi těmi institucemi právě je globálně vzato věc fungování instituce kontroly hromadných... hromadných sdělovacích prostředků - právě tou věcí, kterou je třeba... třeba se zabývat. Nám všem jde o to - mluvím jménem vládní komise -, aby informace byla úplná, pravdivá a solidní. Chci však říci, že činnost cenzury musí sloužit jediné takovým státně, sociálně a politicky nezbytným zájmům, jako je ochrana státního a vojenského tajemství a možná že navíc - v některých případech také, neboť taková je všeobecná praxe - i v případech hospodářských. Stejně jako například rozšiřování nebo zamezování rozšiřování a možnosti vzniku materiálů nepřátelských našemu zřízení, jako ochrana náboženského cítění, jakož i cítění těch, kdo nevěří, jako - řekl bych rovněž - ochrana před rozšiřováním mravnostně závažných materiálů, nebo dokonce - abych tak řekl - pornografických. Vzhledem k tomu je nezbytné stanovení precizních a jasných zásad pro působení cenzury. V této souvislosti už byly rovněž vysloveny návrhy - jak mohu prozradit, odjinud, mimo jiné z literárních a vědeckých kruhů... Vzhledem k tomu je třeba připravit odpovídající dokument. Musíme se ovšem zamyslet nad tím, jaký ten dokument, který bude tohle všechno precizovat, má být. Jaký má být způsob jeho přípravy a závěrečné redakce. Jakým - abych tak řekl - státním orgánem. Hovořím o těchto otázkách, které se rodí s tímto problémem, i o problémech speciálních, které musí být - abych tak řekl - rozřešeny v nejkratším možném čase. Pokud jde o třetí požadavek obsažený v tomto třetím bodu, hovořící o upuštění od represí vůči takzvaným nezávislým vydavatelstvím, myslím, že ta věc vyžaduje určitá vysvětlení. V těchto vydavatelstvích dosud narážíme na velmi rozmanité materiály. Od kritických, ale stojících ještě na pozicích ústavních principů našeho zřízení, až po - řekněme to jasně - antisocialistické, a mohu dokonce říci, že se vyskytnou i takové, které požadují změnu společenského zřízení v naší zemi. Jsou i takové. To že máme publikovat? Neboť jenom zde může nastat problém.

Zpřístupnění hromadných sdělovacích prostředků zástupcům všech vyznání je požadavek, který je třeba prozkoumat. Máme na tomto poli jisté zkušenosti, jak pokud jde o tisk,

tak i rozhlas či televizi. Existuje - pochopitelně - problém co do stupně a rozsahu zpřístupnění těchto celospolečenských prostředků všem náboženským vyznáním. Tyto problémy mohou být řešeny a diskutovány se zainteresovanými stranami. Stále se lepší vztahy mezi státem a hierarchií katolické církve v Polsku, ovzduší úplné náboženské svobody - - Mně se zdá, že to dává záruky, že všechny požadavky v této oblasti mohou být vyřešeny v duchu diskutovaného požadavku. Mohl bych ještě dvě minuty využít v souvislosti s touto otázkou či požadavkem? Mohu?

LECH WAŁĘSA / Samozřejmě.

MIECZYSLAW JAGIELSKI / Tohle bych chtěl ještě dodat pro informaci - protože to souvisí, řekl bych, s tím tématem. Bezprostředně se touto problematikou nezabývám, ale zjistil jsem si to. Chci říci tohle - že ze socialistických států jsme zemí s nejvyšší kvalitou i nákladem náboženského tisku. Je vydáváno 115 náboženských časopisů o celkovém jednorázovém nákladu 816 580 výtisků. Jsou vydávány péčí 62 vydavatelů - církví: 70 titulů /skoro 50 vydává katolická církev/, církevních institucí, náboženských sdružení, náboženských veřejných organizací a institucí jiných vyznání. Zde mezi časopisy lze rozlišovat církevní úřední listy, jichž je 25 titulů, pastorační časopisy, sloužící pastorační práci /9 titulů/; 27 titulů z oboru vědy - čtu je; kulturně-společenské časopisy /16 titulů/; liturgicko-pastorační: deset titulů a ještě 16 informativních. Nechci zabírat víc času a nadužívat ho, ale mohu říci, že "Gość niedzielny" je vydáván jako týdeník v 90 tisících výtiscích, "Slowo powszechne" - 95 tisíc a na sobotu a na neděli v 150-200 tisících. Myslím, že tyto publikace mají plnou možnost prezentovat stanoviska církve, náboženských sdružení, veřejných organizací a náboženských institucí v otázkách souvisejících s vírou a také - abych tak řekl - tlumočit názory na sociální problémy. Tyto tiskoviny - jak bych chtěl ještě rovněž říct - mají čtenáře nejen v Polsku, ale jsou zasílány do středisek polského kulturního života za hranicemi. Můžeme, pane předsedo, přejít ke čtvrtému bodu?

LECH WAŁĘSA / Jistě, s tím, že při tom třetím bych se chtěl ještě zdržet. Při tom, že úhrnem bylo požadavků velice mnoho. Tisíce lidí žádalo o mši v rozhlase pro nemocné a ten požadavek nevyřízený zůstal a spíše měl být vyřízený. Nakonec celkem vzato to je naše, všechny ty věci, a proto jsou ty věci pro společnost, a snad... nevidím překážky, bránící tomu, aby byl k těm věcem přístup.

WOJCIECH GRUSZEWSKI / Chtěl bych se také u toho chvilku zdržet, jestli pan premiér dovolí. Jmenovitě ta čísla, která pan premiér uvedl, se dost křiklavě rozcházejí se skutečností. Nu, jsem vědeckým pracovníkem a na čtení tisku mi nezbyvá moc času, s velikou chutí bych si však občas přečetl "Tygodnik Powszechny". Nu, chodí to tak, že "Tygodnik Powszechny", tyto standardní katolické noviny, neseženu ani za nic. Přinejmenším u nás v Přímoří, nedocházejí ve větším počtu než jeden - slovy jeden - na prodejnu. Občas se samozřejmě stane, že do větších prodejen ho přijde víc. Ale je také spousta prodejen, kde nemůžete tento výborný, čtivý týdeník dostat vůbec. Zato skoro vždycky můžete dostat "Głos Wybrzeża", "Dziennik Bałtycki", "Życie Warszawy", "Trybunu" nebo jiný oficiální deník. Myslím, že tu možná nejde o náklad - promiňte - možná tu nejde o celkovou výši nákladu katolického tisku, ale šlo by tu také o to, jak je vztažen k potřebě těch nebo jiných novin v národě. Zdá se mi, že tu byly porušeny základní proporce. Uvádím čísla, která jsem právě obdržel: náklad "Polityky" /polooficiální týdeník, jehož šéfredaktorem byl W. Rakowski, náměstek předsedy vlády - pozn. překl./ - 200 tisíc, náklad "Tygodnika Powszechného" - 40 tisíc. Copak pan premiér má za to, že tato relace je odpovídající? V katolické zemi, při tak masové katolické angažovanosti?

MIECZYSLAW JAGIELSKI / Na začátku jste mi řekl, že se ta čísla rozcházejí se skutečností. Já nevím, proč mi vytýkáte, že se rozcházejí se skutečností? Já jsem uvedl pravdivá čísla! Řekl jsem, že na dnešním setkání nikoho neoklamu. Nikoho! Že budu říkat celou pravdu - uvedu prameny. Jenomže otázka, kterou jste položil, zda jsou náklady postačující,

nebo ne - pochopitelně ve světle vaší odpovědi - je neposta-
řující. Existuje problém zvětšení nákladů, ale nemůžete mi
povídat, že to, co jsem řekl, se rozchází se skutečností.
Protože já mohu uvést příklad, že některé deníky ve Varšavě
také nejsou k dostání. Ty, co jste vyjmenoval. Protože to
je taky otázka výše nákladů. Proto také s neztencenými po-
city úcty a vážnosti k tomuto grémiu chci říci, že se opí-
rám o ověřené údaje a mohu uvést pramen této informace. Pa-
ne předsedo, mám mluvit dál?

ALINA PIENKOWSKA / Ještě zde byla ponechána stranou jistá
součást tohoto požadavku, a sice: - "a současně nepotlačo-
vat nezávislá vydavatelství" - o to mi jde. Mohu požádat
pana premiéra o vyjádření?

MIECZYSLAW JAGIELSKI / Už jsem odpověděl. Odpověděl jsem,
a to zcela precízně. Můžete si to přečíst, vím pochopitel-
ně, že jste si to zaznamenávali, odpověděl jsem jednoznačně
a přesně.

LECH WALĘSA / Navrhuju jít dál...

Stručná chronologie událostí v gdaňských loděnicích v době
okupační stávky ve dnech 14.-31. srpna 1980

Dne 14. srpna 1980 se v tramvajích a vlacích dopravu-
jících zaměstnance na ranní směnu objevily letáky a časopis
Přípravného výboru nezávislých odborů ~~"ZZZZZZZZZZ"~~x Přímoří "Ro-
botnik" s výzvou, aby dělníci vystoupili stávkou na obranu sv
spoluzaměstnankyně, jeřábnice Anny Walentynowiczové /která by
la po třiceti letech zaměstnání v podniku vyhozena, protože
se zastávala svých kolegů a podílela se na přípravě nezá-
vislých odborů/, a aby prosadili její znovupřijetí do prá-
ce. Také v šatnách loděnic byly vyvěšeny plakáty, na nichž
se kromě toho již vytyčoval i požadavek zvýšení mezd o 1000
zlotých a jednorázového vyplacení drahotných přídavek. První

skupinky diskutujících dělníků splynuly v průvod, který prošel loděnicemi a k němuž se přidávaly další a další. Kolem osmé hodiny započala schůze osazenstva. Po minutě ticha za oběti policejního zásahu proti účastníkům stávky z prosince 1970 promluvíli z bagru k shromáždění iniciátoři stávky a ředitel podniku. Během ředitelova projevu vystoupil na bagr i Lech Wałęsa, který mj. řekl: "Deset let jsem pracoval v loděnicích a i nadále se cítím jejich zaměstnancem, protože mám mandát důvěry ostatních. Už čtyři roky jsem bez práce." A dodal: "Začínáme z okupační stávkou." Ředitelství bylo ochotno splnit jen tři z pěti požadavků stávkového výboru /zamítnuty mzdové/, což utvrdilo rozhodnutí jít do stávky. Vrátnice obsadily dělnické hlídky, které mj. dohlížely i na to, aby se do loděnice nedonášel alkohol.

15. srpna vstupují do stávky všechny významné podniky a městská doprava tří měst Přímoří /Gdyně, Gdaňsk, Sopoty/.

16. srpna dociluje stávkový výbor příslibu okamžitého splnění všech požadavků, kromě některých, jež měly být splněny s čtrnáctidenním odkladem z technických příčin. Ve tři hodiny odpoledne měla být stávka ukončena. Po námitkách některých jejích účastníků a zástupců jiných podniků, kteří se obávali, že po ukončení stávky v loděnicích budou stávky u nich potlačeny bez splnění požadavků dělníků, se tak však posléze nestalo. I když část zaměstnanců v této fázi z loděnice odchází, většina se jednomyslně usnází, že bude ve stávce pokračovat. Poprvé se tu objevuje nejvlastnější a nejefektivnější myšlenka "Solidarity" - solidarita na mezipodnikové úrovni. Vzniká Městský stávkový výbor, který v momentu svého vzniku reprezentoval 28 podniků. Členy původního třináctičlenného předsednictva byli: Lech Wałęsa, elektrikář; inženýrka Joanna Duda-Gwiazdová, technička; Bogdan Lis, dělník; Anna Walentynowiczová; Florian Wiśniewski, pracovník inspekce práce; Lech Jędruszeński /později nahrazený Andrzejem Kolodziejem, svářečem/; Stefan Izdebski, přístavní dělník; Henryka Krzywonošová, řidička tramvaje; Tadeusz Stanny, chemik; Stefan Lewandowski, jeřábník; Lech Sobieszek, zámečnický; Józef Przybylski, zámečnický; Zdzisław Kobylański ze státní automobilové dopravy; Andrzej

Gwiazda, inženýr a Aline Pienkowska ze zdravotnictví. O čtyři dny později jsou koptováni Jerzy Sikorski, montér, a Jerzy Kwiecik, dělník, a dále dr.ing. Wojciech Gruszeński, chemik. 21. srpna byl jako poslední koptován Lech Badkowski, spisovatel.

V neděli 17. srpna je celebrována mše před druhou vrátnicí, na místě, kde policie masakrovala dělníky v prosinci 1970. Při té příležitosti je tu i vztyčen dřevěný kříž. Do loděnic se, stejně jako v dalších dnech, vracejí ti, kdo z nich odešli v kritickém momentu stávky v sobotu 16. srpna odpoledne. Vytyčuje se známých 21 požadavků politického, sociálního a ekonomického charakteru, které jsou pak předmětem jednání s vládní komisí.

18. srpna ráno skandují dělníci před ředitelstvím: Chceme závodní rozhlas! Posléze je požadavku vyhověno a závodní rozhlas přenáší jednání z jejich centra do celého závodu. Ke stávce se připojilo už 156 podniků ve třech městech Přímoří a okolí. Večer televize vysílá projev E. Gierka.

19. srpna se prostřednictvím náměstka ministerského předsedy Tadeusze Piki úřady pokoušejí jednat separátně se zástupci některých závodů. V dalších dvou dnech se tento pokus hroutí. V Mezipodnikovém stávkovém výboru má své zástupce už 263 podniků.

21. srpna vystupuje v celostátním rozhlasovém vysílání jiný náměstek ministerského předsedy, Mieczysław Jagielski, s návrhem na zahájení rozhovorů. Do stávkového výboru vstupují reprezentanti už třistapadesátého podniku. Předsednictvo MKS /Mezipodnikového stávkového výboru/ přistupuje na návrh zahájit rozhovory.

Z následujícího dne, 22. srpna, pochází první úryvek z doslovného magnetofonového záznamu, dokumentující "všední", běžnou agendu jednání Mezipodnikového výboru, který přinášíme výše.

23. srpna v přípravě na jednání s úřady vzniká komise expertů při MKS, vedená katolickým žurnalistou Tadeuszem Mazowieckim. Odpoledne přijíždí dojednat procedurální podmínky rozhovorů gdaňský vojvoda Jerzy Kolodziejski. Ve 20 hodin večer začínají vlastní rozhovory vyjádření předsedy

vládní komise M. Jagielského k prvním čtyřem bodům ze seznamu 21 požadavků Mezipodnikového stávkového výboru.

/Z této fáze je druhý úryvek z doslovného záznamu. Blíže k němu v poznámce, jež je mu předaslána./

24. srpna přicházejí podrobné zprávy o jednání Mezipodnikového stávkového výboru ve Štětíně, reprezentujícího 134 závodů, s vládní komisí vedenou K. Barcikowskim. Požadavky, o nichž se jedná, jsou téměř shodné s gdaňskými. V Gdaňsku jednání zatím nepokračuje. Podmínkou pro další pokračování ze strany MKS je uvolnění telefonních spojů a pravdivé a rozsahem přiměřené informování o průběhu rozhovorů.

Po splnění této podmínky 26.8. jednání pokračují druhým kolem. Probírají se další body požadavků.

27.8. odstupuje z funkce první tajemník PSDS Edward Gierek. Probíhají porady expertů obou stran.

28.8. třetí kolo rozhovorů. Zpráva, že ve Vratislavi stávkuje už 43 závodů. Odpoledne a večer rozhovory pracovních skupin expertů.

29. srpna dávají elektronici z loděnic do provozu zařízení, umožňující odposlouchávat policejní relace; ty jsou pak přenášeny závodním rozhlasem. Ve 12 hodin mají rozhovory pokračovat, jsou však na žádost vládní komise odloženy pro údajnou její nepřipravenost, ve skutečnosti však jde jen o průtahy. Pro potřeby MKS a na pomník obětem prosince se vybralo po celé zemi více než 5 mil. zlotých.

30. srpna probíhá čtvrté kolo rozhovorů. Blíží se dohoda. Mj. je dosaženo dohody o prvním bodu požadavků, tj. uznání práva na nezávislé odbory, tj. "Solidaritu"; parafován je též bod druhý. Z Varšavy však došly zprávy o zadržení některých členů KORu a A. Gwiazda a L. Wałęsa jako podmínku parafování dalších bodů už dojednané dohody žádají jejich propuštění. Nakonec se přistupuje na mimořádné vládní záruky. M. Jagielski odjíždí do Varšavy na 5. plénum ÚV PSDS. Uzevřena dohoda mezi MKS ve Štětíně a vládní komisí o akceptování požadavků dělníků a ukončení stávky.

31. srpen, poslední den gdaňské stávky, začíná mší u druhé vrátnice loděnic za účasti několika desítek tisíc

lidí. V 11.30 začínají závěrečné rozhovory - poté co M. Jagielski poskytne záruky, že všechny zadržované osoby budou propuštěny do 12 hodin 1. září 1980. 31. srpna 1980 v 16.46 jsou dohody parafovány a okupační stávka ukončena.

/Vybral, zkrátil, přeložil
a upravil -en-/
.

Eva Formánková

KAFKA A KNIHA JÓB

V knize o Kafkovi, v kapitole Náboženský vývoj, píše Max Brod: "Od dob biblické knihy Jób se nikdo tak divoce nepřel s Bohem jako Kafka v Procesu a v Zámku nebo v Kárném táboře, kde je spravedlnost zobrazena v podobě nelidského, skoro ďábelského stroje, vymyšleného s rafinovanou krutostí, a v podobě rozmarného uctíváče toho stroje. Podobně Bůh v knize Jób činí to, co se člověku zdá absurdní a nespravedlivé."⁺/ Brod nezůstává jen u této literárně nadsazené věty, vrací se k porovnání Kafka - Jób častěji: "Je to prastará Jóbova otázka. Ale Kafka se skoro úplně staví na stranu člověka..." /str. 187/ a dále: "Jinak je tomu u Kafky. Jeho žaloba jde ještě o krok dál než Jóbova, ačkoliv se to už nezdá ani možné." /str. 193/ A uzavírá: "Ale Jób se uklidňuje při tom, že Boha a člověka nelze uvést na stejnou rovinu. Kafka se neuklidňuje. A to ho vylučuje z pořadí Jób - Kierkegaard - teologie krize... Teologie krize, ba už Jób, už Kierkegaardovo pojetí Abrahama se snadno vystavují nebezpečí tím, že z nestejnorodosti Boha a člověka, dokonalosti a konečnosti odvozují nemorálnost nebo přírodní morálku Boha..." /str. 194/

Pokud jde o povídku V kárném táboře, jíž se tu chceme zabývat, nabízí nám Brod jen matné tušení její náboženské látky, tušení, které varuje, abychom jí nepokládali jednoduše za Kafkovo vnuknutí, nebo dokonce přímou předpověď koncentračních táborů, ale jinak si ponechává svou matnost. Snad

⁺/ Max Brod: Franz Kafka, přel. J. Čermák a V. Kafka, Odeon, 1966, str. 186.

s jistým oprávněním životopisce pohybuje se Brod od autora k autorovi, uvádí i Augustina a Tomáše, aby mohl Kafku srovnávat, a vypomáhá si zkratkami z kulturního přehledu. Takto však přehledně všechna živá data jak v Knize Jób, tak v Kafkově povídce. Srovnává také autora jednoho příběhu s postavou příběhu jiného, Kafku s Jóbem; i tímto chvatným spojením riskuje autor nedorozumění, s nímž se musíme vyrovnat. Je k tomu třeba nejprve projít celou Kafkovou povídkou a pak si všimnout i Knihy Jób, a to především jako celku, který uděluje smysl jednotlivým částem.

x x x

Hned první věta Kafkovy povídky nás upozorní na "zvláštní aparát", mučící přístroj, zdejší vynález a také vynález Kafkův, jeho literární nápad, na němž je povídka vybudována. Ocitáme se tu na jakémsi ostrově, "v hlubokém, písčitém malém údolí, uzavřeném kolem dokola holými stráněmi",^{+/} v krajině pusté i jinak, než o tom vypovídá zeměpis. Vpadli jsme rovnou do středu věcí, tak jako tomu bývá v moderní dramatické povídce, a rozhlížíme se více méně očima cizího cestovatele. Krajina je bezejmenná, beze jména jsou tu i lidé - vojáci, lidé v uniformě, a v hadrech nebo nakonec i nazí odsouzení. Celá ta povídka je bez osob /k nimž patří jména/, ani cestovatel, příšlý odjinud, není jmenovitě určen, a přece v souvislosti s ním, jakoby v zákoutí povídky, jedno jméno padne: důstojník cestovatelů vytkne, že je "v zajetí evropských názorů" /str. 181/. Je to vůbec ostrov, kde se ocitáme? Povídka je hra, také hra se slovy, a ve hře je i náš poloostrov Evropa a její krajina i svět.

x x x

V údolí, kde se cestovatel pohybuje v doprovodu důstojníka, se objeví i dvojice: "odsouzenec, tupě vyhlížející člověk s širokými ústy a zpustlými vlasy i obličejem, a voják držící těžký řetěz, k němuž se sbíhaly menší řetězy, jimiž byl odsouzený spoután na kotnících a zápěstích i kolem krku a které též mezi sebou byly propojeny spojovacími ře-

^{+/} F. Kafka, Povídky, přel. V. Kafka, Odeon 1985, str. 165.

tězy. Odsouzenec vypadal ostatně tak psovsky oddaně, až se zdálo, že by ho mohli nechat volně pobíhat po stráních a před začátkem popravy by stačilo jen zapískat, a on by přišel." /Tamtéž/ Oba, odsouzenec i voják, vytvářejí jakési sousočí, které patří do tohoto pustého kraje, člověk tak nápadně spoutaný řetězy je náš první dojem a ještě dřív, než cokoliv víme o mučícím stroji, je zřejmé, že tady vládne násilí, vládne nad lidským tělem, jemuž je odepřena všechna možnost pohybu. Důstojník naléhá, aby se cestovatel věnoval stroji, ten je však bez zájmu a za tohoto nepoměru, který bude trvat v celé povídce, dojde i k rozhovoru: "Tyto stejnokroje jsou přece jen do tropů příliš těžké," řekl cestovatel, místo aby se vyptával na aparát, jak důstojník očekával. "Jistě," řekl důstojník a myl si ruce umazené oř oleje a tuku v přichystaném kbelíku s vodou, "ale znamenají vlast; nechceme ztratit vlast." /str. 166/ Změkčilého civilistu upoutala snad těžká výstroj, ale důstojníková odpověď nás uvede do této země líp než cokoliv jiného: vojáky a uniformy potřebuje proto, že žádnou vlasti není, není domovem, je bez osob a je-li osoba vždy mnohotvárná a člověk osobitý, uniforma člověka redukuje na tvar jediný a pouze vnější. A takto zvnějšku je tato "vlast" držena pohromadě, uniformou a řetězy.

x x x

Cestovatel, který chce studovat lidi, jejich obyčeje, zvyky, chování, se zajímá zvláště o odsouzence, pověsim si i jeho pohledu, který se mechanicky otáčí tam, kam důstojník ukazuje, jako by to nebyl pohled jemu vlastní, jako by to byl jen reflex rostliny, a vyptává se i na jeho osud, na znění rozsudku, soud a možnost obhajoby. Důstojník, který vždy vypomáhal v trestních věcech, ukončí tyto právní dotazy, přerušující jeho výklad o stroji, jen jednou větou: "Zásada, podle níž rozhoduji, zní: Vina je vždycky nepochybná." /str. 171/ To by nás mohlo vést k závěru, že tady žádný právní řád není, ale to jistě není sdělení povídky. Leckomu možná ostrov připomene krátký lidský život - my sami jsme odsouzeni k smrti a nikdo se nebrání - odsouzenec neutíká - vždyť stále nevíme, oč tu jde, a po-

vídka je záhadná, a přece ne smrt, život sám je první na řadě. Má mnoho záhad a mnoho dramatických situací, ale především je to povídka a nám nezbyvá než vstoupit do její hry slov, jež začíná už titulem. Německý titul In der Strafkolonie říká, že život, který se tu vede, je život v trestu. Trest zakládá obraz povídky, ale tím není titul vyčerpán, je v něm i kolonie, to znamená země obsazená. O vině a trestu často hovoří i náboženství a to tu zemi obsadilo a uložilo jí obyčej i mrav.

X X X

Na mučícím stroji si důstojník zakládá, sám obstarává to, co by měl mít na starosti strojník, opravuje stroj a stále se chystá k výkladu. Ještě než začne příslovečným "skládá se...", dovíme se krátkou historií stroje. - Zkonstruoval ho dřívější velitel, dnes již mrtvý, důstojník se jen zúčastnil přípravných prací. Starý velitel zřídil i tábor jako pevný celek, který jeho nástupce jen těžko zruší nebo zreformuje. - Podle popisu se stroj skládá ze tří částí a pro každou z nich se vytvořily jakési "lidové názvy": první část je, zhruba řečeno, postel, určená pro odsouzencův trup, druhá připomíná brány, ty však místo háků mají jehly, třetí je kreslič, který jehly řídí. Dlouhé jehly píší do kůže nápisy, kratší vystřikují vodu, aby spláchly krev a písmo bylo zřetelné, a nakonec jedna jehla určená pro hlavu člověka zabíjí. Popis stroje je podrobný, nevyhýbá se žádnému detailu důmyslné konstrukce, k níž patří i zařízení s vatou, zastavující krvácení, a elektricky ohřívaná miska s kaší, aby se odsouzenec během dlouhých muk mohl posílit. Z popisu je zřejmé, že zařízení se vymyká všem modelům mučících nástrojů, jejichž účelem je někoho nechat co nejvíc trpět a vynutit tak přiznání - to je ostatně zbytečné, když vina je nepochybná. Píšící zařízení a vepsaný text jsou tu důležité a krátká historka jako příklad nás na takový text upozorní. Jeden z vojáků ve službě usnul, nadřícený důstojník ho tedy, jak se obvykle činí v těchto kruzích, švihl bičíkem přes tvář. Postižený pak zvolal: "Zahoď ten bič, nebo tě sežeru." /str. 171/ Za tuto odpověď, která má bezděčný humor, je odsouzen a stroj mu vepi-

suje do kůže: "Cti svého představeného..." To je i obecný mravní příkaz a připomíná, aspoň zdálky, i jiný příkaz, vlastně přikázání: "Cti otce svého..." Prosazuje se tu tedy morálka, jejíž kodex je známý - jen pán, představený je tu místo otce, jako je tu i tábor místo otčiny - a na rozdíl od našich zvyků se prosazuje vojensky, to znamená tvrdě, krutě, a není napsána na papíře, nebo vytesána do kamene, píše se lidem do kůže.

x x x

Zdá se, že důstojník je tu hlavní jednající postava a mohli bychom o něm hovořit jako o postavě klasického dramatu anebo románu, kde se v charakterech vyjadřují i dobové střety. Není přece obyčejným sadistou, jako ani stroj není běžným mučícím zařízením; je stoupencem určitých zásad, jejichž doba mívá. Jakoby z pozadí se vynořuje konflikt mezi ním a novým velitelem, ten už nemá zájem o veřejnou popravu, nepřeje si už fanfáry, okázalou podívanou, údolí přeplněné davem, který se chce dívat, nový velitel připouští, aby se odsouzencům podávala sladká kaše, dovoluje, aby jim dámy posílaly kapesníčky, nezrušil sice popravy, ale přece jen se tu někdo - dámy kolem - pokouší zmírnit odsouzencův konec. Nová doba je znát i v liknavosti, s jakou se udrží stroj, na jehož opravy velitel nechce dát peníze, ty jsou určeny na stavbu v přístavu. Letmá skizza středověku a novověku jako by se rýsovala pod kresbou tohoto dobového konfliktu, ale v popředí rozhodně zůstává doba nové, s mírným, dámským humanismem, a změny, které přináší, se týkají osudu a konce člověka. Důstojník už jen vzpomíná na slavné staré časy, kdy i děti přihlížely aktu popravy, on sám držel na každé ruce jedno jako státník na slavnosti, tedy to ale znamená, že od dětství se vychovává trestem, podívanou, strachem. Nejdůležitější vzpomínka se týká tváře odsouzence, jehož život končí: "Jak jsme všichni přijímali ten výraz proměnění ze zmučeného obličeje, jak jsme nastavovali tvář světlu té konečně dosažené a již míjející spravedlnosti! Jaké to bývaly časy, kamaráde!" /str. 180/ Vzpomínka, kde náboženský výraz sousedí s vojenským "kamaráde", svědčí o kultu, který vede k zabíjení. Kafkova mistrná věta je ta-

ké o pohledu, a ten rozhoduje o všem, i o tom, co neříkají slova, dychtivý pohled důstojníka se chce živit umíráním druhého, a jenom když víme, že mrtvý je přece někdo druhý, se ukáže i holá krutost, pohled sadisty.

x x x

V konfliktu s novým velitelem chce důstojník získat cestovatele na svou stranu a obává se, že týž záměr má i jeho protivník, ten se bude chtít odvolat na mínění, jež reprezentuje cestovatel: "Veliký západní badatel, přímo předurčený, aby zkoumal soudní zřízení všech zemí, právě řekl, že naše zřízení podle starého obyčeje je nelidské..." /str. 182/ Tak by byl důstojník ztracen, a navrhuje tedy, aby mu cestovatel staré zřízení pomohl zachovat. Jeho plán má i minimální variantu, spoléhá ne-li na pomoc, pak aspoň na je-kési zašeptání na tribuně, jemuž snad ani nemusí být rozumět, na něž pak sám naváže výmluvným projevem a nového velitele tek srazí na kolena. Ani s touto variantou nepochodí. Odmítnutí má důstojníka k tomu, že se sám rozhodne zemřít, patří to k jeho morálce. Důstojník má svou čest, a čestný důstojník se musí zastřelit, když prohraje, zahyne vlastní zbraní. Ale ještě než k tomu dojde, v nanejvýš napjatém okamžiku před smrtí, chce důstojník ukázat cestovateli vlastní a nejvyšší účel stroje. Technické zařízení předpokládá nákres, stroj, který píše, musí mít vzor. V tuto chvíli vnucuje důstojník cestovateli nákres starého velitele, podle něhož bude stroj psát. Je to i památka a důstojník jen opatrně, aby se ani nedotkl vzácné relikvie, předkládá nákres: písmo je na něm malé a nadto ozdobné, jak asi bývá písmo na starých tiscích, a důstojník musí nápis přečíst sám. Je na něm pouze holá, důrazná věta: "Buď spravedliv!" To už není jednotlivý příkaz, to je suma všech příkazů a také suma mravních hodnot. Ale k čemu je právě jako příkaz? Odsouzenec ho pocítí na svém vlastním těle, ale nebude ho moci naplnit, je zcela nesmyslný, pro nikoho, absurdní. Ale nesmyslnost nevyčerpá celý motiv nákresu. Spravedlnost sama je mrtva předem, ještě dřív, než stroj zabije. Je to spravedlnost more geometrico, ve vzorci, abstrakt-

ní spravedlnost, a motiv nyní skrytě poukazuje k abstraktnímu myšlení o morálce, jehož se tak bohatě v Evropě urodilo, a také to je terčem Kafkovy kritiky.

x x x

Důstojník je v povídce daleko nápadnější než odsouzenec, ten je nenápadný tak, že by ho možná cestovatel přehlédl během dramatického aktu, kdy důstojník jde na smrt, a jen slunce, které pálí, ho přiměje, aby odvrátil oči a zhlédl i muže, kterého náhle vyprostili z pout. Obs, odsouzenec i voják, který ho hlídá, se smějí, odsouzenec si navléká košili a teď je znát, že strnulé sousoší, které jsme zhlédli na počátku povídky, se dalo do pohybu. A přece tu není popsána pravá radost z uvolnění: "Snad si odsouzenec myslel, že je povinen vojáka bavit, točil se před ním kolem dokola v rozříznutých šatech a voják dřepěl na zemi a smíchy se plácal do kolen. A to se ještě mírnili, protože tu byli páni." /str. 188/ Scéně jako by chyběl rytmus, je tu jen toporný pohyb a není tomu tak jen proto, že pouta ještě působí ve ztuhlém těle, působí tady i zmíněná povinnost. Zatímco důstojník se svléká, lze dál pozorovat odsouzence i vojáka, škorpili se a zpozorněli, když uviděli důstojníka nahého. Povídka teď vrací to, o čem jsme se zachytili i na začátku, odsouzenecovu tvář, v níž je vše zapsáno: "Zejména odsouzenec jako by byl jat tušením jakéhosi velkého zvratu. Co se dělo jemu, děje se teď důstojníkovi. Možná že to tak bude pokračovat až k tomu nejzazšímu konci. Nejspíš to rozkázal ten cizí cestovatel. Byla to tedy odplata. Aniž sám trpěl do konce, přece bude až do konce pomstěn. Široký neslyšný smích se mu objevil na tváři a již nezmizel." /str. 189/ Fyzické uvolnění se teď stáhlo - vznikla myšlenka na pomstu. Ne tak, že by se chtěl odsouzenec mstít sám, jen událost je jako pomsta vyložena a mstí se někdo jiný. Pomsta není jeho, přichází z obrazu světa, jaký si odsouzenec vytvořil z toho, co tady stále nabízí trest, který sám je pomstou - odplatou. A proto se i smích na jeho tváři proměňuje v škleb.

x x x

Při posledním výkonu se stroj porouchá. Pracuje nejprve potichu, bez drnšení, a cestovatel se věnuje dvojici, zvláště odsouzenci, který se chce dívat na popravu, pomsta se chce sytit, marně ho cestovatel zahání. Pak se ozve rachot, ze stroje vypadne kolo, jedno velké, pak malá, menší kola a ta se všechna volně kutálejí do kraje. Je třeba se ujmout důstojníka v porouchaném stroji, ten selhává i ve své vlastní funkci, nepíše, jehly jen bodají a cestovatel už ví, že poprava nemá vůbec žádný účel: "Cestovatel chtěl zasáhnout, vždyť tohle už nebylo mučení, jehož chtěl důstojník dosáhnout, to byla vyložená vražda." /str.191/ Volá tedy o pomoc vojáka i odsouzence, ale oba ho odmítají, odvracejí se a jen násilím je cestovatel dožene k popravčímu místu. I toto odmítnutí patří k obrazu zkázy, jímž povídka vrcholí, i člověk je tu až do dna zkažen - lhostejností, kterou svět nezajímá. Od počátku znamenala tato krajina svět, svět, který je naším domovem, pokud se v něm nebojíme, a stává se pouští, hrozí-li nám trest. Teď tu ve stroji, mohutném a tyčícím se nad krajem, visí napůl v prostoru nad jámou nepohřbené lidské tělo, připomíná to zlý sen na obraze moderního malíře.

Jen mimovolně, a tedy zcela bez dychtění, se zadívá cestovatel do tváře mrtvého důstojníka: "Byla taková jako zaživa, ani známky slibovaného vykoupení nebylo vidět; co našli ve stroji všichni ostatní, důstojník nenalezl; rty byly pevně sevřeny, oči šokořán, v nich výraz života, pohled byl klidný a přesvědčený, čelo probodla špička veliké železné jehly." /str.192/ Dvojí klid se tu setkává, klid smrti a klidný pohled tohoto pozoruhodného a velmi pozorného cestovatele.

x x x

Od popravčího místa zamíří povídka ke hrobu starého velitele, i tato návštěva patří k cestovatelovu zájmu. Proti všemu očekávání je hrob umístěn v čejovně. Farář ho nedovolil pohřbít na hřbitově, doví se cestovatel od vojáka, svého průvodce. Nevíme, proč je tomu tak, patrně ve volné souvislosti s tím, že na hřbitově se nepohřbívají sebevra-

zi. Čajovna je na místě, kde obvykle bývají přístavní hospody, ale tady se podává jen čaj, žůdný ohnivý mok, a také to patří k morálce panující na ostrově. Za stolem, který odsunou, se objeví náhrobní kámen, má nápis z drobných, shora nečitelných písmen a cestovatel se musí sehnout, aby ho přečetl: "Zde odpočívá starý velitel. Jeho stoupenci, kteří teď nesmějí mít žádné jméno, mu vykopali tento hrob a zasa-
dili kámen. Jest takové proroctví, že po určitém počtu let velitel vstane z mrtvých a z tohoto domu povede své stoupence, aby dobyli tábora zpět. Věřte a čekejte." /str. 193/
Zdá se, že nápis, jemuž stará věštba propůjčila řeč, všichni považují za směšný, aspoň se nad ním usmívají, věc starého velitele musí být tedy opravdu ztracena, když vzbuzuje shovívavý úsměv. A přece ji Kafka vyslovil jako vážnou hrozbu, jen ještě nerozpoznanou, zatarasenou v koutě čajovny. Ale proč je hrob s nápisem, hrozivým i varovným, právě v čajovně? Je to místo, kde se scházejí přístavní dělníci, kam chodí i "chudý a ponížený lid", ale jenom návštěvníci nerozhodnou položenou otázku, rozhodne ji samotné místo. Je veřejné, každému přístupné, lidé sem chodí a odcházejí, nikdo tu nežije, nebydlí, je to místo lidí bez domova - veřejnost. Může sem přijít kdokoliv a nějaký ještě neznámý Kdokoliv, abstraktní bytost, člověk bez osoby, se také může stát novým velitelem, dědicem starého a pánem.

x x x

V povídce lze snadno najít fakta, data, údaje, které nás přivedou k nemocnému člověku: je tu krev a vata, bolesti - mučení, podává se tu čaj, je tu především postel a nakonec i kapesníčky, jimiž snad někdo soucitně otírá nemocnému pot. Taková data lze zaznamenat zvláště u Kafkovy nemoci. Je potom nasnadě uvidět nemocného jako odsouzence, který vyčítá svůj osud Bohu, odsuzujícímu člověka k smrti. Materiál z nemoci ale nemá pro povídku a její výklad cenu, je zcela soukromý a je tu i nebezpečí, že nešetrným okem, jímž nahlédneme do tohoto soukromí, si pomáháme z rozpaků, jež budí povídka, která stále něco skrývá a s fantazií sobě vlastní to rozvíjí. Z tohoto životopisného materiálu, z jeho hmoty povídka ani nemohla vzniknout, zrodit se, není

v něm nic, z čeho by vznikl stroj jako její nápad, vynález, stroj je Kafkovým nápadem a literárním vynálezem, Z čeho tedy pochází stroj, který celou povídku zakládá? Je to stroj, ale přece pochází z něčeho velmi lidského a intimního, ne však soukromého. "Lidový název" pro jednu z jeho částí, postel, je název směrodatný a výstižný. Tato část není jenom jako postel, je to postel doopravdy, a na ní leží člověk, který nemůže spát a místo spánku bdí, něčeho se bojí, možná, že ani neví čeho, je to člověk v zajetí úzkosti. Cítí se i tak, že ho všechno bodá jako jehly, naším bystrým řečením by se dalo říci, že je jako na jehlách, všechno ho bodá, neví, co s ním je nebo bude, nemá pojem času ani pojem noci a dne, úzkost má takovou moc vždycky, noc pálí jako slunce v tropech a člověk je jako ve výhni. Je také připoután ke svému místu, k posteli, a nemůže nic dělat, úzkost ho proto snadno vrhá zpátky, tam, kde snad ještě něco mohl a neudělal to, vrhá ho do viny, takto je úzkost vždycky s vinou komplicitní. Připoután k jednomu místu ztrácí člověk svět, prostor i čas, a vždycky je tu ještě jedna velká jehla, určená pro hlavu, a hlavu, mysl, schopnost myslet, nakonec úzkost vyřídí. Neznamená to smrt, ale smrt zaživa. Takto lze najít původ metafory stroje, která je intimum samotné povídky. Ta však vedle své noční stránky má i stránku dne anebo bdění, a tu chceme naposledy sledovat.

x x x

Snadno lze říci, že cestovatel, který v závěru povídky opouští ostrov, je Kafka sám. Ale všimněme si nejdřív toho, že v celé povídce je on jediná svobodná bytost, svoboda jako volnost pohybu, pohybu ve stěvě, patří už k jeho povolání. Patří k němu i to, že pozoruje svět, nic víc, nechce se zamíchat do jeho běhu, když odmítá důstojníka, nechce zadržet starou dobu, ani novou popohnat. Pozoruje svět a to znamená, že jeho pohled není zaujatý nebo předpojatý - tedy zajatý, nic nesmí bránit jeho pohledu, žádná víra předem, a nevynáší ani žádný dodatečný soud. V něm, a nikoliv v novém veliteli, má důstojník svůj protiklad a protivníka. Svoboda je tedy především v jeho pohledu, je to svoboda vidět. Připomene možná objektivní postoj vědy, a cesto-

vatel má i takovou hodnost, je to "badatel", a přece není v tomto smyslu objektivní. Jeho pohled je zdrženlivý a přece se nezdržuje účasti, když vyprošťuje důstojníka a má k tomu i vojáka s odsouzcením. Účastní se i tehdy, když odmítá důstojníkův plán, a také tato jeho účast je svobodou. Pro jeho účast nemusíme ani uvádět tyto argumenty, už ve své pozornosti je cestovatel účasten světa, prokazuje mu přece pozornost. Tato svoboda nezná nadřazenost a věci nebo lidé pro něj nejsou objekty, jež může ovládat, a ani jeho postoj nepochází z vědy, o níž se říká, že je objektivní. Je to Kafka sám, teď ale neosobní, je to jeho vlastní způsob vidění světa, z něhož plyne i jeho "popis", princip jeho psaní. Právě tato svoboda se nechce znát k povinnosti a jejím příkazům, vždyť člověk, který ztrácí živý a původní vztah k věcem, a tímto vztahem svoboda je, nahrazuje ho povinností, jejím násilím a přinucením. Z téhož principu odmítá i příkaz, příkaz je přece něco místo oslovení. Oslovení uvolňuje člověka, toho člověka, jenž je tím druhým, vyvolává ze sebe. Kdežto příkaz jako výraz cizí vůle ho v sobě ponechává, a tak i odcizuje. Momenty svobody rozhodují o Kafkově tvorbě, nikoliv psychologie postav, jež patří k beletrii - krásnému psaní.

Jenom pohledu a psaní takto zdrženlivému - bez víry a soudu, bez předsudku, se ukazuje svět, jaký je, a jaký je v něm člověk. Cestovatel i Kafkovi se člověk ukazuje jako bytost tělesná, tělo je tu stísněno ve stroji a podrobno mukám a také tvář patří k tělu a k lidské tělesnosti, ta tvář, na níž neustále sledujeme výraz života anebo jeho nepřítomnost. Je to to tělo, jímž jsme ve světě zpuštěni, a tělo, tělesnost pro Kafku nejsou fakta, nýbrž hodnoty, jen zapomenuté a potlačené. Tyto hodnoty nikdy neuznala pevnost tak ryze duchovní, tak, kterou vybudovala morálka a morální filosofie a evropský rozum. Sama tato pevnost se ale otřásá, neznámý činitel, lidská krutost, vstupuje na scénu, a krutost potřebuje tělo, tělo druhého, potřebuje je ničit. Není to krutost zvířete, je důmyslná, vedená rozumem a vzhledem k tomuto rozumu je Kafka kritikem "naší doby", tj. novověku, který se na rozumu založil a zakládá si na

něm. Letmá skizza středověk-novověk slouží k jinému rozlišení, ne dvou dob, ale tohoto důmyslu, aktivity a člověka pasívně krutého ve své lhostejnosti, jehož Kafka zahlédl na konci "nové doby", jako odsouzence, který nezná svobodu, ani když mu spadla pouta, a myslí na pomstu. U kořene této krutosti, ať má jakoukoliv podobu, je mechanismus odplaty; to, co se stále jen, strojově, setrvačně a donekonečna, opakuje: vina a trest.

Kniha Jób^{+/}

Jako je tomu u jiných biblických příběhů, nemá ani Jóbův příběh pouze lidské východi sko, nejprve se tu nad Jóbem dohaduje ďábel s Bohem, a nemá ani pouze lidský závěr, slovo si tu bere sám Hospodin. Ďábel namítá, že Jób chválí Hospodina jen proto, že žije v dostatku a prosperitě, a žádá nad ním moc. Jenom Jóbova osoba, duše, nitro, je mu odepřena, nad ostatním se mu té moci dostane. Jedna za druhou ho stínají zlé zvěsti, ztrácí majetek, děti a nakonec je stižen i na vlastním těle, jež hlodá svědivý vřed. Se známou větou pokory "Hospodin dal, Hospodin vzal, jméno Hospodinovo buď požehnáno" přijímá Jób svůj úděl a znovu potvrzuje svou pokoru. Když vlastní žena říká: "Ještě se držíš své bezúhonnosti? Zlořeč Bohu a zemři," Jób odpovídá: "To máme od Boha přijímat jen dobro, kdežto zlé přijímat nebudeme?" Tím se Jóbův příběh, jako to, co se přihodilo a událo, končí, po tomto prologu, v němž se Jób jeví vyrovnaný, se celá kniha odehrává jako rozhovor, pře, místy ostrá, s výčitkami, osočováním, a děje-li se tu něco, pak se to děje v něm, v nitru, které mu bylo ponecháno. Jakmile se objeví tři přátelé, Elífaz, Bildad a Sófár - kniha se teď ocitá pouze na lidské rovině, nezasahují sem už žádné mocnosti, žádný Bůh, a také hovor se vede pouze o něm - propuká Jóbův

^{+/} Dva prameny nám umožňují číst a vyznat se v celku Knihy, tedy ne podle veršů, z nichž každý, jak se zdá běžnému výkladu, má stejně poučnou platnost. První je Kierkegaardova malá knížka Opakování z roku 1843, soustředěná k otázce svobody, a druhý, o sto let mladší, jsou poznámky z Deníků Simony Weilové, sice úsporné a lakonické, ale pronikavé, pokud jde o kosmologii, která není pouhým rámcem Jóbova příběhu. Rozumí se, že ji čteme vzhledem ke Kafkově povídce.

žal a jeho žal tu teď poutává biblický text bohatě mýty,
 hlubky, Jób sloveší svému dni: "Ať zanikne den,
 kdy jsem se zrodil, noc, kdy bylo řečeno: je počest muž"
 /3,3/. "Proč jsem nezemřel hned v lůně, nezahynul, sotvaže
 jsem vyšel ze života mateřského?" /3,11/. Tomuto nářku se
 nabízí útěcha, spočívá v obecné výpovědi o naději, o vykou-
 pení z bídy, ve víře, že bezúhonného Bůh nezavrhně: "Nedává
 ti naději tvůj bezúhonný život? Jen se rozpomeň, kdo z ne-
 vinných kdy zahynul? Kde upadli přímí do záhuby. Pokud jsem
 já viděl, jen ti, kdo se obírají ničemnostmi, ti, kdo roz-
 sívají trápení, je také skličí." /Elífaz, 4,6-8/ Jóbovi přátelé
 zakládají svou útěchu na tom, že každé utrpení je tres-
 tem za nějakou vinu, a útěcha v tom je, utrpení se vysvětlí-
 je a získává smysl, o který člověku neustále jde. Cena bi-
 blického textu je však v tom, že tato útěcha nepřiléhá
 v tom jednom - Jóbově případě, o který jde, a neponechává-li
 text utrpení jako nevysvětlitelné, pak aspoň připouští, že
 Bůh člověka na čas přenechává ďáblu. Nevinný Jób cítí, že
 tato útěcha ho vlastně kárá, že je to pouhá představa a je-
 ho utrpení se tu vyměňuje za trest jako v obchodě: "...a co
 sledujete, že mi stále domlouváte? Chcete mě snad kárat za
 má slova? Cožpak mluví do větru ten, kdo si zoufá? Věru,
 metáte los o sirotka, svého druhu jste ochotni prodat."
 /6,26-27/ Tato koncepce je stará a bible to zdůrazňuje, Jób-
 bovi přátelé, Bildad, se také odvolávají na "předěšlé poko-
 lení", na to, "co vyzkoumali otcové", a je to i koncepce
 obranná, proto se Bildad ptá: "Což Bůh křiví právo, Všemoc-
 ný snad překrucuje spravedlnost?" /8,3/ Obrana vyvolává
 útok. Jób není pouhý případ, je to subjekt, jak bychom
 řekli dnešním jazykem. Nemá však žádné pojetí své pře,
 a není ani v dnešním smyslu hrdinou, hovoří z něho pouhé
 utrpení, jeho pře se odehrává v žalu a žal je žalobou, když
 říká: "Jsem bezúhonný. Nic na sebe nevím. Protiví se mi už
 život. Je to jedno, proto říkám: On skoncuje s bezúhonným
 jako se svévolníkem. A když bičem náhle usmrcuje, ze zou-
 falství nevinných si činí posměch." /9,21-23/ Takto Bůh
 ještě nikdy nestál proti člověku, směje se, člověk pláče,
 je to Bůh jako "tyran", jak říká Kierkegaard, a Jób, který

ho takto vidí, trvá na své svobodě. Jeho svoboda je protikladem viny, tj. provinilosti, falešného nekonečna viny, do něhož by Jób upadl, kdyby podle rady svých přátel přijal utrpení jako trest. Jób ale nestojí sám na sobě jako moderní člověk, který se Boha zříká, a není mimo dobro a zlo, trvá na své nevinnosti, na pravdě svého života, stojí vzpřímen, "přímý" podle mluvy textu, a jeho pře není v moderním smyslu vzpoura.

x x x

Řeč Knihy Jób - chceme-li teď shrnout její dlouhé rozjímání - je žánrově bohatá, najdeme tu žalm i hymnus, oslavnou píseň i chválu Boží moudrosti, v Jóbově utrpení se neustále, nejen na začátku, ozývá antické "lépe se nenarodit", a z této směsice proniká, razí si cestu k Bohu i pouhý lidský výkřik, takto zaslechneme verš "z nevinných si činí posměch", něco, co nemá ani literární tvar. Bohaté jsou i Jóbovy střídající se postoje k Bohu, v nichž Kniha postihuje jeho zápas víry. Věnujme ale pozornost něčemu, co je méně než pokora, s níž Kniha při zahajuje, méně než víra anebo důvěra, co je vlastně ještě před samotným náboženstvím, jak je vypracováno, je to touha po spravedlivém Bohu a lze ji zaslechnout už v uvedené žalobě i výkřiku. Této touhy se Jób nikdy nezbavuje a na jednom z mnoha zde neevidovaných míst má výraz modlitby: "I kdyby mě zabil a já už neměl co očekávat, přece bych chtěl před ním obhájit své cesty. Vždyť on je má spása. Rouhač k němu nemá přístup. Slyšte, slyšte mou řeč, dopřejte sluch tomu, co vám sdělím. Hledte, předkládám svou při, vím, že budu uznán spravedlivým. Kdo chce se mnou vésti spor? Budu-li mlčet, zhynu. Jen dvojí mi, Bože, nečiň a nebudu se před tebou skrývat: Vudal ode mne svoji ruku a strach z tebe ať mě nepřepadá." /13; 15,21/ Právě tato touha, toto přání, s nímž jako by se Jób vracel před hotovou víru, se mu také splní v závěru Knihy, kdy spatří Boha spíš moudrého než silného, a ona také odlišuje starověkého člověka od novověkých lidí, kteří jsou bez touhy i bez víry.

x x x

Jóbova řeč se střídá s řečí přátel, obě strany jsou hlasité a vůči sobě velmi nešetrné. Tak jsou Jóbova slova porovnávána s větrem /8,2/, ozve se tu dotaz "Má mluvka býti v právu" /15,2/, Jób je obviněn, že hlásá "naduté vědomosti" /15,2/ a ani Jób nešetří své přátele: "Kdo své milosrdenství bližnímu odepírá, ten opouští bázeň Všemocného" /6,14/; s poukazem na obecná jen poučení přátel Jób říká: "Vy jste vskutku ten pravý lid, s vámi vymře moudrost! Ale já mám také rozum jako vy; kdopak tohle neví?" /12;2,3/ nebo: "Jak dlouho mě budete trápit a mučit svými řečmi, nejméně desetkrát jste mi utrhali na cti." /19; 1,3/ Právě z těchto obecných poukazů však vystupuje koncepce Jóbových přátel a Elífaz, týž Elífaz, který se Jóba na počátku ptal, nedává-li mu naději jeho bezúhonný život, ho teď přímo obviňuje, zaklíná do viny: "Což se Všemocný zajímá o tvou spravedlnost, jsou mu tvoje bezúhonné cesty ziskem? Trestá tě snad za to, že se ho bojíš, za to s tebou vchází v soud? Tvá zloba je velká, tvá nepravost nekonečná. Bezodůvodně jsi bral zástavu od bratří, svlékal jsi z nich šat a nechával je nahé, znaveného neosvěžils vodou, hladovému odepřel jsi chleba... Tys však s prázdnou posílal pryč vdovy, paže sirotků jsi drtil..." /22;3-9/ Představa Boha, který trestá, se tu stává již výslovnou křivdou nevinnému, výmyslem a lží, a bible neopomněla zaznamenat ani toto převrácení. A jenom ve sporu takto krutém nahlížíme iluzi světa, který pouze funguje, iluzi přátel. Tak Kniha Jób ve svém celku zaznamenává dvojí při, s přáteli a se samotným Bohem anebo při o Boha. Vzhledem k Božímu vystoupení lze pak celou dlouhou, biblí popsanou fázi sporu označit jako zápas, v němž "hraniční konflikty víry jsou vybojovány" /Kierkegaard/, tj. konflikty mezi rozumem, který všechno ví a všechno vysvětluje, a vírou, která neví, zmítá se, popírá a jde doprázdna. A jenom tam, kde není nic starého a hotového, se může nově zjevit Bůh.

x x x

Příběh sám končí tím, že Bůh zahrne Jóba, věrného služebníka, dary, Jób nabyde statků a dožije se vysokého věku, spatří i potomky svých potomků až do čtvrtého pokolení a je-

ho přátelům je vyměřena oběť jako pokuta za to, že o Bohu "nenáležitě mluvili". Stručné "nenáležitě" je ale Božím hodnocením celého sporu, v němž Bůh sám promlouvá. A v jednom smyslu se tu Bůh a člověk ocitají na jedné rovině - na rovině rozhovoru, a je tomu tak proto, že Jób zůstal rovný, vzpřímen, a nenechal se chnout podle cizího návozu, trval jen na tom, co vidí, "uzavřel smlouvu se svýma očima" /31,1/.

Simone Weilová nás teď orientuje v četbě této promluvy, když říká, že "Jób na konci své temné noci, již prošel bez útěchy, zjevně patří na krásu světa" - a krása světa je jeho řád. Jóbovi, který hořekoval nad tím, že se vůbec narodil, se nyní připomíná stvoření světa, o němž mluví už první Boží věta: "Kde jsi byl, když jsem zakládal zemi..." Celý vesmír se ukazuje Jóbovi, rosa, déšť, sníh i vlnobití, souhvězdí, neřvoři a tvorové; Bůh svá stvoření netoliko vypočítává, ukazuje je jako stvoření řádu, teď viditelného člověku. Míru, mez, rovnováhu, tato data řádu, lze stále číst v biblickém textu o zemi: "Víš, kdo stanovil její rozměry, kdo nad ní natáhl měřící šňůru? Do čeho jsou zapuštěny její podstavce, kdo kladl její úhelný kámen, zatímco jižní hvězdy společně plesaly a všichni synové Boží propukli v hlahol? Kdo sevřel moře vraty, když se velilo z mateřského lůna, když jsem mu určil za oděv mračno a za plénku temný mrak, kd yž jsem mu stanovil meze, položil závory a vrata a řekl: až sem smíš přijít, ale ne dál; zde se složí tvé nespoutané vlnobití! Zdalipak jsi ty někdy za svých dnů dal příkaz jitru a vykázal jitřence její místo, aby se chopila okrajů země a svévolníci byli z ní vytřeseni? Země se mění jak hlína pod pečetiďlem, ale oni tu stojí, ač jsou jen šat..." O řádu již výslovně mluví Hospodin: "Víš, jaké jsou řády nebes? Ty jsi je ustanovil, aby dozírala na zemi?" /38;5-14, 33/. Jób, dosud výmluvný, si teď klade ruku na ústa a říká: "Z doslechu jsem o tobě slýchal, teď však jsem tě spatřil vlastním okem." /42,5/

Není to Bůh - přímý strážce lidských osudů ani autor, původce směny vina-trest, je to Bůh stvoření a jeho nadbytku a svůj řád nabízí člověku jako model pro jeho vlastní sprevování, a k němu patří i spravedlnost - rovnováha.

Nic nerušíhoje Jóbovi tato promluva, nechrání ho před utrpe-
ním, mravní pořádek tu chybí, nabízí jen to, co je určeno
člověku a jeho porozumění - samotný řád věcí.

x x x

Nad Knihou Jóba si uvědomujeme, že člověk se dávno do-
ptával na směnu viny a trestu a pochyboval o ní, sháněl se
i po spravedlnosti a přel se o panství nepochybné viny. Kni-
ha, která zaznamenává dvojí při, s Bohem a s přáteli, končí
tím, že imago Dei, představa trestajícího božstva, podléhá.
Teprve takto, jako celek, vrhá světlo i na Kafkovu kritiku
náboženství a morálky anebo přesněji, náboženství jako mo-
rálky. Ani Kafka se jednoduše nepře s Bohem, zamítá mecha-
nismus viny a trestu i náboženství úzkosti a strechu.
A i když mlčí o Bohu-stvořiteli, řád je přece přítomen v je-
ho díle i v této povídce jako to, co jsme ztratili. Jeho
úzkost neznamená nic jiného než svět rozpadlý na membra dis-
iecta, ztracený jako celek, harmonie, řád. Závěrem musíme
jen zdůraznit, že Kniha Jóba není Kafkovým bezprostředním
pramenem. Řád je přece nejstarším dědictvím celé evropské
kultury, tak patří k naší paměti, a také Kniha Jóba toto dě-
dictví vstřícně - i vzhledem k potomkům - rozvíjí. Se stej-
nou vstřícností, i když dnes velmi osaměle, uchovává Kafka
řád ve své svobodě pohledu, který se řídí skutečným vzia-
hem věcí.

8888
O K N I H Á C H 8888

S p o r y o T k a d l e č k a

Kniha Rolfa Ulbricha "Tkadleček" und "Ackermann" /vl.
nákladem, Berlín 1985/ je zaznamenáníhodná už proto, že vy-
volává kolem steročeského Tkadlečka ruch, činí jej pro zá-
padní medievistiku památkou veledůležitou a nejvýš zajíma-
vou. Napadá staré hodnocení, které v této skladbě vidělo

jen "druhořadou práci... přívěšek, imitaci nebo zmatené zpracování Ackermanna von Böhmen" /proti tomu viz knihu Ant. Hrubého Der "Ackermann von Böhmen" und seine Vorläufer, Mnichov 1971, která podobně jako Ulbrich zdůrazňuje samostatnost českého díla/. Především však Ulbrich pokračuje ve své lehce senzační, nové interpretaci staročeské skladby, jak ji podal již ve spise Der Altschlechische Tkeadleček und die anderen "Weber", rovněž vlastním nákladem, Berlín 1981, uváděje ji do souvislosti s literaturou valdenských v Čechách kolem roku 1400. Rozhovor - spor - nešťastně milujícího s personifikovaným neštěstím je podle toho zašifrovaným valdenským učeným traktátem. Tkeadleček patří takto do "literatury odporu, která se nikdy nemohla nabízet protivníkům nezahaleně, jak to platí pro každý druh literatury odporu za všech časů". Současně je tím však přiřazován také k literatuře, která nese tradice manichejského dualismu. Nové čtení znamená luštit alegorie a orientovat se v symbolice, někdy problematické, pomocí náboženského klíče, předpokládá se tudíž, že byla psána pro zasvěcené, vědouce. Že právě správné určení klíče při četbě, často na základě signálu, jakým je i jeden symbol, jenž věci neznalým nic neříká, může dalekosáhle ovlivnit samotnou klasifikaci památky, otevřít její skutečný obsah, říci poslední slovo o jejím žánru, ale i o autorském záměru, k tomu jako příklad slouží Čyževského přečtení staročeské básně Mistr Lepiš, kterou Jakubec označil za satiru. Čyževskij ji zařadil jako duchovní píseň, beze zbytku přečetl pregnantní náboženskou symboliku tohoto textu. Ulbrich se pokouší o něco podobného s Tkeadlečkem, vychází, jako kdysi Denis de Rougemont v knize Láska a Západ, z hypotézy, že učení valdenských vytvářelo obecnou duchovní osnovu doby v Čechách /tak Rougemont dovozoval, že v troubadourském století dominovala na jihu, z obou stran Pyrenejí, heretická manichejská ideologie, aby našla svůj výraz, jako přímý nebo prostředkovaný společný majetek doby, v novém kurtoazním stylu, v pojetí ženy a lásky, která jako ryze okcidentální vešla tak do evropské tradice vůbec/ a že je nemyslitelné, aby bylo toto pozadí irrelevantní

pro skladbu, která se jmenuje Tkadleček, Tkadlec - "und andere Weber"! -; "tkalci" bylo označení pro valdenské a je běžně dokládáno pro Francii /tisserands!/. Je tedy pro Ulbricha už v titulu poदान klíč k přečtení textu, do-
dejme k novému Ulbrichovu přečtení, překvapivému přečtení, jímž je dílo zařazeno k evropskému opozičnímu, protiřím-
skému hnutí.

Pražský indoeuropeista Pavel Trost podrobil autorovu první knížku kritice /viz Göttingische Gelehrte Anzeigen, 1982, rovněž Trostova pražská přednáška o Tkadlečkovi z ro-
ku 1983/ jako interpretaci příliš smělou, nevědicí dosta-
tečně argumenty. Esoterický výklad Tkadlečka, svádný v jed-
notlivostech, naráží podle Trosta na protiklady celkového
čtení textu. Že jsou ve skladbě utajené významy, Trost
uznává, soudí nicméně, že ve svém celku dává Tkadleček
smysl, který si sám dostačuje. Jako jednu z hlavních námi-
tek uvádí pojetí neštěstí, které si Neštěstí samo dává při
svém sebeospravedlňování: zaručuje pořádek ve světě, neboť
klade hranice lidské libovůli, potlačuje anarchii a amorál-
nost, slouží spravedlnosti, posléze "činí víc dobra než
zla", což jsou běžné motivy, slouží k exkulpaci boha a ne-
mají nic společného s dualistickými kacířskými proudy. Po-
jetí zlého světa, stvořeného zlým demiurgem, zdejšího svě-
ta jako nešťastného údolí, je v gnostických a manichej-
ských učeních vskutku jiné.

Přestože tedy kritika ukazuje nechráněná místa v Ul-
brichově interpretaci textu, jehož "dávno známé nejasnosti
trvají i nadále" /Trost/ a jenž problémy vskutku klade,
znamená druhá kniha o Tkadlečkovi oživení ještě i v jiném
smyslu: stáčí totiž pozornost k esoterickému čtení lite-
rárních textů vůbec a rovněž k celé zásobě symboliky, kte-
rou si jisté tradice, často přežívající po dlouhá staletí
na "zašné", skryté straně duchovního života, s sebou ne-
sou a která je nanovo uplatňována v básnictví barokním,
dále i v romantismu atd. Pokud jde o vlastní téma, uvádí
pak Ulbrich do diskuse výklady jednotlivých katarských
a bogomilských symbolů, pronikajících do pojmenování sklad-
by - tak např. jezdec na jelenu, jelen, jelen pronásledo-

vany jezdecki apod.; k tématu je v knize početná obrazová dokumentace skulptur, starych náhrobků atd. - a tečtí tak z významného dlouholetého bádání R. Nelliho o francouzském katarismu a katarské filosofii, které už kdysi, ve třicátých letech, inspirovalo citovanou knihu Láska a Západ.

T.S.

H o ř k ý h u m o r K a r l a P e c k y

Nese-li povídková knížka v titulu žánrové označení "humoresky", dává tím čtenáři sřejmš na vědomí, že mu nabízí úsměvnou, oblesžující, útěšnou a odpočinkovou četbu. Keď takový svazek si kritik úlevně vydechne: konečně sas jednou text, který nechce být "vysokou" literaturou a mání jen dobře pobavit, který te dy'nění třeba vážit a posuzovat, který mu sám naznačuje cestu úniku a povinnosti projevit závazný osobní názor o hodnotě přečteného. I pestrá obálka /B. Munzarové/ Malostranských humoresek Karla Pecky^{1/} signalizuje lehkou a zábavnou četbu, při níž si může kritická rozmyslnost oddechnout a oddat se Šaldovu vytouženému "stavu rozkoše a pohodlí" - nesoudit.

Mezi deseti povídkami tohoto svazku se vyskytuje skutečně několik humoresek, jejichž malostranská idyličnost a popisnost je řadí k próze umělecky nepřítiš náročné /Adventní starosti, Buldoček, Garden-party s vernisáží/, také v některých dalších se pojednou na určitých místech sklene selankovitá atmosféra sousedskosti, kterou autor připisuje iluzívně uzavřenému světu Nerudovy ulice. Postupně se však ukazuje, že humor Peckových povídek je podivně nahořklý, natrpklý a místy leděný až do bolestného pesimismu. Vrcholné číslo sbírky, Dopis Josefu K., je pak vlastně celé jediným výkřikem zoufalství a bezmoci, který vyčává poznání, že svět zežílel a řítí se do zkázy, že je proti nám všem "ve-

+/ '68 Publishers, sv. 149, listopad 1985, 226 ss., na obálce použito reprodukce obrazu Vl. Třešňáka, předtím jako 169. sv. Edice Expedice, bibliografický záznam viz v KS, sv.1/1986.

den proces", aniž si to uvědomujeme, že "nastala již válka", která ohrožuje veškerý život na této zemi, že žijeme "na prahu apokalypsy". Tato základní myšlenková tónina, tento základní autorův přístup k dnešnímu světu je ovšem v příkrém rozporu se sentimentem malostranství, "trhá" fabulační osnovu humoresknosti a vnáší do vyprávěčovy tematické říše druhý pól, pól tragiky, i když diktačem žánru tlumené. Tento svár dvojího živlu vytváří zvláštní vnitřní napětí povídek a jejich autorskou osobitost.

Povídky byly psány v rozmezí října 1980 a února 1984 a jsou řazeny chronologicky podle doby svého vzniku. Místem jejich děje pak není celá Malá Strana, nýbrž jen úsek vymezený Pohořelcem a Malostranským náměstím, tedy hlavně Nerudova ulice, a společenským střediskem jsou známé zdejší hospody. Malostranáci zebydlující povídky jsou po autorově pravzoru Nerudovi viděni jako "sousedé" z malého, uzavřeného světa, dobře se navzájem znají, jeden druhému ochotně pomáhá, neboť všichni jsou přece svázáni nejen solidariitou "genia loci", ale i vědomím, že v tomto závětrí se patří jaksi starosvětsky zachovávat příkázání dobrých mravů a zapomínaných občanských ctností. Proto i starší strážmistr Komínek druhý, vlastně Sedláček, se chová nadmíru slušně k disidentům, hází do kamen různá udání a předvolánku pro chartistu zmačká a zehodí do koše na odpadky, proto i Bretscheider je trpěn v hospodě jako neškodný bratr z mokré čtvrti, v pravou chvíli zasahující ve prospěch ohrožených štangastů. "Zlo" prostě přichází zvenčí, odjinud, a jestliže se vyskytne místní záporná postava udavače hodná autorovy pozornosti, je to spíš groteskní ubožák, hodný politování /Jagothello/. Zdejší genius loci má prostě schopnost vtahovat lidi do určitého starosvětského společenství, pro něž to "společné", co je pojí, je především tradiční lidská slušnost a ohleduplnost.

Tento uměleckým záměrem vytvořený a uzavřený malý svět má však daleko k idyle, je neustále atakován oním vnějším "zlem", dobou plnou hrůz, nelidskostí a nenávistí, světem politického násilí a nesnášenlivosti. Na úzké dějové ploše se pohybuje dlouhá řada postav básníků, spisovatelů a vědců, kteří byli "zeživa pohřbeni" /pen profesor K., básník

Š., spisovatel ve výslužbě pan Kadlus aj./, ale i lidí, kterým nesmyslné postupy režimu zpotvořily život a konců i pokazily charakter, jako panu Žoržovi. Je to skvělý architekt a mohl by nesporně vytvářet vzácné kulturní hodnoty, ale jeho ideálem je pracovat co nejméně a být nenápadný; rezignoval na všechno, protože se nemínil účastnit na projektu budoucnosti, který v sobě nemá dost kulturnosti a nepočítá s rozmanitostí lidského ustrojení. V jeho tragickém osudu jsou tematizovány ony důsledky pohrdavého ničení výsledků lidské práce a talentů, s nimiž si společnost neví rady jako s duchy, které sama vyvolala: místo etiky práce, místo úcty k ní, místo odvěké potřeby člověka manifestovat se jako tvořivá bytost vyznává společenské "podvědomí" ideál nicnedělaní, lehkého výdělku a privatizace.

I některé jiné postavy ohrožuje duchovní prázdnota ovládající prostor v této ze mi, ale ony ji překonávají s jakousi zoufalou odhodlaností nedat se, hájit až do konce lidskou důstojnost. V povídce Mistrů smíru je vyprávěč udiven, "že vůbec ještě žijeme a že jsme se zatím nepomátli v tom šíleném světě". Dojem nevyhnutelné zkázy, do níž se řítí lidstvo se svou dokonalou technikou, prostupuje vyprávěčovo vědomí v každém okamžiku, on ale přesto náporu nicoty neustupuje, a je dokonce nad nemluvnátkem slečny Marie s to věřit, že "stane se zázrak a neočekávaně opravdu přijde nějaká spása".

Pocit bezdějinnosti, s nímž lidé přežívají, vyvolává autor detailním, až minuciózním popisem každodenních životních úkonů, přilnutím k tomu, co tvoří běžný, všední "provoz": "Po chvíli odešel do koupelny, osprchoval se a vyčistil si zuby. Vklouzl do pyžama, zhasl v koupelně a v ložnici z větší části zaplnil prázdnou postel svým mohutným tělem." Tento záměrný důraz na vnějškovost pohybů a úkonů dává čtenáři na vědomí, že velké problémy "dějin" jdou mimo tyto postavy, že se hrdinové povídek uzavřeli před světem politických konfrontací do soukromí, či lépe, že do něho byli zahrnutí jako psanci společnosti, jež je vyvrhla na svůj okraj a není s to je organicky vstřebat. Ale vždyť právě do soukromí se stáhly i všechny staré dobré ctnosti, které tyto hrdinové vyznávají. Veřejný život je přece dč-

sivým jevištěm podle hry převleků, v níž je všechno jen zdáním a pokrytectvím, v níž je nestoudně zaměňována pravda za lež a prospěchářství vydáváno za nezištnost. V takové době vymknuté z kloubů je manifestace práva na soukromí a na život s partikulárními zájmy také manifestací práva na svobodnou volbu, na svobodu rozhodovat sám o sobě, i když jde vlastně jen o trosky skutečné svobody. A právě v těchto troskách vyvzdorované svobody žijí všichni Peckovi hrdinové. Netouží ani po "šťěstí, bohatství a úspěchu", přijímají svůj neradostný úděl s jistou pokorou, spokojeni s tím, že dokáží "sesadit pár hořkých stránek". Takto bojuje třeba také filosof docent B. svými zbraněmi ducha "proti tomu valivému proudu, než se promění v potopu. Uvědomoval si svou slabost, ale nevzdával se, i když neúčinnost jeho úsilí násobila jen psimismus" /Garden-party s vernisáží/.

Několik postav reálně existujících je sice zašifrováno do začátečního písmena /profesor K. aj./, ale jejich identitu snadno odhalíme, četné jiné postavy jsou však zřejmě plodem autorovy fantazie. Pecka zásadně nepojmenovává ani hrdiny, jejichž zasazení do souvislostí jednoznačně prozrazuje, o koho jde. Režisér filmu Amadeus natáčeného zčásti v Nerudově ulici je bez nejmenších pochyb Miloš Forman, ale jeho jméno se tu nevyskytne, ač je mu v textu přidělena dosti závažná role. V povídce Mistři smíru je takto nepřiliš utajeno inkognito spisovatele označovaného za Mistra. V něm s nekorigovanou mravní rozhořčeností zazní motiv tvorby vykoupené sebepopřením, a proto i života v hanbě. K. Pecka je moralista kultury a selhání v této oblasti neodpouští. Jeho Mistr se s pitvornou opileckou posedlostí každému na setkání omlouvá, že "v životě nikomu neublížil", je zřejmě sužován výčitkami svědomí z bezděčných vin. Bezděčných proto, že zřejmě nikomu vědomě neublížil, ale neodmítl účast na hanebné, podvodné "hře" na tzv. normalizaci kultury, a tím na sebe vzal vinu daleko větší, než kdyby ublížil jen někomu osobně. "On je to vlastně chudák," míní pan Karel, čímž je naznačeno, že subjektivně je ho možné pochopit, ale objektivně vzato je jeho selhání části daleko závažnějšího selhání celospolečenského. A není jistě ná-

hodou, že stejná slova zazní i o režiséru Amadea: jeho ruce se chvějí, protéká jimi patrně spousta peněz, ale přitom "on je třeba vlastně docela chudák".

Pecka je mravně rigorózní, ale není - jak vidět - krutý. I vyšetřovateli říká /v povídce Dopisu Josefu K./, že ho nepovažuje za nepřítele, a dodává: "Mně je vás spíš líto, pane poručíku." Mikrokosmos, v němž se pohybuje jeho hrdinové, je rozřat na dvě části, je to zápasště dvojího životního názoru a morálky, ale sceluje ho vědomí společného ohrožení, ba dokonce vědomí, "že my všichni, více či méně, neseme podíl na vytvoření toho stavu" světa na prahu apokalypsy. Tajemný proces je veden bez rozdílu proti všem, i když "oni", ti mocní, to netuší, a proto zmáháme my bezmocní tak těžký úkol "a někdy z té tíhy padne i sklíčenost do našich duší". Postava veřejně úspěšného a v intimním životě zoufale nešťastného Mistra má takovou drásavost právě proto, že on se svými vinami mučí, zatímco ti, kdo využili jeho slabosti a přiměli ho zapřít vlastní minulost, charakter, přátele a pravdu, zůstávají skryti anonymitou neosobnosti, která necítí žádnou vinu, neboť nemá svědomí. Mistrova člověčí ubohost jen dosvědčuje, jak devastace kulturních hodnot a jejich vnucované zapomínání, prováděné ve jménu záchrany ideologické čistoty, zničily nejen duchovní klima a předivo souvislostí nezbytných pro vskutku zdravý kulturní vývoj a tvorbu rozšiřující prostor svobody a lidství, ale zpustošily i lidskou důstojnost těch, kdo své svědomí zatížili tím, že možnost publikování si vykoupili hanbou hry na nevědomce.

"Vždycky jsem psal jenom to, co jsem viděl na své oči," vyznává se K. Pecka v zpovědní povídce Dopis Josefu K. Protože zřejmě nechce natrvalo zůstat autorem jednoho, byť osudově závažného tématu lidí vržených do lágrů, hledá nová témata, dostatečně nosná a vypovídající o tom, co se děje kolem nás. Před lety se přestěhoval do Nerudovy ulice /o tom je úvodní povídka Adventní starosti/ a vydává teď svědectví o tom, co "vidí na své oči" právě v těchto místech. Má o spisovatelově mravní povinnosti vysoké mínění, zavazuje ho k tomu, aby za svou "práci ručil sám sebou",

neboť "nestačí pouze umět psát"; kdo zaprodá svůj talent, "sám sobě vypálí oči", nevidí pravdu a rozmnožuje "toliko šum".

Ani Malostranské humoresky jistě nemíní jen rozmnožovat tento šum a chtějí čtenáře přesvědčit, že jejich tvůrce má vlastní vidění, schopnost přistihnout hrdinu v okamžicích, kdy skrze něho může čtenář spatřit sám sebe, své postavení v proudu tohoto času. Pecka však podléhá občas zvolenému žánrovému určení natolik, že nedokáže mít odstup od iluze malostranského sousedství, ba naopak ji vytváří, takže idylizuje a idealizuje a své postavy vidí proto jednorozměrně, ploše, s dobromyslnou shovívavostí. Humor tu pak není střetnutím s životní malostí a závětrím, střetnutím, z něhož by se dala čerpat zdravá dávka ironičnosti, nýbrž jen setkáním s nimi, které pouze konstatuje a zaznamenává. Je to snad paradoxní, ale pro mne jsou Peckovy povídky umělecky mnohem přesvědčivější tam, kde jejich "hořkost" je vzdaluje humoresknosti a idyle, a ztrácí tuto přesvědčivost, jakmile se spokojují jen s nimi a podléhají svedu selankovitého malostranství.

Milan Jungmann

T a j n ý č t e n á ř v P a ř í ž i

Kritickou a esejistickou tvorbu Jana Vladislava lze rozdělit přibližně do tří období. První zahrnuje jeho nástup jako mladého cílevědomého a koncepčního literárního kritika a básníka v prvních poválečných letech. Jeho činnost však byla záhy násilně přerušena a nastává období druhé, v němž je nucen soustředit se především na práci překladatelskou; jeho kritická erudice nachází uplatnění téměř výhradně v interních lektorských posudcích, pro veřejnost neurčených a věnovaných především dílům zahraničních literatur. Ale i toto období je násilně přerušeno v sedmdesátých letech, i když ještě postupně doznívá v samizdatových edicích. Odchodem Jana Vladislava do exilu ve Francii nastává třetí období. Znamená v jeho díle kontinuitu

i diskontinuitu zároveň. Kontinuitu podmíněnou jednak základními intencemi jeho práce, které se v podstatě nikdy nezměnily a v jejichž duchu mohl svým způsobem navázat i tam, kde přestal jako kritik české literatury před více než třiceti léty. Diskontinuita je dána změnou prostředí: "tajný" čtenář se stává opět "zjevným", má možnost své práce publikovat, jeho slova znějí v éteru; na druhé straně však zůstává "tajným" i nadále pro velkou část publika, ke kterému se především obrací a které zůstalo doma. To má jen sporadicky a nesoustavně možnost sledovat jeho novou tvorbu, ačkoli problémy, které Vladislavovi nejvíce leží na srdci, jsou i jeho problémy, jsou to přece klíčové otázky moderní české literatury.

Můžeme tedy jedině uvítat, dostává-li se nám alespoň v samizdatové podobě do rukou první část Vladislavových kritických projevů z osmdesátých let, autorem označená jako Tajný čtenář v Paříži /I/ Česká čítanka. Bezprostředním adresátem nových Vladislavových recenzí, kritik a esejů není ovšem český čtenář doma - je jím jednak český čtenář v zahraničí a také zahraniční veřejnost, v níž se kritik snaží novodobou českou literaturu propagovat. Jaké jsou tu hluboké mezery, ukazuje nejen stále velmi náhodný a úzký výběr českých autorů zařazených do cizojazyčných lexikonů a příruček, ale také rozpaky a překvapení, které vyvolalo udělení Nobelovy ceny Jaroslavu Seifertovi, prvnímu českému spisovateli, jemuž se tohoto vrcholného uznání literární práce v měřítku mezinárodním dostalo. Nelze ovšem vinit jen zahraniční veřejnost samu. Na prvním místě, jak Vladislav konstatuje, jsme vinni my, neboť těžko může vstoupit nějaký autor do evropského či světového povědomí jako vrcholná kulturní hodnota, nestalo-li se tak zprvu v jeho vlasti, v domácím prostředí.

"... o přínosech naší kultury, a zejména té neoficiální, nutno hovořit také jako o úkolu, zvláště v těch případech, kdy je jistým dílům bráněno v jejich přirozené cestě k obecenství, ať už domácímu, nebo také zahraničnímu." /Tajný čtenář v Paříži I., s. 59-60/ A myslím, že tato Vladislavova slova platí i v širším kontextu. F.X. Šalda kdysi

ostře protestoval proti snaze nabídnout cizině našeho autora přímo z domácí iniciativy / jednalo se o francouzský překlad Turbiny K.M. Čapka-Choda/. Považuji tehdejší Šaldovo rozhořčení za přehnané a domnívám se, že někdejší iniciativa nakladatelství J. Otty, které přímo v Praze vydávalo německé překlady děl českých autorů, byla docela užitečnou a žádoucí praxí. Opravdu, nelze spoléhat, zejména v případě poezie, že se řízením osudu najde kongeniální překladatel geniálního básníka, jehož si zamiluje díky tomu, že ovládá ze světového hlediska natolik exotický jazyk, jakým je čeština. Cizinců hovořících česky bylo na světě vždy málo a geniálních básníků bylo mezi nimi ještě méně. A nyní k tomu například v Seifertově případě přičtíme, že jeho dílo nebylo nikdy kriticky a v úplnosti vydáno a že o čtyřiaosmdesátiletém básníkovi nevyšla nikdy ani životopisná kniha, nemluvě o umělecké monografii. Jistě to zavinil i trestuhodný nezájem literárních kritiků a historiků, ale také sociální objednávka: stačí se podívat do výkladních skříní našich knihkupectví, a podíváme se, kdo všechno se u nás už dočkal knižní monografie; začasť i autoři, kteří Seifertovi sahají sotva po kotníky. Už čtyřicet let totiž naši autoři literárních biografií i monografií vědí, jak velké problémy by byly s vydáním knihy o Seifertovi. Arci je nešlechtí, že se takto dávají odradit, ale je-li závažné a nesnadné rozhodnutí stát se doživotně samizdatovým autorem, je ještě nesnadnější stát se samizdatovým kritikem a literárním historikem.

Vladislav ve svých esejích, recenzích, kritikách, vzpomínkách neúnavně připomíná především ty zapomenuté, zapomínané, nevydávané, cenzurou potlačované české autory. Může~~xx~~ to mnohdy dělat jen proto, že se s nimi osobně znal nebo zná a jen díky tomu měl přístup k jejich nikdy nevydaným rukopisům a korespondenci. Defilují před námi jména autorů a názvy děl, s nimiž se mnohdy mladý čtenář v Československu nikdy nesetkal: Ladislav Dvořák, Jan Hanč, Pavel Jánský, Petr Kopta, Petr Král, František Lazecký, Nikolaj Terlecký, Vladimír Vokolek, Josef Florian. A dále jména těch, o nichž možná slyšel, ale jejichž díla mu neposkytne ani knižní obchod, ani antikvariáty, ani knihovny: Jan Čep,

Václav Černý, Jakub Deml, Jaroslav Durych, Egon Hostovský, Jiří Kolář, Ludvík Vaculík. Výčet děl a jmen by mohl pokračovat a byl by velmi obsáhlý. Mnoho spisovatelů žijících doma nesmí publikovat nebo má publikační možnosti krajně omezené, další desítky žijí v exilu, což by samo o sobě nemuselo být nic neobvyklého - exilové autory mají asi všechny národy světa. Ale nestává se běžně, aby po dobu čtyřiceti let jméno exilového autora nesmělo být doma vůbec připomenuto, natož aby se někdo mohl pokusit hodnotit jeho dílo v kontextu vývoje národní literatury.

Vladislav ze všech těchto zkušeností dospěl k závěru, že na tomto poli nestačí jen dílčí, náhodné a často okrajové sondy a připomínky, ale že je třeba rekonstruovat skryté dějiny české literatury, tedy vlastně napsat dějiny moderní české literatury znovu. "Jejich příští autory i čtenáře," píše Jan Vladislav, "čeká řada překvapení, jež patrně výrazně změní dosavadní obraz, a to jak v celkových obrysech, tak v jednotlivých detailech." /Cit.d., s.179-180/

Bývalo pravidlem, že od dokončení díla k jeho vydání uplynula maximálně doba jednoho roku - delší přestávky byly způsobeny mimořádnými okolnostmi: buď zvlášť silným odporem cenzury, nebo skutečností, že autor nemohl najít nakladatele a nechtěl či nemohl vydat dílo nákladem vlastním. Ale od dob bachovského absolutismu nebyla u nás cenzura nikdy tak přísná, aby postihovala celá díla některých autorů nebo dokonce celého autora. A nakladatelů a časopisů bylo tolik, že dílo nějakou cestu k čtenáři přece jen našlo. V druhé polovině dvacátého století se však nejen neustále prodlužovaly výrobní lhůty polygrafického průmyslu /i pro oficiálně publikovaného autora trvá dnes doba od odevzdání rukopisu do nakladatelství k vydání díla nejméně dva roky - - ani tři až čtyřleté čekání není nic neobvyklého/, ale stalo se běžným jevem, že od napsání díla k jeho vydání uplyne deset let, ba i několik desetiletí, a velmi mnoho děl se nedočká vydání vůbec. Jiná díla byla vydána neúplná, zmrzačená zásahy redakcí, cenzury i autocenzury /nebude jednou snadným úkolem rekonstruovat autentický text poslední ruky třeba v díle E. Hrabala/. Vladislav na všechny tyto

okolnosti upozorňuje a upozorňuje také na nutnost pořídit kritické vydání sebraných spisů, publikace listářů a korespondence takových autorů jako Deml, Holan, Halas, Zahradníček, Hrubín, Vokolek a mnoho dalších.

Napsat ony "skrxyté dějiny české literatury" bude úkol n esmírně obtížný, protože i předběžná heuristická práce naráží mnohdy na nepřekonatelné překážky. Tím záslužnější jsou Vladislavovy sondy i upozornění na závažnost úkolu.

A myslím, že úkol bude ještě širší. Nemáme totiž ani novodobé dějiny české literatury XIX. a 1. poloviny XX. století, neboť i ty budou zasluhovat revize. Nemyslím tím, že by někdo chtěl hýbat s pilíři našeho literárního vývoje, reprezentovaného Čelakovským, Máchou, Erbenem, Němcovou či Nerudou, spíš půjde o to, že možná někdy v jejich stínu zanikli a z našeho povědomí zmizeli jiní zajímaví autoři pozoruhodných děl. Zejména stále rostoucí česká literární produkce osmdesátých, devadesátých let XIX. století a první poloviny století dvacátého ztěžovala, ba někdy i znemožňovala orientaci i kritikům tak jasnozřivým, jakými byli F.X. Šalda, F.V. Krejčí, Arnošt Procházka, Jiří Karásek ze Lvovic, Arne Novák, J. Vodák a mladší jejich druhové. A byli to právě oni, kdo nám vsugerovali svůj, často programově subjektivní, pohled na českou literaturu své doby. A jejich soudy namnoze převzaly pozdější učebnice literárních dějin.

Právě na dědici těchto tradic zlatých dob naší literární kritiky, na Václavu Černém, jemuž také věnuje Vladislav zaslouženou pozornost, by se dalo demonstrovat, jak mohou před temperamentním soudem takového kritika propadnout nakonec i takoví autoři jako F. Halas, F. Hrubín, L. Fikar a mnoho dalších. To nemá být výtku Černého kritické metodě, jak se uplatňuje zejména v jeho Pamětech, spíš jen výstraha, že v kritických sousecn není záhodno bezvýhradně podléhat ani nesporným autoritám.

Kdybychom chtěli porovnávat poválečný nástup kritika Jana Vladislava a jeho kritickou tvorbu z osmdesátých let, jistě bychom našli některé odlišnosti, podmíněné především faktem, že konfrontujeme vystoupení plná mladistvého nadše-

ní pro realizaci závažných novodobých uměleckých úkolů s úvahami zralého muže, vzdělaného mnohaletou obsáhlou a zasvěcenou četbou lektora a překladatele a poučeného trpkými životními zkušenostmi, jimiž neprošel jen on, ale celá naše společnost. Zároveň zde však najdeme i nepochybnou návaznost, projevující se především v důrazu na etickou složku literární tvorby. Mohli bychom říci, že právě ona vystupuje v nejnovějších Vladislavových kritických pracích stále silněji do popředí.

Aby ovšem nedošlo k nedorozumění - tento moment v žádném případě neznamená, že by Vladislav prosazoval nějakou moralizující literaturu či moralizující přístup kritika k literárnímu dílu v duchu jakéhosi puritanismu. Je to spíš obecný požadavek spisovatelova života v pravdě, o němž mluví jeden z Vladislavových učitelů, Jan Patočka, a současně požadavek etického vztahu autora k jeho vlastnímu dílu, ať už je koncipuje jako dobové svědectví, umělecký experiment, nebo humanistické poselství. Je to požadavek integrální odpovědnosti autora za vlastní dílo i tehdy, a snad právě tehdy, když nepřízeň okolností způsobuje, že zůstane dlouho a třeba trvale jen v rukopisné podobě. Odtud i speciální pozornost, již Vladislav takovým dílům věnuje, ať už jde o práce J. Koláře, J. Hanče nebo B. Hrabala. A na druhé straně právě etickou dimenzi díla Vladislav zvlášť vyzdvihuje.

Tak zdůrazňuje, že Jiří Kolář, světoznámý jako výtvarník, se ve svém závažném a inspirujícím básnickém díle, z větší části dosud nepublikovaném, ukazuje jako moralista, ba horlitel; tak podtrhuje v díle opomíjeného Nikolaje Terleckého, jednoho z průkopníků žánru "science-fiction", jeho roli objevitele žánru "morálně-fantastické literatury"; proto také se zaujetím a porozuměním sleduje díla katolických autorů, kteří navzdory pronásledování zachovali věrnost své víře a svému světovému názoru. Ale nalezne etickou dimenzi i tam, kde na první pohled obratně uniká, jako je tomu ve Vaculíkově Českém snáři.

A projeví se to i v hodnocení některých pasáží v Pamětech Václava Černého, např. při analýze jeho pojmu "če-

cháčkovství", které, jak Vladislavovi napovídá francouzská zkušenost, vůbec není tak fatálně specifickou charakterovou vadou českého národa a jeho inteligence, ale je spíše obecným rysem novodobého evropského vývoje od 19. století a má kořeny obecně etické. Jistě nejde o to snižovat vinu mnoha duchovních představitelů českého národa na tragických událostech, které národ stíhaly od roku 1938, nebyla však větší než vina francouzských a britských mnichovenů, natož pak vina těch, kteří nadšeně tleskali příchodu Mussoliniho k moci v Itálii a Hitlera v Německu, a ovšem také těch, kteří odmítali pochybovat o nezbytnosti a právní bezúhonnosti Stalinových politických procesů.

A odtud už je jen krůček k závažnému tématu, které proniká nejnovější Vladislavovu esejistiku, spisovatelé a moc. Je to tematika velmi stará a univerzální, celosvětová, i když v našich podmínkách má zcela konkrétní, specifické rysy a projevy. Je ovšem závažná právě z hlediska oněch skrytých dějin české literatury. Na Seifertově příkladě pak Vladislav demonstruje moc básnického slova, bytlo o ryze intimní lyrický projev: právě on může vyvolat obavy a odpor politické moci, která nedokáže "vedle sebe strpět jinou moc, zvláště tu zdánlivě tak křehkou, ale ve skutečnosti nevykořenitelnou moc básnického slova." /Cit. d., s.81/

A z těchto etických poloh přerůstá Vladislavova esejistika přirozeně do polohy politické. Ostatně v dnešním světě to ani jinak nejde, více než kdy jindy platí slova J.R. Blocha: "Nebudeš-li se zabývat politikou, bude se politika zabývat tebou." Těžko se zamýšlet nad českou literaturou a nevidět přitom vcelku problém české národní identity na pozadí novodobých dějin, a ten pak lze opět posuzovat jen v rámci středoevropského a evropského. I do diskusí o naší evropské orientaci Vladislav zasahuje, v duchu Patočkových úvah o krizi a konci europocentristické periody dějin, v souladu s názory V. Bendy a V. Havla, kriticky vůči M. Kunderovi, který krizi středoevropského fenoménu považuje jednostranně za důsledek východní expanze, aniž se zamýšlí nad faktem, že všechny moderní sociální mýty se

zrodily v západní Evropě. Navíc myslím, že všechna ta mechanická dělení Evropy na Západ, Střed a Východ, případně Sever a Jih jsou nešťivotně schematická a pomíjejí skutečnost, že Evropa je koneckonců jen jedna a osudy všech evropských národů a jejich kultury a civilizace jsou nerozlučně spojeny. V atomovém věku je iluzí se domnívat, že by se kterákoliv část Evropy mohla zachránit bez ostatních, neřkuli dokonce na jejich účet. Kromě toho Evropa byla dlouhou dobu centrem světa jediné díky své duchovní a materiální expanzi, nikdy ~~ne~~ v důsledku rozměru svého území a počtu obyvatel. Naopak, ty se dnes po postupné ztrátě evropského prvenství ukazují jako nebezpečně malé, tak jak se skutečně jeví mapa Evropy na světovém globu. Nelze se tedy domnívat, že střední Evropa spasí Evropu, tak jako ji nespasí ani západní Evropa, bude-li setrvávat v západoevropské izolaci.

Specifickým otázkám literární tvorby se Vladislav v poslední své knize věnuje méně. Není to jistě způsobeno tím, že by je podceňoval, je to dáno fůrem, z něhož se obrací ke svým čtenářům a posluchačům, kteří z větší části nejsou ani spisovateli, ani literárními vědci. Přesto i v této oblasti přináší aspoň in margine cenné podněty, když např. zdůrazňuje význam dnes už obecně uznávaného žánru "románu jako deníku, případně deníku jako románu /podtrhl autor recenze/; tato forma se ukazuje totiž zvlášť výhodná jako místo reflexe o životě a světě bez berliček 'vymyšleného' příběhu. Deníková forma, místo aby hledala vnější dějovost, případně dramaticklost, vede k pátrání po pravém vnitřním dramatu, tak jak je obsaženo v našem vlastním vnitřním osudu nebo v osudu lidí kolem nás. Že přitom deníkový záznam přechází zcela nutně a zcela přirozeně přímo pod rukou autora z pravdy do básně, je snad zbytečné připomínat: jediné báseň může tu pravdu zobecnit, tj. zpřístupnit i jiným čtenářům." /Cit.d., s.248/

Tento literární žánr, u nás se prosazující už v díle Jakuba Demla /Šlápějě/, analyzuje Vladislav v díle Jiřího Koláře, J. Hanče a L. Vaculíka, a je jeho interpretem vskutku povoláním, protože sám v něm už po léta pracuje. Je to

žánr volně se pohybující na pomezí literatury výmyslu a literatury faktu, což zvyšuje jeho obsahovou nosnost. Koláře dovedl k jeho definitivnímu rozchodu s poezií slova, u jiných autorů povede ke konstrukci jakési kritické konfese typu Butorova Repertoáru /ale nezapomeňme, že už 19. a 1. polovina 20. století znají analogické útvary: Dostojevského Deník spisovatelův - což není soubor denních záznamů, jak se občas mylně domnívají ti, kdož jej nečetli, ale svébytný dvouměsíčník psaný jediným autorem; Šaldův Zápisník; Krausova Pochodeň/, u dalších povede k deníkové románové konstrukci typu Vaculíkova Českého snáře a ještě u dalších se může rozlít v ničím neomezovaný proud nejrůznějších textů, jak postupně vytryskly z autorovy hlavy či z jeho srdce.

A stejně zajímavé jsou Vladislavovy Haškovské improvizace, zabývající se speciálně technikou koláže, jíž Hašek Švejka psal, ne ovšem v důsledku promyšleného estetického záměru, ale často z pouhé snahy o nastavování textu, psaného na pokračování, což dělal už Dumas otec /Hrabě Monte Christo/, Dickens /Pickwickovci/ a konečně i Balzac v Lidské komedii. Stálo by za to tuto problematiku rozvést ještě obecněji: vůbec se zamyslet nad tím, jak ovlivňuje románovou stavbu psaní díla na pokračování, tedy tak, že autor nemůže předpokládat, že by v další fázi své práce měl možnost výrazněji přepracovat cokoli z toho, co už jednou napsal. Tímto způsobem vznikalo a dosud vzniká mnoho děl světové literatury, u nás např. díla Karla Čapka, ale také téměř všechna největší díla ruské literatury XIX. století /Dostojevského, Tolstého, Turgeněva, Gončarova/, protože v Rusku byla a dosud trvá stará tradice prvotní publikace díla na pokračování v "tlustém žurnálu".

Podnětné jsou i Vladislavovy objevy literárněhistorické, například zpráva o dosud česky neuveřejněných reportážích Viléma Mrštíka z Ruska, kde spisovatel působil jako dopisovatel německé "Politik" z výstavy v Nižním Novgorodu /dnešní Gorkij/ v r. 1896, nebo publikace neznámé korespondence moderních českých spisovatelů 20. století.

Tajný čtenář tedy pokračuje vlastně už šestým svazkem. Vítejte jej u nás a se zájmem očekáváme svazky další.

František Kautman

T r u b a d ú r z k l e c e v y p u š t ě n ý

Je to k nevíře, že slavný Verdiho Trubadúr musel čekat třicet sedm let na své znovuuvedení. Ano, tento magnet pro diváky netoužící po ničem jiném než po šimrání v zádech, jež pociťují při světoznámých melodiích, byl na naší První scéně naposledy dáván v roce 1949. Takovou diskrepanci mezi významností díla a frekvencí jeho výskytu v Národním divadle jsme nedávno konstatovali u Verdiho Falstaffa, ale věz, dobrý čtenáři, že Tristan a Isolda byl na programu naposledy v roce 1925! Co je tedy příčinou téměř trvalé nepřítomnosti Trubadúra v repertoáru ND? Důvodem nemůže být libre tistická zmatenost díla - vždyť jde přece o šimrání! Provenience z oblasti vlašské, kladoucí požadavky jiného přednesu, na českém a moravském venkově neznámého, příčinou rovněž být nemůže, protože z téže oblasti jsou našim šimromilům nabízeny např. tři opery Pucciniho, a to bez ohledu na zákonitost "přirozeného světa", která platí navzdory mizení vzdáleností a postupnému rušení hranic mezi státními celky, jakož i zanikání státu jako takového, zákonitost, kterou takový národ jako je /nyní jednotný/ národ bulharský, respektuje. Ta zákonitost praví, že onen příslušný přednes buď lze dovážet, ale ještě lépe je nechat se jím nakazit na místě, tj. ve Vlašsku. Že by tato zákonitost, která u nás není respektována pro Toscu a Mannon Lescaut, byla uznávána pro Trubadúra? Vskutku, zde musí být každý analytik-šimrolog v konci se svým rozumem.

Proč říkáme, že byl náš Trubadúr vypuštěn z klece? Zkrotl snad, či rozběsněn tak, že prolomil mřížoví? Inu, nejde o trubadúry pány Švejdu a Vodičku, ale o kus jako celek - ta klec byla scénické mřížoví, které ještě spatřil pan Bor z LD při zkouškách. Husté pletivo mělo uzavírat celou scénu a za ním se měl odehrávat děj. Leč nějakým vyšším řízením jiř vyrobené bloky pletiva nebyly použity. Ze scénického projektu v prvním jednání tak zbyl jen mohutný

přístavní jeřáb v centru scény, a na něm coby obsluha umístění dva těžkooděnci. Na zvukové stránce představení by mříž mnoho nezměnila, ale snad by byla její přítomnost, způsobující malou viditelnost scény, ku prospěchu stránce optické. Vždyť vezměme kupř. takovéto režijní komplikace již beztak zámotaného děje: na konci třetího dějství pan režisér Glogar nechal na jevišti vyvalit oblaka dýmu, patrně z hranice umístěné někde za jevištěm. K té je odváděna k smrti odsouzená Azucena, ale k hranici dorazí teprve v dalším jednání - ta mezitím zcela vyhasne. Zato jsou v onom dýmu třetího jednání prezentováni sboristé vytrvale máchající pochoďněmi, takže připomínají zoufalé trosečníky, kterým se naskytla možnost záchrany. Ale i drobnější detaily díky nepřítomnosti mříže vystoupily do popředí. Tak zacházení s dvojručním mečem nebylo silnou stránkou našich hrabat /pánové Kusnjer a Souček/. Opravdu nedůstojně působil pan Kusnjer, který, nemaje příslušně kratší meč ke své menší postavě, musel svou zbraň vléci po scéně křížem krážem, jako by byl sourozenec bratrů Veverkových. Zdrojem zábavy bylo sledování párů Manrico-Leonora v třetím jednání. V prvním večeru přicházejí pan Švejda s paní Jehličkovou zavěšení do sebe tak, že není patrné, kdo koho vede, posléze pan Švejda svou partnerku nechá vcelku bez pomoci klesnout do polohy ležmo; zato v druhé dvojici pan Vodička svou Leonoru, paní Žižlavskou, tiskne natolik, že s ní klesá k zemi zcela plynule, jako by byl výtahem; je to pohyb tak souvislý, že mu nelze odolat, zvláště funguje-li nejen směrem dolů, ale i nahoru.

A nyní ke stránce akustické, protože podle některých je opera především hudbou. Tato stránka by ovšem pronikla i mříží a nebylo by ji možno přítomností mříže nijak zlepšit, ledaže by pěvci nepozorovaně nahlíželi do not. Jistě je, že si na premiéru troufali jen dva zasloužilí umělci a z národních /je jich snad málo?/ se o úspěch nepokusil ani jediný. Pan Švejda /zasl.um./ je dostatečně komicový i bez zpěvu a paní Boháčová /zasl.um./ snad zpěv nikdy nestudovala a snaží se ten fakt zakrýt štrikováním. Ostatní pěvci tedy měli holá jména: z pánů měl jen pan Kusnjer

/Luna/ dostatečně ocelový hlas, zbývající spíše skřípali než zpívali - zvláště pan Souček by již měl být zařazen mezi zasloužilé, protože divákům hlasově odchází před očima a titul je přece příznakem ochablosti. Krom zmíněného p. Kusnjera byli pánové sami sebou tak zmateni, že vypádávali z rytmu. Z dam nad všechny vynikla paní Drobková /Azucena/, kterou jsme svého času chválili jako ostravskou Ortrud. Její alternistkou je paní Vítková, která obtížný part zatím nezvládá se suverenitou paní Drobkové. Jako Leonora obstála paní Zora Jehličková v prvním večeru, ovšem s projevem poznamenaným řadou drobných, leč dobře patrných nepřesností. Druhou Leonoru podala paní Žižlavská, která postavu pojala jako "odvážnou školačku". Ale byly to vlastně školačky dvě, protože vysoké tóny ze sebe paní Žižlavská vypraví jen s grimasou ohlašující smrtelnou křeč /už už spěcháte pro lékaře/, když tu, prorazivši sevřené hrdlo mohutným nápirem, usměje se ve znamení radosti a šelmovsky zamrká jako školačka číslo dvě.

Přes všechny výhrady nám přece jen první večer /10.4. 86/ připadal jako dobrý průměr, kterého nedosáhla druhá premiéra /11.4./ - oba večery řídil p. Chaloupka ve Smetanově divadle. Tedy jsme shledali obvyklý pokles úrovně, jak jsme ho popsali i jindy, a když jsme navštívili reprízu dne 13.5., nebylo možné vydržet do konce.

CARUSO

G L O S Y

=====

P e l c j a k o h e r e t i k

Děti ráje od J. Pelce jsou na první pohled dokumentem o jistém druhu vykořeněných mladých lidí na českém severu, navíc však nářkem nad jednou z bezvýchoďných situací současného lidství. Tak se to aspoň jeví čtenáři, který - ja-

ko já - nemohl z díla mnohem rozsáhlejšího poznat než 50 stránek, které otisklo Svědectví /8872/1984/.

Nepíšu rád na základě tak kusého poznání, ale způsob, jakým na Děti ráje reaguje Rio Preisner /Svědectví č.75/ 85/, by neměl zůstat bez odezvy. Preisner vytýká Pelcovi opakování prastarých gnosticko-manichejských schémat; v jejich základu je postavení Zla na stejnou hierarchickou úroveň jako Dobro, kacířský dualismus Boha a Satana, který byl opětovně jedním z východisek rozličných neortodoxních proudů náboženských i s jejich společenským nihilismem a deviacemi v oblasti morálky, životního způsobu apod. Preisner sám se opakování schémat také nevyhýbá, naopak postupuje velice standardizovaně a z Pelcovy prezentace mnoha hrizontů lidského cítění a jednání /a to v zobrazeném světě, v myslí vypravěče i v postoji autorského subjektu/ si k odmítnutí volí jediný, s kacířstvím odevždy prý svázaný motiv. Jde o to, co Preisner nazývá pansexualismem a co je spíše nevybíravou, chcete-li cynickou pohlavní promiskuitou Pelcových protagonistů. Těžko říci, zdá se to naivita, nebo chtěně rafinovaná autostylizace, co vede Preisnera k tomu, aby do detailu zopakoval gestikulaci všech lidí bezpečně zakotvených v církevním /nebo jiném/ establishmentu, lidí, kterým údajná erotická nevázanost jinověrců dokázala zastřít všechno ostatní. Motivováni buď skutečným pohoršením, buď důvody taktickými, zaměřili svůj útok vždy tamtéž, vždy na místo, kde se dala očekávat ta nejsnadnější "vítězství". Bytostná zkaženost odpůrců mluvila názorněji než subtilnosti teologické polemiky. Člověk ducha dá přednost jiným argumentům a lze doufat, že nadřazenost ortodoxního postoje mu nezmizí za demagogií jeho obránců.

Rio Preisner, kdekoli tuší souvislost s herezí, vystupuje se zběsilostí, která je dnes naštěstí spíše výjimečná. Víme o katolických lidech, kteří se dokáží odvážněji pohybovat na čáře vytyčené církevními koncily a čerpat podněty pro prohloubení, zživotnění, zvroucnění své víry i svého náboženského umění také z náhledu do duchovní zkušenosti mýlícího se, ale dramaticky hledajícího bludaře. Jedním z takových lidí je třeba Czesław Miłosz. Nedávám ho Preis-

nerovi za příklad: chci jen naznačit, že mezi věřícími se setkáváme s rozličnými postoji a že ten Preisnerův napros- to není kulturně nejvíce plodný.

Ale naše řeč napodobuje oponentovu v tom, že se stále vzdaluje od Pelce a jeho Dětí ráje. Dostal se do tohoto sporu jako Pilát do kréda. Jeho hrdiny nespojuje s Preisnerovými kacíři nic než právě erotická nevázanost, a snad ještě ironický titul románu. Jací by to byli kacíři, kterým by se etický ideál vtělil do bývalého západního letce, hrdiny druhé světové války? A to Preisner dokonce přistrkuje Děti ráje po bok Mein Kampfu nebo spisů Leninových, neboť to vše je prý stejně nebezpečné pro obec. Ortodoxie je pro Preisnera tak výsostně rozhodujícím kritériem, že texty, které ortodoxii nehoví, se v jeho očích ani nemohou navzájem podstatně lišit.

Falešnost takové pozice odhalil Preisner sám: aby svedl učinit Pelcovu knihu předmětem této záštiplné nivelizace, musí užít techniky, která je metodologicky primitivní a z hlediska morálky psaní zaslouží být označena za ránu pod pás. Bez opory v kritizovaném textu předhazuje autorovi, že láká k nápodobě toho, co zobrazil; v jazyce Preisnerově je to ztotožnění mimesis a imitatio, v termínech mně běžnějších je to na místo referenční funkce podsunutý apel. Podobná obvinění známe z časů marxistického dogmatismu.

Kdo si přečetl aspoň ten dostupný úryvek Dětí ráje /jak jsem se doslechl, v dalším textu hrdina klesá stále níž; a tedy tím méně může svádět k následování/, ví, že tomu tak není. Miloň Habr, který mě předešel v této polemice /Svědectví č.76/, to vyslovil názorně: "popisy mejdanu se střídáním partnerů jsou asi tak vzrušující jako nácvik na spartakiádu nebo sokolování na bradlech." Nu, snad tam přece něco vzrušuje: melancholie z nenaplněné potřeby lásky, vědomí, že těmto lidem zbyl jen bedný způsob komunikace, takže hřích samoty nedovedou překonávat jinak než zase jen hříchem. Ještě jednou citujme Habra: "Ale i povrchní čtenář nemůže - pokud má uši - neslyšet úzkostný křik pokory /na jiném místě Habr trefně ironizuje i hrdi-

novu a snad také autorovo frajerství, mč/ ze zoufalství; ne 'radost ze zla úhr nem', ale spíš contritio cordis; pro Boha, co to z nás udělali, co jsme ze sebe udělali, ležíme na dně, dokážeme hledět vzhůru?"

Preisner neslyšel, a naopak našel v sobě struny tak do věrně rezonující s Pelcovým obrazem pádu, že mohl obraz pro cítit jako propagaci toho, nad čím si kniha ve skutečnosti zoufá; takové pokroucení textu /právě tak jako výběr "pan-sexuality" jako nejpodstatnější stránky románu/ předpokládá u kritika jisté speciální "nastavení", jistou intenci. Je to intence lidí dychtivých usvědčit každé - i jen potenciální, nebo dokonce fiktivní - nebezpečí, jež hrozí lidské nevinnosti a neporušenosti víry. Myjeme si předem ruce pro případ možné akademické diskuse o vhodnosti Pelcem /v odpovědi Preisnerovi, Svědectví č.75/ citovaných Haškových slov o tom, že nad "přirozeným" /"přirozená" je v Dětech ráje autorova touha povědět, co jest/ se pozastavují jen "největší sviňáci" atd. My se raději delikátně vzdáme pojmenování této intence, a jen ji opíšeme - jako to udělal s Děti ráje Preisner - pomocí vzdálené historické paralely. I Preisnerova intence má totiž svou tradici, a tu tvoří intence pr ofesionálních vymítačů ďábla, kteří - tak aspoň mluví tradice, čert ví, jak to bylo doopravdy - nejen na požádání lidí Nepřítele zbavovali, ale dokázali ho v nitrech svých bližních i v jejich výtvorech vytušovat, předvídat, konstituovat už z pouhé možnosti, a pak ovšem vymítat stejně sebejistě a energicky, jako by už byl přítomen se vším čoudem a sírou své páchnoucí existence.

Sekty mají sektářství tak říkajíc v popisu práce; chmurnější hrozbou je sektářství pravověrných.

Miroslav Červenka

Stal jsem se na stará kolena čekatelem na informace. Když mám večerní směnu, snídám ráno ve čtvrt na osm s patnáctiminutovou zpravodajskou relací BBC, při holení mně Jacques Rosenblum z Radia France Internationale vypráví, co se událo ve Francii a kolem ní a Jacques Perrin podotýká, co si o tom právě myslí peřížské deníky. V poledne vytahuji žemlovku z trouby ve čtvrt na jednu, protože se nesmí jíst horká a chutná nejlépe o čtvrt hodiny později při rozhlasových novinách Noëlle Vely z RFI.

V neděli sedávám s tužkou v ruce před televizorem a pečlivě sleduji Hinweise západoněmeckého programu ARD, který jakýmsi těžko pochopitelným zázrakem přichází až ke mně do bytu, a poznamenávám si časové rozvrhy zajímavých zpravodajských relací příštího týdne. V československých novinách je sice pravidelná rubrika "Televize přátel", ale "Televize nepřátel" tu stále chybí, a tak mi nic jiného nezbyvá. Což ovšem nemění nic na faktu, že se tak poznenáhlu díky technickému pokroku plní jedna z mých tužeb, která mne vytrvale pronásledovala od roku 1969 - být zcela nezávislý na státních sdělovadlech zvukem i obrazem. To si velmi pochvaluji a těším se na evropskou družici, protože bude ke mně promlouvat jazyky, které jsou mi podstatně bližší než ten, jímž se na mne obrací vysílač Höher Bogen.

Nezávislý čtenář jsem už dlouho a připadá mi to zcela všední. Vždycky se k cizím novinám nějak dostanu a někdy mne až překvapuje ta snadnost. Když to sečtu všechno dohromady, tak mi z toho vyplyne zajímavý obraz: přibližně sto kilometrů na jih a padesát na západ od Prahy začíná pásmo, kde lze velmi dobře poslouchat rakouskou i západoněmeckou televizi i a díky zvláštním anténám se tak děje i jinde. Hlas Ameriky poslouchají občas i řidiči autobusů hromadné městské dopravy. Státní monopol na informace už prostě neexistuje. Někdy přemýšlím o tom, co to s lidmi udělá. Vůbec nic, říkají skeptici, podívejte se k severním sousedům, ti v tom žijí několik desítek let a zdá se, že jim to dokonce vyhovuje a jejich představitelům také. Slyšel jsem anekdotu o východoněmeckém okresním tajemníkovi, který se velice za-

sazoval o to, aby i v jeho obvodu mohl být přijímán signál RIASu. Bylo totiž dokázáno, že východoněmečtí pracující, kteří se mohou večer dívat na západoněmeckou skutečnost alespoň prostřednictvím televize, jsou prý klidnější a podávají lepší pracovní výkony.

Bude Čech reagovat stejně? Těžko říci. Nesmíme podceňovat jazykovou bariéru, znalost cizích řečí v Čechách katastrofálně poklesla do té míry, že si toho všimla už i úřední místa a hledají nápravu. V té či oné míře se však k lidem už poměrně snadno dostávají informace. S tím režim počítá, a snaží se proto - často dýchavičně a většinou se zpožděním - reagovat, protože ví, že nemůže už nic utajit.

Informace ano. Horší to už je s myšlenkami. Ty se ve zpravodajských relacích cizích stanic objevují jen velmi zřídka, protože tento žánr má zkrátka jiné poslání. Literární revue, měsíčníky, filosofické časopisy do Československa neproniknou. A i kdyby, budeme jim rozumět? Informační tok může být jednostranný, tok myšlenek ne. Bez dobré znalosti receptora, jeho mentality a východisek není možný. Co může v této chvíli Západ vědět o nezávislém myšlení v Československu?

Dostal se mi nedávno do rukou časopis, který by mohl tenhle příkop překlenout. Ne širokým, pohodlným přechodem, to by nedokázal snad nikdo, ale alespoň úzkou lávkou, a už to je dost. Jmenuje se Lettre Internationale a vychází, pokud vím, od roku 1984 jednou za tři měsíce ve francouzské a italské verzi v Paříži. Přečetl jsem několik čísel a zanechala ve mně výborný dojem. Především m krásný pocit sounáležitosti, společného jazyka a podobných osudů. Nejsem hispanista a literaturu Latinské Ameriky znám prabídně, a vyprávění Juana Goytisola "Černá kočka, která prošla našimi kanceláři v Rue de Bievre" o tom, jak se skupina jihoamerických intelektuálů pokoušela v šedesátých letech v Paříži založit nezávislou revui "Libre" a proč táž přestala po čtyřech číslech vycházet, jsem přečetl s nesmírným zájmem. A když jsem k tomu přidal stať Alana Ridinga "Revoluce a intelektuálové Latinské Ameriky", byl jsem výborně poučen a už se nikoho nebojím. K tomu nejlepšimu pa

ří i vynikající studie jednoho ze skvělých západních znalců střední Evropy Timothyho Gartona Ashe. Když jsem se s ním nedávno setkal, byl mile překvapen tím, že se jeho články u nás čtou. Musím se zmínit rovněž o mimořádně poučných reportážích Orvilla Schella o Číně. Úplným objevem byl pro mne osud rumunského spisovatele Panaíta Istratiho, který už koncem dvacátých let dávno před Gidem a mnohem hlouběji a tragičtěji než on prožil svůj návrat ze Sovětského svazu. Vedle těchto studií publikuje časopis statě Karla Kosíka, Milana Šimečky, Jiřího Gruši, Milana Kundery a dalších českých autorů, s nimiž se tak francouzský i italský čtenář má možnost plně seznámit.

Albert Camus kdysi napsal, že je zapotřebí nejméně sta čísel novin k vyslovení jedné myšlenky. Lettre Internationale nejsou noviny, ale časopis. I tak si myslím, že je na tom z hlediska myšlenek a jejich sdělování velmi dobře. George Orwell ve zde otištěné předmluvě k "Farmě zvířat" vysvětluje svou zoufalou snahu vydat své dílo ve válečné Anglii. Je to příběh z jiné doby, z jiného typu společnosti, ale jak báječně mu český intelektuál let osmdesátých musí rozumět!

Byla by věčná škoda, kdyby Lettre Internationale potkal osud Goytisolovy Libre. Dovedu si představit, že to není příliš výdělečný podnik. Nezbyvá než doufat. A českému intelektuálovi, který by si sněd chtěl postěžovat na jazykovou nepřístupnost, navrhuji, aby si dal trochu práce a naučil se alespoň jednomu z těch dvou krásných románských jazyků. Bude štědrě odměněn.

/ir/

=====

F i l o s o f i e , n e b o f i l o z o f i e ?

V.

Nyní si už dokážeme názorněji představit, jak by to /ve~~x~~ vymezené oblasti našeho zájmu/ prakticky dopadalo, kdybychom se měli d ů s l e d n ě řídit zásadou "psaní podle výslovnosti": každý by psal víceméně tak, jak je sám zvyklý vyslovovat. Necítím potřebu, abych k tomu sám za sebe připojoval nějaký komentář, neboť nepatřím k těm, kdo tuto zásadu prosazují. Je však třeba položit si otázku, nakolik může důsledná fonologizace přispět k dosažení cílů, které tímto opatřením reformátoři sami sledují.

1. Rozhodně by touto cestou bylo dosaženo neobyčejného u s n a d n ě n í pravopisu širokým vrstvám uživatelů: v podstatě by každý mohl psát, jak by se mu zachtělo /že by v t o m h l e měla spočívat ona proklamovaná "demokrati- zace" pravopisu?/.

2. Horší už by to bylo s kýženým z j e d n o d u š e - n í m . Ovšem, ze subjektivního hlediska jednotlivých pisatelů by se tím věci nádherně zjednodušily. Naši reformátoři však nechápou "zjednodušení" v tomto jednoduchém, pragmatickém smyslu; jejich metou je - počínaje praotcem~~x~~ Zubatým - "co největší jednotnost pravopisných zásad",^{+/} tedy s j e d n o c e n í , unifikace. A tu nezbývá než konstatovat, že důsledné psaní podle výslovnosti by nevedlo k větší jednotnosti, nýbrž právě naopak - k větší rozmanitosti pravopisu; ať už sdílíme, či nesdílíme ideál jednotného, unifikovaného pravopisu, zřejmé je, že na základě důsledné fonologizace k němu dospěti nelze. Normativním principem důsledně fonologizovaného pravopisu by se muselo stát - kolísání; ledaže bychom si /dle zásady "účel světí prostřed-

^{+/} Viz zprávu o činnosti Zubatého pravopisné komise z roku 1921 /Naše řeč, roč. V, s. 306 n.//.

ky"/ ve vyšším zájmu pravopisné j e d n o t y nějakým nekorektním způsobem z j e d n o d u š i l i samu rozkolísanou výslovnost.

3. Tak se dostáváme k dělšímu bodu, totiž k otázce, nakolik by mohla důsledná fonologizace přispívat ke s t a - b i l i z a c i s p r á v n é v ý s l o v n o s t i . Neboť požaduje-li se, aby byl pravopis v souladu s výslovností, namítne teď druhá strana, - myslí se tím samozřejmě s p r á v n á výslovnost, jaká jiná! Vskutku, poslechněme si, co o tom praví citovaná zpráva z r. 1921, na niž se zastánci reforem, vzhledem k autoritě J. Zubatého, dodnes rádi odvolávají. Pravopisná komise se přednostně obírala "psaním slov cizích, zvláště latinských a řeckých, v němž bylo až dosud leckteré kolísání". "Za cíl svých oprav si komise vytkla," jak se tu praví nepřiliš vytříbenou češtinou, "uvést do pravopisu českého co možná největší jednotnost pravopisných zásad, pokud nejsou ovšem na odpor s k u t e č n é , s p r á v n é v ý s l o v n o s t i . . . " Zvláště pak komisi dělala starost nedůsledná transkripce cizojazyčného s a z, kterážto nedůslednost prý "svádívá k nesprávné výslovnosti". Nuže, těmto zmatkům by se snadno "učinil konec", kdyby se hlásky s a z "přepisovaly i v slovech přejatých foneticky, tj. podle s k u t e č n é výslovnosti jich v našem jazyce..." /Proloženo mnou/

Vidíme, že slohutná komise skoncovala s problémem výslovnosti, aniž si jej vůbec položila. Přívlastky "skutečná" a "správná" klade prostě vedle sebe, jako by šlo o synonyma. Mohli bychom to arci brát jako projev předvědecké naivnosti, omluvitelný v době, kdy ortoepická teorie byla u nás ještě v plenkách. Zdá se však, a to je horší, že dnešní přívrženci důsledné fonologizace nedospěli v tomto ohledu o mnoho dál. Jen si připomeňme: "vyslovované z budeme také všude psát"... Je-li to jen naivita, budme také naivní a ptejme se bezelstně: opravdu každé vyslovované z se bude psát? Anebo jinak: je skutečná výslovnost ipso facto správná, či snad jen správná výslovnost smí sloužit skutečnou?

Faktická výslovnost zdaleka není jednotná, jak jsme právě viděli; nuže, která výslovnostní podoba má být v těch či oněch konkrétních případech uznána jakožto správná? Ta, která převládá u statistické většiny uživatelů? Anebo ta, která převažuje v kultivované mluvě vzdělaných vrstev? Nebo snad ta, na níž se usnese nějaký úřední orgán? Je vskutku příznačné, že právě o p ř e d p o k l a d e c h tzv. správné výslovnosti naši koryfejové důsledně fonologizace vesměs důsledně mlčí. Neboť z tohoto zorného úhlu je příliš zřetelně vidět inkoherenčnost jejich stanoviska. Podívejme se na to pozorněji.

Jistěže v poslední instanci zde rozhoduje většinový usus; ortoepická norma nemůže trvale ignorovat jevy, které se ve faktické výslovnosti všeobecně prosadily. Jenomže tohle kritérium přichází ke slovu skutečně až naposled, většinou s mnohaletým zpožděním. Samozřejmým v ý c h o d í - s k e m pro ortoepii cizích slov zůstává i dnes, tak jako dříve, p ů v o d n í výslovnost v příslušném cizím jazyce /z něhož bylo slovo přejato anebo jehož prostřednictvím k nám přišlo/; a protože v samotné povaze normy je určitá setrvačnost, lpí se mnohdy na původní výslovnosti ještě dlouho poté, co tento činitel přestal v obecné praxi fakticky působit. Tak jestliže ortoepie dodnes vyžaduje neznělé s např. ve slovech režisér, garsonka, šanson, diskuse, disonance, neexistuje pro to jiný důvod než principiální "věrnost" původní výslovnosti /francouzské resp. latinské/. V každodenní praxi má ovšem tento důvod, jak víme, váhu pramalou, a není-li neznělá výslovnost motivována jinak /příbuzenskou sounáležitostí spontánně vystupující v jazykovém povědomí mluvčích/, je toliko otázkou času, kdy bude ortoepická norma kapitulovat před obecnou tendencí sonorizační /dosvědčují to případy jako rezort, dizertace či renezance/.

A hned se také podívejme na sociologické zázemí tohoto ortoepického procesu. Pokud jej nechceme chápat jako záležitost čistě byrokratickou, musí být v jazykovém společenství nějaký činitel, který by konservativnost ortoepic-

ké normy ospravedlňoval. Nuže, které sociální vrstvy mohou být oporou pro setrvačné lpění na původní výslovnosti? Zajiště jen ty, kterým je toto hledisko /i když se jím ve vlastní praxi vždy neřídí/ sdostatek srozumitelné, tedy vrstvy vzdělané - chápeme-li tradičně znalost cizích jazyků, a zejména klasických, jako integrální složku vzdělanosti. A z druhé strany: či výslovnost má asi rozhodující vliv na posuny v ortoepické normě? Ovšemže výslovnost těch, pro něž jsou cizí slova samozřejmou součástí denního slovníku, kteří jich nejvíce aktivně užívají, z jejichž iniciativy a pro jejichž vyjadřovací potřeby se slova ta ponejvíce přejímají - tedy opět vrstev vzdělaných.^{+/}

Že v ortoepickém procesu hraje klíčovou roli faktor vzdělání, dosvědčuje i druhé "výchozí" kritérium pro kodifikaci správné výslovnosti, totiž hledisko *m o r f o l o g i c k é*. Uplatňuje se zejména u slov latinských, buď tam, kde o "původní" výslovnosti není jednotné představy, buď tam, kde běží o termíny utvořené z lexikálního materiálu latinského až v době novější. Tak například vyžaduje-li ortoepie neznělé s ve slovech presumpce či resorbovat, pak jediné proto, že ctí morfologický šev, který by právě tak dobře mohl být zahlezen /srv. např. franc. prezõpsjõ, re-zorbe/. Projevuje se tu snaha uchovat v jazykovém povědomí vztah mezi morfologickou strukturou a významem slova. Tato potřeba foneticky zdůraznit popisný charakter cizího slova může se ovšem prosadit jakožto ortoepické kritérium jen u nevelkého počtu odborných termínů; u běžně užívaných výrazů se potřeba ta vesměs ani nepociťuje /srv. prezident, rezonance apod./. Ve srovnání s kritériem původní výslovnosti hraje tedy hledisko morfologické roli podřadnou, alespoň statisticky. Zkoumáme-li však podmínky vzniku ortoepické normy, představuje pro nás velmi důležitý fakt: je to charakteristický příklad výslovnostní konvence, která

^{+/} Tím nepřehlídíme skutečnost, že existuje rozsáhlá /a dosud málo prozkoumaná/ kategorie přejatých slov, která se naopak vyskytují převážně, někdy téměř výlučně v mluvě "lidové". Avšak u těchto slov /taxovaných nepřesně jako "ne-spisovná"/ se otázka ortoepie vůbec neklade, natož aby tu hrálo roli hledisko původní výslovnosti.

stojí a padá s jistou obecnou úrovní vzdělanosti. A vsutku také můžeme sledovat, že všude tam, kde toto ortoepické kritérium nemá v jazykovém povědomí bezpečnou oporu etymologickou /jako je tomu např. u slov re-sekce, pro-sektura, pre-sokratický/, potřeba morfologické artikulace v současné výslovnosti postupně slábne a proniká sem mnohem silnější, strukturálně založená tendence znělostně asimilační.^{+/}

Ale opět, nenechme se příliš snadno strhnout k lamen-tacím nad úpadkem vzdělanosti /který tu bezpochyby hraje svou roli/, abychom nakonec neztratili ze zřetele to, co z druhé strany ignorují právě "pokrokoví" pravopisní re-formátoři, totiž relativní a u t o n o m i i výslovnost-ního procesu. To je jedna z klíčových tezí celé naší úva-hy: že ortoepie a ortografie představují dvě zásadně odliš-né oblasti, z nichž každá má svou vlastní, neredukovatelnou problematiku.

Poslání ortoepické normy spočívá v tom, že prozatímně fixuje výsledky složitého procesu utváření toho, co se druhdy nazývalo "kultivovanou výslovností".^{++/} Kodifikací "správné" výslovnosti však tento proces přirozeně nekončí: pokračuje dál a průběžně si vynucuje, byť s nezbytným zpož-děním, změny v normě, neboť v p o s l e d n í instanci, jak už bylo řečeno, rozhoduje vždy faktický usus. Samotnou

^{+/} Analogický proces můžeme sledovat i v domácí zásobě slovní. Vezměme např. slova "předseda" či "podstavec", kde ortoepická norma trvá na zachování morfologického švu /přet-seda, pot-stavec/, chráníc tak popisný charakter těchto výrazů, kdežto v běžné mluvě je tendence k výslov-nosti splývavé /přeceda, poctavec/, čímž tato slova nabý-vají rázu značkového.

^{++/} Je škoda, že tento sémanticky bohatý termín se v naší jazykovědě přestal užívat, byv po válce šmahem nahrazen úředně neosobním termínem "spisovná" výslovnost. Napomohlo to ztrátě povědomí o tom, že ortoepie není žádným úředně daným kodexem, jemuž by se měla faktická výslovnost při-způsobovat, nýbrž jen pomocným regulativem živého proce-su, v němž se výslovnost k u l t i v u j e /tj. pěstuje/, přičemž nositelem takového procesu jsou samozřejmě vzděla-né vrstvy, neboť jedině jim může na něčem takovém opravdu záležet, jedině ony mohou o něco takového vědomě usilo-vat.

povahou normy je ovšem dáno, že mezi ortoepií a skutečnou výslovností bude vždy přetrvávat jistý nesoulad. To je důležitá věc, kterou nesmíme pouštět ze zřetele.

Problém "stabilizace správné výslovnosti", nadhozený pravopisnými reformátory, klade se tedy jako otázka vlivu ortoepie na faktickou výslovnost. Snaha posílit tento vliv je z hlediska kultury řeči naprosto legitimní. Sporné je, jakou roli zde může sehrát pravopis. Chápeme-li kultivovanou výslovnost jako svébytný proces a ortoepii jako jeho funkci, stěží si dokážeme představit, že by pravopis /byť sebevíc fonologický/ mohl být účinným pomocníkem při prosazování ortoepické normy. I kdyby nebylo zásadních překážek, kterým se budeme podrobněji věnovat dále, byla by takováto představa přijatelná jen za předpokladu naprostého primátu psaného jazyka nad mluveným. Nuže, je sice pravda, že v moderní době - díky knihtisku a všeobecné alfabetizaci - vliv pravopisu na výslovnost podstatně vzrostl, ale to přece neznamena, že by se převrátil přirozený poměr mezi jazykem mluveným a psaným: výslovnost se i nadále utváří tím, že se mluví, ne že se čte. A při mluvení nám obvykle nevyskakují před očima grafické obrazce slov. Jinak řečeno, stále platí, že mluvená řeč je *p r i u s* a její písemné zachycení *p o s t e r i u s* /vidíme ostatně, že rozvoj telekomunikačních prostředků v době nejnovější opět zatlačuje grafický záznam do pozadí/. Dá se namítnout, že v případech cizích slov je situace jiná, že s těmito slovy obcuje více očima než jazykem. Ale to platí leda pro odbornou vědeckou terminologii, a ještě s výjimkou těch, kdo v daném oboru pracují. Jinak ani u cizích slov nejsme v situaci podstatně jiné než u slov domácích - každý si může toto tvrzení na vlastní zkušenosti ověřit.

Jestliže si toto uvědomíme, musíme vážně pochybovat, že by pro někoho, kdo je s cizími slovy v každodenním důvěrném perorálním styku, mohl být pravopis vodítkem správné výslovnosti: zdůvodňovat mu nutnost neznělé výslovnosti "s" tím, že se *t o t a k p í š e*, to by byl věru ten nejméně účinný argument /viz "diskuse" apod./. Poprav-

dě řečeno, starost o správnou výslovnost by se nejlépe projevila úsilím o obnovu klasické humanitní vzdělanosti: to by byl prostředek adekvátní povaze věci, o kterou jde. Místo toho však vidíme, že se prostě p o č í t á jako s faktem /také "nevyhnutelný vývoj"?, že uživatel cizích slov je člověk "neznalý ani latiny, ani řečtiny, ani francouzštiny, ani angličtiny". Nu, a jak takovému člověku "zpřístupnit" ortoepickou normu? Jak mu vysvětlit, že sice správně vyslovuje televizor, avšak kompresor musí vyslovovat s neznělým s: že je v pořádku, když vyslovuje arzenál, že je však prohřeškem proti ortoepii, když řekne perzonál; že může říkat pinzeta, nikoli však šanzon? S ortoepickými argumenty tady těžko uspějeme, protože bychom se museli odvolávat na skutečnosti, které přesahují jeho duševní obzor a které jsou mu navíc, nezastírejme si to, srdečně lhostejné. A tak naši reformátoři nevidí jiné východisko než vsadit na pravopis. Jenomže...

Viděli jsme, že přinejmenším již od dob Zubatého se v naší jazykovědě trauje představa "nestudovaného Čecha", jenž "trapně klopýtá za řeckolatinskou učeností", naplněn ušlechtilou snahou osvojit si "správnou" výslovnost; pročež je nutno vyjít mu vstříc - reformou pravopisu. Myslím, že je na čase, abychom si konečně přiznali, že tato romantická představa je z rodu "dobrého divocha", jak o něm snili osvícenci 18. století. Nevzdělaný člověk nejenže obvykle neprahne po tom, aby jeho výslovnost byla v souladu se zásadami ortoepie, ale vůbec ani netuší, že nějaká taková pravidla existují; a pokud snad tuší, rozhodně to nepovažuje za věc hodnou jeho zájmu. V jeho životním horizontu není nic, co by ho podněcovalo, aby se staral o to, jak vyslovuje: mluví prostě tak, jak je zvykem v jeho prostředí, a nad cizími slovy nepřemýšlí z tohoto hlediska o nic víc než nad domácími. U těch cizích výrazů, kterých skutečně aktivně užívá /a není jich zase tak mnoho/, dává bez zábran průchod obecné tendenci asimilační, a ty ostatní, s nimiž se stýká toliko pasivně, k němu stejně přicházejí - díky telekomunikačním prostředkům - spíš v podobě mluvené než psané. Jaký

tedy vliv na něj může mít pravopis, pokud bychom mu vůbec přisuzovali /jak to činí naši reformátoři/ úlohu pedagogickou či osvětovou?

Představme si však na chvíli, že takový "nestudovaný" člověk proti vší pravděpodobnosti skutečně zatouží proniknout do tajů ortoepie a že se s důvěrou chopí ortografické pomůcky, kterou mu nabízíme. Co by si náš učenlivý nevzdělanec s takovou pomůckou počal? Nezbyvalo by mu, než aby se chudák prostě nabífloval, aniž by chápal proč, že například: slovo disonance musí vyslovovat s neznělým s, p r o t o ž e se píše "s", zatímco "konsonance" může vyslovovat obojím způsobem, a č k o l i v se píše pouze "s"; že ve slově trezor správně vyslovuje z, protože se to tak píše, zatímco ve slově "resort" může vyslovovat i z, ačkoliv se to tak nepíše /item "konzola"/"konsolidace", "razance"/"renesance" atd./; že může vyslovovat ingoust, ačkoliv se píše "inkoust" /neboť někteří lidé údajně vyslovují také inkoust/, v žádném případě však nesmí říkat degret, protože se píše "dekret" - a tak podobně.

Ale dost už. Není naší vinou, že jsme se dostali až na rovinu anekdotickou. Nebízet nevzdělanému člověku pravopis jako pomůcku k osvojení správné výslovnosti cizích slov znamená v lepším případě obracet se s pochybnou metodou k pomyslnému adresátovi. V horším případě jde o pustou demagogii - pokud se reforma prezentuje jako výraz snahy o "zprístupnění pravopisu lidovým vrstvám". Neboť to v podstatě znamená říkat lidem asi toto: Abychom vám ten pravopis usnadnili, budeme psát podle výslovnosti; ale vy se nejdříve, holoubci, musíte naučit správně vyslovovat... A z druhé strany: co si může prostý člověk pomyslet o někom, kdo silácky prohlašuje, že v zájmu usnadnění pravopisu širokým vrstvám "vyslovované z budeme také všude psát", přitom se však zdráhá připustit, že by se v témže zájmu také vyslovované g mělo "všude psát"? Buď není sám dost důsledný, anebo hraje, filuta, nějakou divnou hru... Vskutku, jen v jediném smyslu by bylo možno poctivě hlásat to, co se oficiálně nazývá "demokratizací" pravopisu: kdybychom skutečně zamýšleli vyjít lidovým vrstvám vstříc a j e j i c h vý-

slovnost učinit kritériem nového pravopisu. To ovšem žádné-
ho reformátora ani nenapadne: sami se totiž rekrutují z řad
vzdělanců /ačkoli mnohým z nich by popravdě lépe slušel ná-
zev polovzdělanec/, a tak mlčky předpokládají jako samozřej-
most, že o výslovnostní normě nerozhodují široké vrstvy li-
du, nýbrž úzká vrstva inteligence. Jejich záměrem není "přix-
blížit" ortoepickou normu lidu - ostatně sám nápad je tak
očividně pošetilý, že se ho nikdo ani nesnaží prakticky pro-
vádět. Nikoli, naši reformátoři nejsou žádní cimrmanovští
podivíni; "zájem lidu", jak tomu tak bývá, slouží jim co
pouhá záminka k dosažení cílů, jež jsou lidu vpravdě cizí
a jimž ani pořádně nerozumí.

Avšak odmyslete si tyto příměsky demagogie a sociální-
ho utopismu resp. pokrytectví a sestupme k vlastním koře-
nům oné představy, že pravopis má sloužit jako "stabilizá-
tor" správné výslovnosti. Tato představa vposledku pochází
z neporozumění pravé povaze ortoepie resp. ortografie
a jejich specifické odlišnosti.

Shrneme-li, co jsme již porůznu uvedli, můžeme říci,
že ortoepie je svou povahou normotvorný p r o c e s , kte-
rý je součástí širšího procesu k u l t i v a c e /neboli
pěstování/ výslovnosti. Ortoepická norma tento výslovnost-
ní proces /který je ovšem značně složitý a má své sociální
předpoklady/ do jisté míry reguluje, vposledku jej však ne-
určuje, nýbrž sama je jím určována; ortoepie je funkcí kul-
tivované výslovnosti, nikoli naopak. K pojmu ortoepie pro-
to podstatně patří jistá p r o z a t í m n o s t , a tedy
z m ě n a, byť velmi pozvolná a vzhledem k faktické výslov-
nosti typicky opožděná. Vyžadovat od ortoepické normy ne-
měnnost by znamenalo proměnit ji v mrtvý kodex a zbavit ji
tak jejího praktického poslání, její vlastní účelnosti.

Naproti tomu k pojmu ortografie podstatně patří s t á-
l o s t , t r v a l o s t. To neznamená, že by se pravopis
neměnil, že by nepodléhal vývoji, nýbrž že v samotné jeho
poveze je t í h n u t í k neměnnosti, definitivnosti.
Konstituce pravopisného systému trvá celá staletí, a čím
pokročilejší stadium tohoto procesu, tím obtížněji lze
systém reformovat. V tom se ortografická norma podstatně

liší od normy ortoepické. Je příznačné, že u ortoepie se otázka "reformy" vůbec neklade: ortoepickou normu není třeba reformovat, protože se tak jako tak, byť s nezbytným zpožděním, nakonec vždy přizpůsobí kultivované výslovnosti. Ortoepie svou přirozeností tíhne ke změně, neboť je součástí živého vývoje jazyka, což je bytostně otevřený proces. Kdežto posláním pravopisu spočívá v tom, že poskytuje jednotná a obecně uznávaná pravidla, jak tuto živou řeč písmem fixovat, aby t r v a l a ; aby pomíjivá promluva zůstala v podobě písemné p a m á t k y zachována pro budoucí pokolení. Ortografie stojí tedy ve službách nikoli jazykového, nýbrž kulturního vývoje daného společenství.

V začátcích národního vývoje se arci pravopis všude snaží o více méně věrnou reprodukci zvukové stránky jazyka, vychází tedy z principu fonetického.^{+/} A princip ten má ovšem z hlediska techniky grafického záznamu nesporné přednosti; z toho však nikterak neplyne, že by se podle míry fonetičnosti /resp. fonologičnosti/ dala posuzovat "dokonalost" pravopisu. Neboť pravopis není ve své podstatě technickou pomůckou k zachycení zvukové podoby řeči.^{++/} Je-li vývoj řeči specifickým obrazem ž i v o t a národního společenství, je pravopis obrazem jeho kulturního z r á n í . Proto od určitého stupně vývoje přestává se pravopis přizpůsobovat fonetickým proměnám jazyka, aby mohl plnit svůj vlastní účel, totiž zajišťovat stálost a kontinuitu grafického obrazu řeči. Jinými slovy: ortografie nemá povahu technického procesu, nýbrž kulturního díla; je p l o d e m kulturního zrání, v tom je řečeno vše. A kultura, jak víme, není funkcí života /jenž přináší neustálou změnu/, nýbrž jeho sebetranscendencí /v něčem, co je, resp. chce být trvalé/.

^{+/} Omezujeme se tu ovšem na kontext evropský, a bereme tedy v úvahu jen písmo hláskové. U písma znakového bychom si tento výklad o autonomii pravopisu mohli ušetřit.

^{++/} Nehledě k tomu, že pravopis má kromě funkce zaznamenávací též funkci vybavovací, a tedy by byla důsledná fonologičnost spíše nevýhodou; tento banální argument není pro nás rozhodující, protože sám zůstává pořád ještě na rovině technické.

Čím starší a vyzrálejší je kultura, které pravopis slouží, tím více v něm bude převažovat t r a d i c e nad hlediskem technické účelnosti. To platí nejen tam, kde v pravopisu převládá princip historický, nýbrž i v těch jazycích, kde si pravopis zachoval ráz víceméně fonologický. Obecně lze říci, že h o d n o t a pravopisu nespočívá v tom, nakolik systém splňuje určitá technická kritéria, nýbrž v tom, jak hluboké kořeny, jak dlouhou tradici má v kultuře národa.

Jak se tedy ukazuje, aby bylo vůbec možné uvažovat o pravopisu jakožto "stabilizační" pomůcce ortoepické, museli bychom na jedné straně ortografii chápat ryze t e c h n o k r a t i c k y a na druhé straně ortoepii pojímat čistě b y r o k r a t i c k y . Představa reformátorů, že pravopis má sloužit jako ustalovač správné výslovnosti, jeví se nám teď již nejen jako praktický omyl, nýbrž jako t e - o r e t i c k á zvrácenost: Předpokládá totiž naprosté převrácení přirozeného stavu věcí. Neboť jen tehdy, chápeme-li pravopis /proti jeho přirozenosti/ dynamicky, jako otevřený proces, lze uvažovat o jeho permanentním "zdokona-lování" v tom smyslu, aby vždy co nejvěrněji ohrázel současný stav správné výslovnosti. Nechceme-li však zároveň připustit, aby ono vnitřní napětí, jež charakterizuje výslovnostní proces a nutně se odráží i v ortoepické normě, rozkolísalo též normu pravopisnou, musíme ovšem ortoepii samu pojmout staticky: jako úřední předpis, který je nutno striktně zachovávat, dokud nebude vydán předpis nový.

Technokratické pojetí pravopisu je u nás bohužel dosti rozšířeno mezi profesionálními lingvisty, jimž jejich specializace brání nahlédnout /a hlavně uznat, a to nejen slovně/, že pravopis není pouhá technická pomůcka, že je to především kulturní dílo a dědictví; že je to "konvence" jiného druhu než dejme tomu systém dopravních značek. Pročež také nejsou schopni domyslet, že kdyby se koncepce permanentní reformy pravopisu měla opravdu realizovat v praxi, kultivované výslovnosti by se tím nijak nepomohlo, zato by se /to je jediný možný výsledek/ zničila po celé věky zrající pravopisná k u l t u r a .

Nejde tu však jen o "profesionální deformaci" odborníků. Té by se dalo s úspěchem čelit, kdyby si širší kulturní veřejnost byla vědoma rozhodující role, která jí v těchto věcech poprávu náleží, a kdyby své přirozené konservativní instinkty mohla opřít o solidní tradici. Ježto však i pouhý smysl pro tradici je v našem národním životě velmi slabý, nelze se divit, že veřejnost svým instinktům nevěří, ba že se za ně snad i trochu stydí, a snadno tak ve své bezradnosti podléhá sofistickým argumentům reformátorů.

Příčiny tohoto neutěšeného stavu jsou celkem nasnadě. Především nám chybí tradice kultivovaného jazyka hovorového, a tedy kultivované výslovnosti. Známé historické okolnosti způsobily, že renesance češtiny a její kultivace v době moderní dlouho probíhala na rovině jazyka povýtce psaného, tedy "spisovného". Kodifikace pravopisu tak osudně "předběhla" ustálení ortoepie o řadu desetiletí /první systematické pokusy v tomto směru se datují až ze třicátých let tohoto století!/, pročez "správná" výslovnost stále jen pokulhává za pravopisem /dodnes je to na ortoepické normě znát/. Navíc se "péče o pravopis" záhy stala záležitostí oficiální a veřejnost si zvykla považovat výnosy příslušných komisí za úřední předpis, jehož zachovávání je věcí občanské loyality. Avšak přenechme toto téma historikům a vraťme se k původnímu rozvrhu našeho zkoumání.

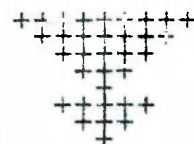
Český pravopis představuje /za okolností, které jsme právě naznačili/ lákavý objekt k experimentování už tím, že je založen na principu fonologickém. Není však fonologický na sto procent, a to právě provokuje neklidnou mysl reformátorů, ovládanou démonem důslednosti, ke snaze zvýšit míru fonologičnosti, kam až to půjde: to je smysl jejich volání po "zjednodušení" pravopisu. Chtějí pravopisné zásady "sjednotit" oním svérázným způsobem, který tak dobře známe odjinud: redukovat je na zásadu jedinou, totiž na princip fonologický. Liší se mezi sebou jen v míře požadované důslednosti. Ti "umírnění" mají prozatím /ale jak dlouho ještě?/ převahu: reformní koncepce se oficiálně ověřuje "pouze" na poli cizích slov. Jenomže cizí slova netvoří izolovanou doménu, jež by se dala beztrápně vyhradit

pro účely experimentální; představují nedílnou součást českého lexika, a smíří-li se veřejnost s "nevyhnutelným vývojem" v této oblasti, těžko se pak bude bránit náporu radikálů v oblasti slov domácích.

Až dosud jsme se zabývali otázkou p r o v e d i t e l-
n o s t i důsledné fonologizace: zajímalo nás, za jakou
cenu a s jakými důsledky by tato zásada byla technicky
uskutečnitelná. Hlavní překážkou je tady rozkolísanost vý-
slovnosti, kterou je poznamenána i mluva kultivovaná a kte-
rá se pochopitelně obráží také v ortoepii. Je ovšem pravda,
že kolísání postihuje pouze část, ba dokonce menší část
slovní zásoby cizího původu, a že tedy zbývá dosti široký
okruh cizích slov, kde by fonologizace pravopisu na tech-
nické potíže nenarážela. I vyvstává před námi druhá základ-
ní otázka, zdali by v t ě c h t o případech psaní podle
výslovnosti bylo v ž ě y účelné a vzhledem k celkové
struktuře českého pravopisu f u n k č n í . Při rozboru
této otázky se nám vyjeví poslední, z hlediska lingvistic-
kého snad nejzávažnější rozpor, jímž trpí pravopisný re-
formismus.

/Pokračování/

-pf-

c o n o v é h o
 v s a m i z d a t u

?

Faustování s Havlem

Sborník věnovaný Václavu Havlovi k padesátinám

/Nové cesty myšlení, Praha 1986, 245 ss. B5; celoplá-
 těná vazba, 1 exemplář v umělé kůži/

Svazek obsahuje šest úvah na téma Havlovy hry Pokouše-
 ní: Ivan M. Havel, Fistulův monolog; Martin Palouš,
Dívedlo na život a na smrt; Helena Webrová, Marlowův
Faustus a havlův Foustka; Radim Palouš, Pokoušení ře-
 či; Pavel Bratinka a Daniel Kroupa, Normální člověk
v nenormální situaci; Zdeněk Neubauer, Faustova tajem-
 né milénka. Úvodní prolog informuje o genezi textů
 a podává jejich stručné charakteristiky. Jako appendix
 je připojen záznam debaty, kterou vedli přispěvatelé
 s jubilantem po dokončení práce na sborníku.

HAVEL, Václav: Dálkový výslech

Rozhovor s Karlem Hvíždalou
 Bonn/Praha, 1985-1986

/EE sv. 233, Praha 1986, 236 ss. B5/

Vznik tohoto rozsáhlého interview, které "nepostrá-
 dá z Havlovy strany příděch zkusmé životní 'mezi-bilan-
 ce', vyvolané jeho blízcími se padesátinami", popisu-
 je K. Hvíždala v ediční poznámce datované v Bonnu 15.
 6.1986: "Václava Havla jsem k rozhovoru vyzval v kvěť-
 nu 1985; na podzim téhož roku jsme si písemně vyměnili
 první otázky a odpovědi; práce však postupovala příliš
 pomalu, takže jsme změnili metodu: mezi vánocemi a Sil-
 vestrem 1985 namluvil Václav Havel na magnetofonové
 pásky asi čtrnáct hodin odpovědí na mých padesát otáz-
 ek, čímž vznikl základní masív knihy. Odpovědi jsem
 přepsal, upravil a s dalšími otázkami poslal Havlovi,
 který náš rozhovor v květnu roku 1986 - tedy rok po
 mém prvním impulsu - definitivně zredigoval."

HAVEL, Václav: Hry

/Praha 1986, strojopis formátu B5, 2 sv., 342 + 188 ss., celoplátěná vazba/

První svazek obsahuje hry ze 70. let: Spiklenci, Žebrácká opera, Horský hotel, Audience, Vernisáž; prepis pořízen podle vydání v Sixty-Eight Publishers 1977 /pramen neuveden/. Druhý svazek zahrnuje hry vytvořené v 80. letech po návratu z vězení: Largo desolato, Chyba, Pokoušení.

Narušená komunikace /Církev a schůzka v Bernu/

/Praha 1986, 49 ss. A4, měkký karton/

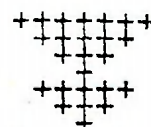
Překlad šesti krátkých statí /autoři M.A. Freudiger, E. Fuchs, M. Gaillard, F. Rochat, M. Schaffter, P.A. Stucki/, které pod názvem Gestörte Kommunikation vydala v roce 1985 Federace švýcarských evangelických církví jako příspěvek k bernskému setkání, kde v lednu 1986 experti účastnických zemí posuzovali otázky "třetího koše" helsinské konference a plnění jejích principů.

Jednotlivé statě, ať již teologického, filosofického či psychologického zaměření, se snaží postihnout zásadní protestantská východiska k zmíněné problematice. Publikace hodnotí KBSE jako skutečnost přínosnou, leč nedostačující. Za klíčovou otázku smysluplnosti helsinského procesu považují autoři oblast komunikace /vztah jedinec-společnost-stát, státní monopol na informace, volné šíření myšlenek, cenzura atd./. Hlásí se k tomu výkladu lidských práv, kde lidská práva jsou jednak brzdou tendencím, které chtějí přenést na stát boží prozřetelnost a všemohoucnost, jednak etickým nárokem, který oblast práva zakládá a oživuje.

KRAMULE, Karel + PECKA, Karel: Schody /Steps/

/Vytiskl autor technikou serigrafie na ručním papíře v počtu 50 exemplářů r. 1986. Formát A5/

Šest básní Karla Pecky s anglickým překladem /překladatel neuveden/ a šest serografií Karla Kramule s lokálními malostranskými motivy v bibliografické úpravě.

Vycházela v letech 1980-81 /jeden "skluzový" titul /Miłosz/, atypický ostatně i co do formátu, r. 1983/. Jak název trochu napovídá, jde o texty, jež se autenticky snaží zaznamenat rozčarování původních zaujatých stoupců socialistické myšlenky. A - nota bene připomenuto - myšlenky nejen myšlené, ale i realizované od třicátých do padesátých let v části světa a v posledních desetiletích - k úžasu už téměř všech - i jinde. Co do koncepčnosti samizdatové knižní edice je tato jednou z nejvýraznějších a nejsevernějších.

Až na svazek č. 9 /Miłosz/ jsou všechny svazky vázané v tkaninové tapetě buď červenočerně nebo černošedě melírované. Na protititulech jednotlivých svazků označení "Rene-ga - knihy teorie i praxe" a program knihnice.

FAST, Howard: Nahý bůh /Spisovatel a komunistická strana/ /sv. 1, Praha 1980, 198 ss. A5, přeloženo z: The Naked God. The ~~Writer~~ and the Communist Party, Frederick A. Praeger, inc., New York 1957/

Svazek je v patitulu rámcován úryvkem z hesla Fast, H. ze Slovníku spisovatelů USA, ODEON 1979, jehož výklad je postaven na akcentování F. "renegátství". Jako motto svazku je uveden citát z knihy Roxy Luxemburgové Russische Revolution z r. 1918 věnovaný vztahu socialismu a svobody. Autor překladu F. knihy není znám.

Jde o typický příklad pokusu o co nejvěrnější popis "renegátského" rozčarování, jeho uvedení na prvním místě v edici svědčí o promyšleném edičním záměru od samého počátku.

DJILAS, Milovan: Nová třída

/sv.2, Praha 1980, 236 ss. A5; anonymní překlad pořízený zřejmě v exilu koncem 50. let; přepis tištěné publikace, zakoupené v antikvariátu v obálce Lev Šejnin: Zápisky kriminalisty/

V patitulu úryvek z RP z 8.7.1980: komentuje článek bělehradské Politiky seznamující čtenáře "s Djilasovou protijugoslávskou činností". Autorův úvod vymezuje vlastní téma práce tak, že "knihy je syntézou historie, názorů a paměť, a jakkoliv nedokonalá může být tato syntéza, odráží se v ní má snaha podat pokud možno nejúplnější a nejhutnější obraz soudobého komunismu".

ORWELL, George: Hold Katalánsku

/sv. 3, Praha 1980, 303 ss. A5, z angl. originálu *Homage to Catalonia + Looking Back at the Spanish War* = posmrtně publikovaná esej z r. 1944 přeložili Gabriel Güssel a Andrej Stankovič, jako předsádky použito kopie mapy oblasti bojů v Katalánsku/

Toto rozčarování má exaktně fundované rysy bezprostředního válečného zpravodajství

TROCKIJ, Lev Davidovič: Zrazená revoluce

/sv. 4, Praha 1980, 299 ss. A5, přeložil Lubomír Sochor, jako předmluvy použito někdejší předmluvy Vl. Buriana z l. českého vydání ze 17.9.1937, na závěr přetištěn text "Autor o sobě", převzatý z předmluvy ke knize *Moje paměti - pokus o vlastní životopis*, vydané u nás v překladu M. Novákové a K. Krause r. 1930 u Svěceného. Poslední stránku svazku tvoří typogramově uspořádaná zpráva o zavraždění Trockého a osudech jeho vraha./

KOESTLER, Arthur: Tma o polednách

/sv. 5, Praha 1981, 259 ss. A5, z angl. textu *Darkness at Noon* přel. František Jungwirth a Eva Kondryšová, převzato z málo dostupných svazků *Světové literatury* z r. 1969, předmluva Lubomíra Sochora odtamtěž; zřejmě též překlad použit v posledních letech v revue 150.000 slov/

Jeden z didakticky nejzávažnějších textů co do popisu a zpředmětnění mechaniky výkonu moci, ztotožnění obětí se sugescí viny /"bucharinovský" model/ a vstřícného chování vůči agresorovi.

GORKIJ, Maxim: Nečasové úvahy

/sv. 6, Praha 1980, 140 ss. A5, použito překladu P. Ma-xy z r. 1919, vydaného jako IX. svazek edice *Knihy země* v nakladatelství Stanislava Minaříka/

Na předsádce knihy úryvek ze *Slovníku spisovatelů národů SSSR*, Praha 1966, kde více než obsáhlý výklad charakterizuje "pomýlení" Gorkého v otázkách inteligence, jež bylo zdrojem jeho polemických vztahů k bolševické moci až do poloviny dvacátých let.

SOLŽENICYN, A.I.: Bludy o Rusku jsou hrozbou pro Ameriku
+ Harvardská přednáška

/sv. 7, Praha 1981, 109 ss. A5, z angl. textu Misconceptions about Russia Are a Threat to America, Vermont 1980, in: Foreign Affairs I/80 a A World Split apart, 1978, přeložil Gabriel Güssel/

Souhrnná formulace autorových obav z iluzí, jež téměř celé století obepínají tzv. tradiční západoevropský a americký svět, iluzí, jejichž skutečný základ je ne v nedostatečné informovanosti, ale doslova v nechuti některým ožehavým problémům se přímo věnovat.

ELIADE, Mircea: V ulici Mantuleasa

/sv. 8, Praha 1981, 133 ss. A5, překlad pravděpodobně z francouzštiny, neredigovaný, zřejmě od Dani Horákové/

Beletristický text myslitele známého jinak především přemítáním o archetypech. V kontextu edice nutno vy-
zdvihnout pozoruhodné doplnění textu Koestlerova. -
- Doplnění co do nenásilného beletristického provedení to-
ho, jak je možno - mimoděk a takměř nepozorovaně -
s agresorem splývat. Na závěr biografická a bibliogra-
fická poznámka o autorovi.

MIŁOSZ, Czesław: Zotročený duch

/sv. 9, 180 ss. A4, z polského textu Zniewolony umysł z r. 1953 přeložil Andrej Stankovič; vyšlo též r. 1953 v Paříži, jako La Pensée captive, Gallimard/

Jan Vladislav v knize Tajný čtenář v Paříži na okraj té-
to M. knihy připomíná: "...je to řada téměř plutarchov-
ských příkladných životů, na nichž autor demonstruje
několik základních intelektuálních postojů vůči moci..."

KONWICKI, Tadeusz: Malá apokalypsa

/sv. 10, Praha 1981, 368 ss. A5, z polského originálu přeložil Luboš Dobrovský/

vyšlo též /v témže překladu/ v nakl. Index, rovněž 1981,
později než v R. Snově stylizovaný text parabolicky
transformující ~~na~~ naděje e sny soudobého středo-
evropského intelektuála.

p ř e k l a d y

Značnou část samizdatové produkce tvoří literatura překladová. Pokud takovéto publikace nezachytíme náhodou jako novinku a pokud nevycházejí v edicích, které průběžně sledujeme, obvykle se do našeho Zpravodaje dostanou jen zřídka. Domníváme se nicméně, že registrace přeložených titulů /jakkoliv jen částečná a opožděná/ je úkolem nad jiné potřebným, a proto pro ně otvíráme tuto rubriku. Budeme zde shromažďovat dostupné údaje o překladatelských počinech zejména v retrospektivě, s výjimkou materiálů čistě pracovních, nehotových, nesplňujících ani minimální publikační předpoklady.

FROMM, Erich: Zdravá společnost

/Praha 1984, 270 ss. A4, strojopis, celoplátěná vazba, z angl. orig. The Sane Society, A Fawcett Premier Book, New York 1955 přeložil Bedřich Placák/

V devíti kapitolách /Jsme zdraví? - Může být společnost nemocná? - Postavení lidské bytosti - Klíč k humanistické psychoanalýze - Duševní zdraví a společnost - Člověk v kapitalistické společnosti - Různé jiné diagnózy - Různé odpovědi - Cesty k duševnímu zdraví - Souhrn - Závěry/ s mnoha pododdíly se Fromm pokouší kriticky zhodnotit účinek, který má současná západní kultura na duševní zdraví a vyrovnanost lidí žijících v tomto systému. Závěrem Fromm říká: "Dnešní člověk stojí tvář v tvář nejzákladnější volbě; nikoliv mezi kapitalismem a socialismem, ale mezi robotismem /v obou odrůdách - kapitalistické a komunistické/, nebo humanistickým komunitářským socialismem. Zdá se, že většina faktů ukazuje, že si vybere robotismus, a to nakonec znamená šílenství a ničení..." Fromm sám však zůstává optimistou.

SHAKESPEARE, William: Jindřich Čtvrtý /První a druhý díl/

/Přeložil Zdeněk Urbánek. Edice Svíce, Praha 1982. XV + 362 s. S úvodní poznámkou překladatele. Strojopis. Formát A5, celoplátěná pevná vazba/

Tento nový český překlad Jindřicha Čtvrtého byl spolu s překladem Richarda Třetího a Jindřicha Pátého smluvně objedнан na samém konci šedesátých let nakladatelstvím Odeon. Dále citujeme z úvodní poznámky překladatelovy: "Na konci roku 70 se do překladatelova bytu dostavil odpovědný zástupce toho nakladatelství, a proto-

že se pokládal za překladatelova přítele, důvěrně mu sdělil, že by nemělo smysl na překladech uvedených her pokračovat, protože Odeon je vydat nemůže.

„Dej mi to písemně, ať vím, na čem jsem“, řekl překladatel.

„Víš přece, jak to je“, odpověděl přítel, v té chvíli už bývalý. Řeknou nám to po telefonu a je to hotovo. Písemně ti to dát nemůžu. S vydáním překladu prostě nemůžeš počítat. Odpuť mi to, ale já za to nemůžu.“

P e r i o d i k a

K o m e n t á ř e

Pátým číslem /jaro 1986, 75 ss A4/ zahajují 2. ročník KOMENTÁŘE, časopis pro zahraniční politiku, který se dosud zaměřoval poněkud jednostranně na problematiku mírového hnutí. V tomto ohledu dochází v 5. čísle k radikální změně, tematický obzor se podstatně rozšiřuje. Nacházíme zde úvahu o vnitřní politice NDR, o situaci v Afghanistanu po šesti letech sovětské okupace, o perspektivách SSSR po nástupu Gorbačova, o problémech apartheidu v JAR. Dále Michníkův dopis z gdaňského vězení a bilanci amsterodamského mírového kongresu END. Je vcelku pochopitelné, že většinu příspěvků tvoří překlady ze zahraničních pramenů, méně pochopitelné už je, proč tento pramen není všude uveden; domníváme se, že by to mělo být samozřejmým pravidlem. Na závěr čísla je zařazena polemika Petra Uhla s jedním příspěvkem do diskuse o Pražské výzvě, uveřejněným v předchozím čísle Komentářů.

O d i v a d l e

V červenci 1986 začal vycházet nový specializovaný sborník s názvem O DIVADLE. S uznáním kvitujeme, že již od prvního svazku /244 ss. A4/ se vyznačuje promyšlenou koncepcí a pečlivou redakční přípravou textů. Význam tohoto edičního počínu vynikne zvláště na pozadí skutečnosti, že od zrušení časopisu Divadlo /1970/ neměla česká kultura až dosud žádný tiskový orgán pro divadelní teorii a kritiku /od r. 1976 vy-

cháží sice čtrnáctideník *Scéna*, vydávaný Svazem čs. dramatických umělců, ten však nemůže letité vakuum zaplnit už jen proto, že o jeho pouhých 6 stran se divadlo musí dělit s filmem, rozhlasem a televizí/.

Obsah je rozdělen do řady oddílů či rubrik, jejichž skladba dokumentuje snahu o co nejširší záběr dané problematiky, od otázek teoretických až po kritické průhledy do "všedního" divadelního provozu. Většina příspěvků je signována plným jménem /z povahy věci přitom vyplývá, že v některých případech jde o pseudonymy/; kde je užito pouze značky, tam signaci v následujícím přehledu neuvádíme.

Po úvodním eseji Marie Vrbové Sláva divadla je zařazen tematický blok K úvaze: herectví, který spolu s následující rubrikou referátů Co a jak v divadlech tvoří základ celého svazku. První, tematicky pojatý oddíl zahrnuje obsáhlou studii Karla Krause Herec a postava, kratší stať Hynka Rýdla O přítomnosti a absenci herecké výpovědi, poznámky Antonína Kropáčka o postavení herce v našich současných poměrech /Herec se vytrácí/ a konečně rozhovor S mladým hercem o divadle, týkající se zejména mravních dilemat, která dnes přináší výkon herecké profese. Ve druhé rubrice vynikají zvláště dva šířeji koncipované příspěvky: Vystrašená činohra od Viléma Pojkara /bilance činohry ND za vedení Jaroslava Fixy, 1981-1985/ a Porucha není teprv na jevišti od Zdeňka Urbánka /rozběr a srovnání tří inscenací Othella v českých zemích v letech 1984-5/. Autory ostatních referátů jsou Milan Uhde, Sergej Machonin, František Pavlíček a Hana Borková.

Následuje pak několik kratších oddílů v tomto pořadí: pod záhlavím Nová česká hra: Pokoušení najdeme montáž sestavenou z výpovědi V. Havla o okolnostech vzniku jeho dramatických prací a z ohlasů, jimiž na novou hru reagovali její první čtenáři; pod nepřilišh přiléhavým titulem Filipika je uvedena řeč o Nové scéně /kde je formou rozhovoru podhalena historie architektonické dostavby areálu ND/; dále fejeton Františka Pavlíčka; reminiscence na režiséra Alfreda Radoka /V. Havel/ a dva portréty francouzských dramatiků, S. Becketta a J. Genéta, pod záhlavím Souvislosti-portréty-připomenutí; dva články francouzských autorů /J. Roussel, D. Sallenavová/ pod záhlavím Přeložili jsme si; Stručná Situační zpráva z Francie v rubrice Divadlo za humny; dvě recenze pod záhlavím Co a jak o divadle.

Cenným přínosem - zvláště v současných podmínkách - je závěrečná, dokumentární rubrika, nazvaná Pro archiv /Soupis režii Alfreda Radoka; Beckett a Genét v českých a slovenských překladech, divadlech a člancích./

Čtvrté číslo časopisu Paralelní Akta Filosofie /1986, 116 ss. A4/ přináší v základní rubrice Články/studie tři texty domácích autorů: J. Chalupeckého Potřebu bdělosti /volná úvaha nad Svitákovou polemikou proti Havlově stati Politika a svědomí/, Gnostické dědictví /redakční výběr z komentářů k připravovanému českému vydání starých gnostických rukopisů; autor neuveden/ a Neubauerovu Filosofii víry /kuponu chybí údaj o tom, že tato ricoeurovská studie byla v samizdatu již dvakrát knižně publikována/.

V oddíle Překlady/komentáře nacházíme záznam přednášky P. Ricoeura, přednesené při jeho letošní návštěvě Prahy, úvahy T. Wencławského na téma teorie času /převzato z časopisu Znak/ a obsáhlý referát Ivana M. Havle o díle ruského učenice V.V. Nalimova.

Část recenzní obsahuje zamyšlení B. Janáta nad knihou Johna S. Dunnea Kostel chudého ďábla a poznámku E. Koháka o Čase výchovy R. Palouše.

S t ř e d n í E v r o p a

+++++

Pátý svazek sborníku SE /červenec 1986, 146 ss. A4/ je svými hlavními články orientován k problematice českých dějin. Na prvním místě uvádí stať Rudolfa Voříška Úpadek a sláva českých dějin, která vyšla kolem r. 1939 ve vyšehradské edici Pro život /zde doprovázeno krátkou poznámkou o autorovi/. Dále přináší diskusní příspěvek Radomíra Malého Má "smysl českých dějin" ještě nějaký smysl? /převzato ze sborníku Pojetí českých dějin I, leden 1986/ a úvahu Karla Novotného o smyslu tradiční lidové kultury, zejména výtvarné, pod názvem Potkala trkule mikuli.

Bohatě je vybaven oddíl Diskuse, recenze, polemiky: najdeme zde reakce na úvahu B. Komárkové Česká otázka - včera a dnes /Slawkenbergius/, na vystoupení V. Bělohradského v diskusi o Právu na dějiny /L. Jehlička/, souborné hodnocení 2. čísla PARAFu, reakci na Fideliovu recenzi Svatojánského výletu /obojí pod šifrou -rzk-/ aj.

Novinkou je rubrika Rozhovor, kde se předkládá úvaha o architektonickém pojetí pražského metra, stylizovaná v podobě otázek a odpovědí a signovaná šifrou -sm- /nejde tedy zjevně o skutečné interview/.

Jako příloha je zařazeno další pokračování práce A. Wandruszky Habsburský dům /kap. 6-8/.

Vycházejí od r. 1980 s volnou periodicitou, do března 1984 vyšlo 9 čísel /viz Knižní zpravodaj KS 3/84/. Po téměř roční přestávce pokračují TT svazkem č. 10. Zachována dosavadní redakční koncepce, se zdůrazněnou monotematicností jednotlivých čísel a revuálním propojením nadnárodních, obecně křesťanských otázek současnosti s úvahami a praktickými poznámkami o stavu křesťanství dnes u nás. Základní část svazku obvykle rozvržena do dvou bloků /příspěvky přeložené a původní/, redakční text označený Editorial stručně probírá hlavní aspekty zvoleného tématu. Druhou část /aktuálně informativní, diskusní a encyklopedicky vzdělavatelskou/ tvoří pak řada kratších rubrik ve volných kombinacích /Aktuality, Fórum, Panoráma, Portréty ad./.

Číslo 10 /48 ss A4/

Ústřední téma: "tato naše církev". Editorial datován únor 1985. Přeložené texty: H. U. von Balthasar, Communio; H. de Lubac, Paradoxy církve; J. Ratzinger, Mimo církev není spása?; K. Lehmann, odhodlání k strážlivé lásce. Z původních příspěvků: Křesťan v současném světě od J. Ev. Urbana /1969/, Zítřky církve od Vojtěcha Raňků, výňatky z obsáhlé přednášky J. L. Hromádky z r. 1925 /Křesťanství - církev - klerikalismus/. Aktuality: zkreslené podání Schillebeeckxovy přednášky v Katolických novinách, poslední slova kněze Popieluszka. Dále Fórum, Recenze, Panoráma /o stavu církve v Rumunsku a Maďarsku/. Portréty: Karl Rahner, Adolf Kajpr.

Číslo 11 /48 ss. A4/

Téma: "dvacet let od druhého Vatikána". Editorial s názvem Církev jde dějinami vpřed /nedatováno; pravděpodobně jaro 1986/. Hlavní příspěvky: Od strachu k víře /F. Marty/, Duchovní střed koncilu /H. Schürmann/, Deset klíčových slov 2. vatikánského koncilu /H. Tincq/, Laik o koncilu /J. Delumeau/. Zvláštní blok tvoří články k S. Swieżawského Jan Hus - heretik, nebo předchůdce 2. vatikánského koncilu? Spolu s poznámkou o autorovi a navazující úvahou Náš Mistr Jan Hus? pod značkou Quis. - Dokument: projev kardinála Berana na koncilu /o náboženské svobodě/. Panoráma; Vývoj vztahu komunity v Taizé k římskokatolické církvi. Rozhovor s polským biskupem I. Tokarczukem. Portrét: Muž koncilu - kardinál Bea.

Číslo 12 /46 ss. A4/

Téma: "historický nástup laiků". Editorial datován červencem 1986. Hlavní příspěvky: Laici v církvi /W. Zauner/, Obnova laikátu /J. Zvěřina/. Ve druhém bloku pokračuje diskuse o Husovi z předchozího čísla. Lexikon: Laik v zrcadle kánonů. Panoráma: Nové naděje pro církve v SSSR?, Život kněze v Kazachstánu. Portrét: francouzský teolog M.D. Chenu.

I n f o r m a c e o c í r k v i /IOC/

++++++
++

Číslo 6/86

Vedle zpráv z domova i ze světa zabírá podstatnou část čísla dokumentace k soudnímu procesu s dr. V. Fučíkem a spol., stíhanými již od loňského dubna ve věci katolického samizdatu. Je zde v plném znění publikována obžaloba /z 20.3. 1986/, dále stručná informace o průběhu hlavního líčení /28.5./ a přípis P. Oto Mádra městské prokuratury, v němž se ohrazuje proti způsobu, jakým obžaloba uvádí jeho jméno do souvislosti s projednávaným případem. - Mimoto je zde uveřejněn též protest katolického aktivisty Augustina Navrátila proti nucené hospitalizaci v psychiatrické léčebně Kroměříž.

Jako samostatná příloha k 6. číslu IOC vyšel pak podrobný záznam průběhu hlavního líčení ve výše zmíněném případě Fučík a spol., včetně závěrečných řečí obhájců a obžalovaných.

Číslo 7/86

Z obsahu vyjímáme: diskusní blok na téma "Ženy a církve", úvahu o svobodě slova v církvi, inspirovanou touto debatou, a stížnost A. Navrátila generálnímu prokurátorovi ČSR proti postupu soudu, který na něho uvalil ústavní ochranné psychiatrické léčení, zastaviv současně jeho trestní stíhání pro údajné pobuřování. Mezi zprávami ze světa je zvláště ní pozornost věnována situaci církve v Hongkongu a na Srí Lance.

Číslo 8/86

Z obsahu uveďme zejména podrobný referát o cestě Jana Pavla II. do Kolumbie a na Ostrov sv. Lucie /červenec t.r./ a introspektivně zabarvenou úvahu soulského arcibiskupa o situaci církve v Jižní Koreji.

Číslo 9/86

Vedle zpravodajství ze světa, které zaujímá jako obvykle zhruba třetinu čísla, jsou do zvláštních bloků seskupeny materiály týkající se situace křesťanů v Latinské Americe a v SSSR.

I n f o r m a c e o C h a r t ě 7 7 /INFOCH/ ++++++ ++++ ++

V květnu vyšlo mimořádné číslo věnované diskusi o Ch 77 /o její povaze a smyslu, zvláště pak o některých nedorozuměních, jež o ní panují doma i v zahraničí/, kterou vedli koncem dubna t.r. Petr Uhl /za INFOCH/, Václav Havel, Ladislav Hejčánek, Jiří Hájek a Václav Benda.

Číslo 7/86

/dok.č. 14-16/86; sdělení VONS č. 518-528/

Upozorňujeme zejména na dopis bernské konferenci expertů účastnických států KESE o mezilidských vztazích /dok.č.14/.

Číslo 8/86

/dok. 17/86; sdělení VONS č. 529-534/

Z dalšího obsahu zaznamenáváme: Maďarský návrh na společné prohlášení k 30. výročí maďarské revoluce; příspěvek Evy Kantůrkové k diskusi o Chartě 77 /O zdroji nezávislosti našich aktivit/, volně navazující na debatu publikovanou v mimořádném čísle /viz výše/.

Číslo 9/86

/dok. č. 18-19/86; sdělení VONS č. 535-545/

Z dalšího obsahu uvádíme zejména dopisy, jimiž se několik polských nezávislých skupin resp. výborů, napojených na podzemní Solidaritu, obrací na Chartu 77 s výzvou ke spolupráci /předchází jim instruktivní redakční úvod do struktury a způsobu práce podzemní Solidarity/.

Číslo 10/86

/dok. č. 20-23/86; sdělení VONS č. 546-558/

V dokumentu č. 20 informuje Ch 77 o vydání sborníku O odpovědnosti v politice a za politiku /136 ss. A4/, který vznikl jako výsledek iniciativy "mladých křesťanů z Moravy, kteří se formou jakési ankety obrátili na řadu osobností z prostředí Charty 77, požadující od nich bližší osvětlení jejich vztahu k politice, jejich politických záměrů i jejich odpovědnosti za politické působení v minulosti" /autoři jednotlivých statí: V. Benča, K. Čejka, J. Dienstbier, V. Havel, E. Kantůrková, J. Mezník, R. Palouš, Z. Pokorný, J. Šabata, J. Šimsa, Petr Uhl, J. Vydrář/. - Dále upozorňujeme na dokument č. 21, poukazující na to, že vnitropodnikové předpisy někdy až dramaticky omezují občanská a politická práva zaměstnanců. - Příspěvkem "Pro ekonomiku není samospráva jedinou alternativou" se vyslovuje Zdislav Šulc k dokumentu č. 28/85.